

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HADİSLERDE SÜNNET KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet AVCI

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Hadis**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet ÖZŞENEL

HAZİRAN – 2009

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HADİSLERDE SÜNNET KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet AVCI

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Hadis

Bu tez 15/06/2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Mehmet ÖZŞENEL

Yrd.Doç.Dr. Hayati YILMAZ

Doç.Dr. İbrahim ÇAPAK

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mehmet AVCI

15. 05. 2009

ÖNSÖZ

İslâm Dini'nin en temel kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir. Peygamber Efendimiz'e (s.a.) vahiy yolu ile iletilen bu ilâhi kelamı, insanlara iletme ve onu açıklama görevi de Hz. Peygamber'e (s.a.) verilmiştir. Verilen bu görevi en iyi bir şekilde yerine getiren Allah Rasûlü'ne (s.a.) sahabe de şahitlik etmiştir. İslâm'ı iyi anlamak ve yaşamak için sahabenin ve onlardan sonra gelen diğer Müslümanlar'ın Kur'ân'dan sonraki başvuracakları ilk kaynak Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetidir. Sünneti iyi anlamak da Hz. Peygamber'i (s.a.) ve O'nun yaşantısını iyi kavramakla mümkündür.

Hız. Muhammed (s.a.) insanlığa gönderilen son kutlu elçidir. O, kendisine inanan insanlara rehberlik etmiş, onlar için örnek bir hayat sergilemiş ve tüm fiil ve sözleriyle inanan insanlar için en güzel model olmuştur. İdeal bir Müslüman olmak isteyen herkesin de O'nu iyi tanınması, herkesten çok sevmesi, söz ve davranışlarında da O'na uyması gerekmektedir. İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) uyulması gereken bu söz, fiil ve takrirlerine sünnet adı verilmektedir. Bu anlamıyla sünnet Kur'ân'dan sonra İslâm'ın ikinci kaynağı niteliğindedir.

Bu çalışmanın gayesi hadislerde sünnet kelimesini inceleme ve ne anlamlara geldiğini araştırmaya yöneliktir. İslâmiyet'in ilk yıllarında farklı anlamlarla kullanılan hadis ve sünnet kelimeleri, daha sonraları ise müteradif anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Sünnet, İslâm'ın ilk yıllarında kavram olmaktan çok sözlük anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) döneminden itibaren ise "Hz. Peygamber (s.a.) sünneti" şeklinde kavramlaşmaya başlayan sünnet kelimesinin, hicri üçüncü asır ve sonrasında artık Hz. Peygamber'e (s.a.) atfedilen bir kavram olarak yerleştiği görülür.

Sünnet kelimesinin hadislerdeki kullanımını ve kavramlaşma sürecini ele alan bu çalışmada, hadis kaynakları olarak *Kütüb-i Tis'a* diye isimlendirilen dokuz temel hadis kitabı esas alınmıştır. Bunlar, Concordance'a esas olan *Kütüb-i Sitte* ile Mâlik'in *Muvatta'*ı, Dârimî'nin *Sünen'i* ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'i* dir. Bir yüksek lisans çalışmasının hacmini aşmamak açısından böyle bir sınırlamaya gidilmesi zaruri görülmüştür. Bununla birlikte söz konusu kaynaklarda yer alan rivayetlerin, Hz. Peygamber (s.a.) ve sahabe kavlindeki sünnet kullanımını büyük ölçüde temsil ettiği düşünülmektedir.

Bu çalışmayı hazırlamamda her türlü maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, fikirleriyle beni yönlendiren danışman hocam Doç. Dr. Mehmet ÖZŞENEL Bey'e şükranlarımı arz ederim. Yine bu tezi hazırlamamda bana yardımcı olan saygıdeğer hocalarıma ve değerli arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet AVCI

15 Mayıs 2009

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: SÜNNET KAVRAMININ ANLAM ÇERÇEVESİ	4
1.1. Sünnetin Sözlük Anlamı	4
1.2. Sünnetin İstılâhî Anlamı	7
1.3. Kur'ân-ı Kerim'de Sünnet Kelimesinin Kullanımı.....	11
1.4. Hadislerde Sünnet Kelimesinin Kullanımı.....	17
1.5. İslâmî İlimlerde Sünnet Kavramının Kullanımı.....	18
1.5.1. Tefsir İlminde Sünnet.....	18
1.5.2. Hadis İlminde Sünnet.....	21
1.5.3. Fıkıh İlminde Sünnet.....	21
1.5.4. Kelâm İlminde Sünnet	22
1.5.5. Tasavvuf İlminde Sünnet	26
1.5.6. Siyer ve İslâm Tarihinde Sünnet.....	28
BÖLÜM 2: HADİS KAYNAKLARINDA (KÜTÜB-İ TİS'A) SÜNNET KELİMESİ VE MÜŞTAKLARININ KULLANIMI	30
2.1. Sünnet ve Müştakları	30
2.2. Hz. Peygamber'in (s.a.) Hadislerinde Sünnet Kelimesinin Kullanımı	31

2.2.1. Sözlük Anlamında Sünneti Kullanımı	31
2.2.1.1. İyi Ya da Kötü Çığır Açma Anlamında Kullanımı	31
2.2.1.2. Belli Bir Kurala Uyma, Muamele Etme ve Beyan Etme Anlamlarında Kullanımı	37
2.2.1.3. Yol, Âdet, Gelenek, Hayat Biçimi ve Davranış Tarzı Anlamlarında Kullanımı	42
2.2.2. İstılah Anlamında Sünneti Kullanımı	46
2.2.2.1. Örnek Davranış Sergileme ve Tabi Olunması Gereken Yol Anlamlarında Kullanımı	46
2.2.2.2. Bir Şeyin İzinden Gitme Anlamında Kullanımı	55
2.2.2.3. Hz. Peygamber'in (s.a) Yaptığı veya Yapılmasını İstedığı, Belirlediği Davranış Tarzı Anlamlarında Kullanımı.....	61
2.2.2.4. Kur'ân ve Sünnet'in Birlikte Kullanıldığı Hadisler	65
2.3. Sahabe Kavlinde Sünnet Kelimesinin Kullanımı.....	68
2.3.1. Dört Büyük Halifenin Sünnet Kelimesini Kullanımı.....	69
2.3.1.1. Hz. Ebû Bekir'in Kullanımı	69
2.3.1.2. Hz. Ömer'in Kullanımı	71
2.3.1.3. Hz. Osman'ın Kullanımı	79
2.3.1.4. Hz. Ali'nin Kullanımı	81
2.3.2. Bazı Büyük Sahabenin Sünnet Kelimesini Kullanımı	88
2.3.2.1. Abdullah b. Mes'ud'un Kullanımı	88
2.3.2.2. Ebû Musa el-Eş'ârî'nin Kullanımı	95
2.3.2.3. Hz. Aişe'nin Kullanımı	97
2.3.2.4. Abdullah b. Abbas'ın Kullanımı	101

2.3.2.5. Abdullah b. Ömer'in Kullanımı	110
2.3.2.6. Enes b. Mâlik'in Kullanımı.....	118
2.3.2.7. Diğer Bazı Sahabenin Kullanımı	120
2.4. Tâbiûn Kavlinde Sünnet Kelimesinin Kullanımı	136
2.4.1. Sünnetin Sözlük Anlamıyla Kullanıldığı Rivayetler.....	137
2.4.2. Sünnetin İstilah Anlamıyla Kullanıldığı Rivayetler.....	139
SONUÇ.....	151
KAYNAKLAR	154
ÖZGEÇMİŞ.....	162

KISALTMALAR

A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
A.Ü.S.B.E.	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
(a.s.)	: aleyhi's-selam
b.	: bin, ibn
Bkz.	: bakınız
c.c.	: celle celâlühü
çev.	: çeviren
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
haz.	: hazırlayan
H.	: hicrî
H.z.	: Hazreti
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İ.Ü.S.B.E.	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Krş.	: karşılaştırınız
M.Ü.İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nşr.	: neşreden
ö.	: ölüm tarihi
(r.a.)	: radiyallahü anh/radiyallahü anhâ
sad.	: sadeleştiren
(s.a.)	: sallallâhü aleyhi ve sellem

s.	: sayfa
The.	: Tahric
Thk.	: Tahkik
Trc.	: Tercüme
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: tarihsiz
U.Ü.İ.F.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
y.y.	: yayın yeri yok

Tezin Başlığı: Hadislerde Sünnet Kavramı

Tezin Yazarı: Mehmet AVCI

Danışman: Doç. Dr. Mehmet ÖZŞENEL

Kabul Tarihi: 15. 06. 2009

Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 162 (Tez)

Anabilimdalı: Temel İslâm Bilimleri

Bilimdalı: Hadis

Bir kavram tahlili olan tezimiz giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında konunun önemi, mahiyeti ve yöntemi hakkında bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Birinci bölümde sünnetin sözlük ve ıstılâhî anlamlarına değinilirken, kavramın Kur'ân ve Sünnet'teki kullanımları da genel olarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra sünnetin temel İslâm ilimleri, siyer ve İslâm Tarihi'nde hangi manalarda kullanıldığı ifade edilmektedir.

İkinci bölüm tezimizin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Burada *Kütüb-i Tis'a* diye isimlendirilen hadis kaynaklarından Buhârî ve Müslim'in *Sahihleri*, Tirmizî, Ebû Dâvud, İbn Mâce, Nesâî ve Dârimî'nin *Sünenler'i*, Mâlik'in *Muvattâ'*ı ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde tespit edilen, sünnet ve ondan türeyen kelime ve kavramlara ait rivayetlerin metni, tercümesi, kaynakları ve ilgili şerhlere dayanan açıklamaları bulunmaktadır. Hadislerin izahında anlamla ilgili yorumlar asıl metinde, farklı lafızlarla ilgili rivayetler ve hadisin sened durumuyla ilgili bilgiler de dipnotta gösterilmiştir. Bu bölümde Hz. Peygamber'den (s.a.) itibaren sünnetin kavramlaşma süreci, sünnet kelimesinin geçtiği hadislerle anlatılmaya çalışılmış ve sünnetin Hz. Peygamber (s.a.), sahabe ve tâbiûn tarafından nasıl kullanıldığı başlıklar halinde verilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) farklı manalarda kullandığı sünnet kelimesine ait rivayetler de, sünnet kelimesinin ihtiva ettiği anlamlara göre, o manaya uygun başlıklar verilerek incelenmiştir.

Sonuç kısmında ise bu araştırma sonucunda varılan kanaat ve tespitler ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Hadis, Sünnet, Kütüb-i Tis'a.

Title of the Thesis: The Concept of Sunnah in Hadith

Author: Mehmet AVCI

Supervisor: Assoc. Prof. Mehmet ÖZŞENEL

Date: 15. 06. 2009

Nu. of pages: vii (information) + 162 (Thesis)

Department: Fundamental Science of Islam

Subfield: Hadith

Our thesis, which is an analysis of a concept, consists of an introduction, two explanatory parts and a conclusion. In the introduction the importance, reality and method of the issue is evaluated.

In the first explanatory part; we mentioned the meaning of the Sunnah and we tried to determine the usage of the concept in the Kur'an and the Sunnah. Then we mentioned, in which ways the Sunnah is used within Fundamental Science of Islam, Siyer (the life of Prophet Muhammed (s.a.)) and the History of Islam.

The second explanatory part is the most important part of the thesis which includes the main aim. This part includes the explanation of the Sunnah, determined and passed on from the texts, translations and resources, and the subject which is related to the issue, and the concepts which is proceed from the Sunna, in resources of Hadith Buhârî and Muslim's *Sahih's*, Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Nesâî and Dârimî's *Sunan's*, Mâlik's *Muvatta* and Ahmed b. Hanbel's *Musned* which are known as *Kütüb-i Tis'a*. The interpretations about the meaning of the explanation of the Hadith is shown in the main text, and the hearsays which is related to the different expressions and the information which is related to the condition of the source of the Hadith, are shown in the footnotes. This part also includes the improvement of the Sunnah from the period of the Prophet Muhammed (s.a.), and the Hadiths which include the word "Sunnah", and the usage of the Sunnah by the Prophet Muhammed (s.a.), the companions of Prophet Muhammed (s.a.) (Sahabe), and the companions of the Sahabe (Tâbiûn), title by title. The other words of the Sunnah which are used by the Prophet Muhammed (s.a.) according to the hearsays, are investigated in appropriate titles according to the meanings which are contained by the Sunnah.

In the conclusion, the determinations and beliefs, which is obtained at the end of this research, are shown.

Keywords: Hadith, Sunna, Kütüb-i Tis'a

GİRİŞ

Konunun Önemi

İslâm Dini insanoğlunun dünya ve ahiret mutluluğunu yakalayacağı tek ilâhî dindir. Bu dinin en önemli ve en temel kaynağı hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân'dan sonra İslâm'ın ikinci kaynağı olan sünnetin Kur'ân'ı açıklama ve tefsir etme önceliğini elinde bulundurduğu yadsınamaz bir gerçektir. İnsanların İslâm Dini'ni en güzel şekilde anlaması ve yaşaması, genel olarak Hz. Peygamber'in (s.a.) tüm yaşam tarzı olarak ifade edilen sünneti en iyi şekilde öğrenmeleri ve hayatlarına aktarmalarıyla mümkündür. Sünnetin bu önemli fonksiyonu samimi Müslümanlar için onu vazgeçilmez kılmaktadır.

Günümüzde çok farklı değerlendirme ve yorumlara maruz kalan Kur'ân ve Sünnet'in doğru ve sağlıklı anlaşılması, Kur'ân ve Sünnet'le ilgili yorumların isabetli olması bu dini en güzel şekilde yaşamaya vesile olacaktır. Bu iki kaynağın sağlıklı ve doğru anlaşılabilmesi ise insanları yanlış yollara ve değişik inançlara sürükleyecektir.

Kur'ân'ın Allah (c.c.) tarafından Peygamberimiz'e (s.a.) Cebrail (a.s.) vasıtasıyla gönderildiği ilâhi ve tarihi bir gerçektir. Sünnet ise, Peygamberimiz'in (s.a.) tarîk ve sîretine tahsis olunan bir kelimedir. Konu ile ilgili verilen hadislerle, sünnetin bu fonksiyonu üstlendiğini açıkça görmek mümkündür. Hiç şüphesiz sünnetin kavramlaşma sürecini bilmek, sünneti daha iyi anlamamıza ve kavramamıza yardımcı olacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada ayet ve hadislerde geçen ve yol, gidişat, çığır açmak, âdet, örneklik etmek, model ve sîret gibi anlamları ihtiva eden sünnet kelimesi ve müştaklarının bu yerlerde ne anlamlarda kullanıldığı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda da hadislerdeki anlamları ön planda tutulan sünnetin, kavramlaşma sürecinde geçirdiği merhaleler anlatılmaya çalışılmıştır.

Araştırma konumuz olan sünnet kelimesinin pek çok farklı manada kullanıldığı ve birçok kelimeye de kaynaklık ettiği görülmektedir. Bu kelime temel kaynağımız olan Kur'ân-ı Kerim'de çok fazla kullanılan kelimelerden biri değildir. Sünnet kelimesi

Kur'ân-ı Kerim'de on altı yerde geçmekte ve buralarda da ilâhî kanun, yol (tarîk), vak'alar ve âdet gibi anlamlara gelmektedir. Bu kullanımlara ayrıntılı olarak “Kur'ân-ı Kerimde Sünnet Kelimesinin Kullanımı” başlığı altında değinilecektir.

Kur'ân-ı Kerim ve hadisler yanında bunlara bağlı olan İslâmi ilimlerde de kendi sistemleri içerisinde ele alınan sünnet kelimesinin, bu ilimlerde ne anlamlara geldiği, hangi anlamlarda kullanıldığına da değinilmiştir. Burada her ilim dalı, kendi anlayış çerçevesinde sünnet kelimesini ifade etmeye çalışmıştır.

Araştırmanın aslı olan ikinci bölümde ise sünnet kelimesi, konuyla ilgili hadisler çerçevesinde incelenecektir. Bu kelimenin Hz. Peygamber (s.a.), sahabe ve tâbiûn kullanımlarında hangi anlamlara geldiği detaylarıyla verilmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Tespit edilebildiği kadarıyla “Hadislerde Sünnet Kavramı” adlı müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Sahabenin sünnet kelimesini kullanımı ile ilgili Bünyamin Erul'un “Sahabenin Sünnet Anlayışı”, tâbiûnun sünnet kelimesini kullanımı ile ilgili de Arif Ulu'nun “Tabiûnun Sünnet Anlayışı” isimli doktora tezleri bulunmaktadır. Bizim araştırmamız bir kavram çalışması olması ve daha genel bir alanı içermesi bakımından bu tezlerden farklılıklar arz etmektedir. Yeri geldikçe bu tezlerden de istifade edilmeye çalışılmıştır.

Hadislerde sünnet kavramını incelemeyi amaçlayan araştırmamızda, ilk olarak bu kelimenin sözlük ve ıstılah anlamları üzerinde durulmuştur. Kelimenin sözlük anlamı tespit edilirken; İbn Düreyd'in (ö. 321/933) *Cemheretü'l-lüğa*'sından, İbn Fâris'in (ö. 395/1004), *Mu'cemü mekâyisi'l-lüğa*'sından, Cevherî'nin (ö. 400/1009) *es-Sihâh*'ından, Râğıp el-İsfehânî'nin (ö. 503/1109) *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*'ından, İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1209) *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadis*'inden, İbn Manzur'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-arab*'ından, Zebîdî'nin (ö. 893/1448) *Tâcu'l-arûs*'undan, Mütercim Âsım'ın (ö. 1235/1819) *Kâmus Tercümesi*'nden ve Abdülġanî Abdülhâlık'ın (ö. 1983), *Hucciyetü's-Sünne*'sinden faydalanılmıştır.

Sünnet kelimesinin ıstılah anlamları konusunda da yukarıdaki kaynakların yanı sıra Şâtıbî'nin (ö. 790/1388) *el-Muvâfakât*'ından, Talat Koçyiğit'in *Hadis Istılahları*'ndan, Abdullah Aydın'ın *Hadis Istılahları Sözlüğü*'nden ve diğere bazı kitaplardan

yararlanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de geçen sünnet kelimeleri ile ilgili ise tefsirlere müracaat edilmiş ve kelimenin hangi anlamlara geldiği buralardan tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın en önemli kısmı olan ikinci bölümdeki hadislerin tespitinde ise *Kütüb-i Tis'a* diye isimlendirilen ve önsözde tek tek isimleri zikredilen dokuz meşhur hadis kitabı esas alınmıştır. Burada sünnet ve müştaklarının kullanıldığı hadisler verilmeye çalışılmış, hadislerin izahında da ilgili şerhlere başvurulmuştur. Sırayla Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnet kelimesini kullanımı, sahabenin sünnet kelimesini kullanımı ve tâbiûnun sünnet kelimesini kullanımı ile ilgili rivayetler verilerek bu kelimenin hadislerde hangi anlamlarda kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle de sünnetin kavramlaşma süreci ve bu süreçte geçirdiği merhalelerin anlatılması amaçlanmıştır.

Sünnetle ilgili verilen rivayetlerde, hadislerin sıhhat durumu ile ilgili herhangi bir açıklama ya da değerlendirme yapılmamıştır. Çalışmanın hedefi sünnet kelimesi ve ondan türeyen kelimelerin *Kütüb-i Tis'a* içinde geçtiği rivayetlerin tespiti ve hangi anlamlarda kullanıldığının belirlenmesidir. Bu yapılırken aynı manada olan rivayetlerden bazıları seçilmiş, diğerlerine dipnotta atıf yapılmıştır. Çünkü söz konusu hadisler her ne kadar lafız olarak farklı olsa da, mana itibarıyla aynıdır. Gerekli görülen yerlerde lafız farklılıklarına da işaret edildiği olmuştur. Rivayetler genellikle Arapça orijinalleriyle birlikte verilmiş, bazı uzun rivayetlerde ilgili kısmın verilmesiyle yetinilmiştir.

BÖLÜM 1: SÜNNET KAVRAMININ ANLAM ÇERÇEVESİ

Bu bölümde öncelikle sünnetin sözlük ve ıstılâhî anlamları tespit edilecektir. Daha sonra Kur'ân ve Sünnet'teki kullanımıyla ilgili bilgilere geçilecek ve buna bağlı olarak İslâmî ilimlerde kazandığı manalara temas edilecektir.

1.1. Sünnet'in Sözlük Anlamı

Sünnet kelimesi S-N-N kökünden gelmekte olup, çoğulu sünendir. Bu kökten türeyen diğer kelimeler de dikkate alındığında, kelimenin pek çok farklı manada kullanıldığı görülür. S-N-N kökü, İslâm öncesi Arap toplumu ve edebiyatında gerek isim, gerekse fiil olarak, soyuttan somuta zengin bir kelime grubuna kaynaklık etmiştir. Ömer Özsoy'un tespitine göre, gerek İslâm öncesi gerekse İslâm sonrası dönemde, bu kökten gelen kelimelerin çeşitli türevlerinin yüze yakın kullanılışı bulunmaktadır.¹

Kelime grubunun çerçevesi hakkında bilgi vermek amacıyla bu türevler ve ifade ettikleri anlamlardan bazılarını hatırlatmak yerinde olacaktır.

Sünnetin kökünde yer alan kelimelerden “*senn*” şekil vermek, dökmek-akıtmak, yemek-otlamak, yüz vecih; “*sinn*” diş, yaş; “*sinân*” da mızrak ucu anlamına gelmektedir.²

Cahiliye devri Arapları sünnet kelimesini, mutad ya da ortak örf ve âdetleri için ataları tarafından tayin edilmiş örnek davranış ve kadim âdet anlamlarında kullanmışlardır. Cahiliye Arapları geçmişlerinden gelen bu örf ve âdetlere çok bağlı kalmışlardır. Çünkü bu, onlar için çok önemlidir.³

Şunu da belirtmek gerekir ki, Cahiliye devrinde kullanılan sünnet terimi ile İslâm'ın gelişinden sonra kullanılan sünnet terimi arasında farklılıklar vardır. Bu da iki anlayışın doğasının gereğidir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) getirdiği mesajlar ve kurallar, mana ve içyapı itibarıyla, cahiliye âdetlerinden ve uygulamalarından çoğu zaman köklü değişiklikler arz etmektedir. İslâm öncesi Arap sünneti (gelenekleri ve uygulamaları), temelde atalarının âdetlerine göre oluşmuştur. Fakat Hz. Peygamber'in (s.a.) düşüncesinin kaynağında ise Allah (c.c.) vardır. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.),

¹ Özsoy, *Sünnetullah, Bir Kur'ân İfadesinin Kavramlaşması*, s. 48.

² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 225; Mütercim Asım, *Okyanus (Kâmus Tercümesi)*, IV, 658.

³ Özaşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s. 49.

geçmişten gelen kötü âdet ve uygulamaları düzeltmeyi veya tamamen yok etmeyi amaçlamış, yeri ve zamanı geldiğinde de bu düşüncelerini uygulamıştır.⁴

Cahilî Arapların, sünnet kelimesini kullandıkları çeşitli örnekleri İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-Arab* adlı eserinde görmek mümkündür. Bu örneklerden bir tanesinde Halid b. Utbe el-Huzelî'nin şu sözü aktarılmaktadır: “Kendi koyduğun bir örnekten dolayı şikâyetçi olma. Çünkü bir sünnetten hoşnut olan, onu ilk ortaya koyandır.” Başka bir örnekte de şair Nusayb'ın şöyle dediği aktarılmaktadır: “İçlerinde, bir ben sevdiğim için, sanki halk içerisinde sevgiyi ilk ortaya koyan benim (senentü'l-hubbe).⁵

Aşağıdaki örnekler de sünnet kelimesinin geniş bir anlam çerçevesine sahip olduğunu göstermektedir.

Şu örneklerde “senne” fiili, atmak, dökmek, akmak-akıtmak manasına gelmektedir: Toprağı yavaş yavaş üzerime atın (fesennû aleyye't-türâbe sennen). Göz, gözyaşını akıttı (senneti'l aynü'd-dem'a). Suyu yüzüne döktü (senne'l mâe alâ vechihî).⁶

“Senne't-Tıyn” ifadesinde ise, bir kimsenin çamura şekil vererek onu pişirmesi ve ondan çanak, çömlek, kiremit gibi şeyler elde etmesi anlamları vardır. Görüldüğü gibi burada “senne” fiili, şekil verme, yeni bir şey ortaya çıkarma anlamlarında kullanılmıştır.⁷

“Senne” fiilinin ihdas etmek, yeni bir şey ortaya koymak anlamında da kullanıldığını şu örnekte görebiliriz: Falan kişi, (kavminin daha önce görüp bilmediği, ilk olarak kendisinin yaptığı ve kavminin de kendisini bu yolda takip ettiği) hayırlı bir yol ihdas etti (senne fülânün tarîkan mine'l-hayr).⁸

Ayrıca sünnet kelimesinin türediği “senne” fiili, bu anlamlarının yanında lügatte, maddeyi yeni bir kılıfa bürümek (şekil vermek), su ve benzeri şeyleri akıtmak (dökmek), yaralamak, keskinleştirmek, kollayıp gözetmek, daha önce bilinmeyen bir iş,

⁴ Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s. 50.

⁵ İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 225.

⁶ İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 227.

⁷ İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 227.

⁸ İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 227.

yeni bir uygulama başlatmak, üzerine atmak, bakım yapmak, bir şeye örneklik etmek gibi birçok değişik anlama gelmektedir.⁹

S-N-N kökünden gelen sünnet ise kelime olarak, bir şeyin kolaylıkla akması ve dökülmesi manasına gelmektedir. Bu anlamıyla bağlantılı olarak sünnete, sîret manası da verilmiştir. Bu mefhumun bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi, onun “cereyan edip gitme” anlamını da taşımasından kaynaklanmaktadır.¹⁰ İbn Düreyd (ö. 321/933), bu kelimenin “bir şeyi âdet olarak ihdas etmek, örnek olarak ortaya koymak” manasına geldiğini ifade etmektedir.¹¹

Yine sünnet kelimesine, tavsif edilmek kaydıyla iyi veya kötü gidişat, tarikat (yol), yol güzergâhı, yaşam tarzı, uygulama, metot gibi manalar da verilmiştir. Ayrıca sünnet kelimesinde, önceden bilinmeyen bir şeyi, takip edilen bir yol (tarikat) haline getirme, bir yola girip yürüme, toplum için kural koyma, beyan etme anlamları da vardır. Cevherî (ö. 400/1009) bu kelimenin temel manasının “akmak-akıtmak” olduğunu ifade etmektedir.¹²

Ezherî (ö. 370/980) sünnet kelimesinin doğru ve övülmüş bir yol anlamında olduğunu söylemektedir. Ona göre “falan adam sünnet ehliendir” denildiği zaman, o kişinin doğru ve övülen bir yolda olduğu manası anlaşılmaktadır. Hattâbî de (ö. 388/980) kelimenin aslında övülmüş yol ve doğruluk anlamı olduğunu söylemektedir.¹³ Nitekim “falan kişi övülmüş olan doğru yol üzeredir (fûlân min ehli’s-sünne)” cümlesinde, sünnet kelimesi doğru olan ve övülen bir yol anlamında kullanılmıştır.¹⁴

Sünnet kelimesi mutlak olarak kullanıldığında, olumlu mana anlaşılmaktadır. Ancak kelime olumsuz olarak kullanılırken bunun için ilave bir kayıt gerekmektedir. Örneğin “kabîhu’s-sünne (sünneti kötü)” gibi.¹⁵ Hz. Peygamber’in (s.a.) bir hadisinde de bunun örneği açıkça görülmektedir. İlgili hadiste Peygamberimiz (s.a.), “sünnet-i hasene” ve

⁹ İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 224–227.

¹⁰ İbn Fâris, *Mu’cemu mekâyisi’l-lüğa*, III, 60–61; Özşenel, *Sünnet ve Hadisi Değerlendirme ve Anlamada Ehl-i Rey - Ehl-i Hadis Yaklaşımları ve İmam Şeybânî*, s. 7.

¹¹ İbn Düreyd, *Cemheretü’l-lüğa*, I, 95; Özsoy, *Sünnetullah*, s. 49.

¹² Cevherî, *es-Sihâh*, V, 2138–2141; İsfehânî, Râğıp, *el-Müfredât*, s. 245; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 409; İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 225–226; Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, XVII, 299–300; Abdulğani, Abdulhâlık, *Hucciyetü’s-sünne*, s. 45.

¹³ Abdulğani, *Hucciyetü’s-sünne*, s. 45.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 226.

¹⁵ Abdulğani, *Hucciyetü’s-sünne*, s. 45–46.

“sünnet-i sey्यie” kelimelerini kullanmıştır. Bu hadise ikinci bölümün ilgili yerinde temas edilecektir.

Tüm bu anlamlar dikkate alındığında, sünnet kelimesinin özünde devamlılık, süreklilik, âdet, takip edilen uygulama ve devam ede gelen şey, hayat tarzı, metot gibi manalar bulunmaktadır. Nitekim Arap Edebiyatı'nın yanı sıra, Kur'ân'da ve Hz. Peygamber'in (s.a.) sözlerinde de sünnetin, takip edilen yol, gidişat, çığır açmak, âdet, örneklik etmek, model ve sîret gibi manalarda kullanıldığı görülmektedir. Sünnet'in, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanı sıra sahâbe ve tâbiûnun sözlerinde de, dinde takip edilen meşrû yol ve nebevî metot manalarında kullanıldığı ifade edilebilir.¹⁶

1.2. Sünnet'in Istilâhî Anlamı

Gerek cahiliye devrinde Araplar tarafından bilinen bir kelime olması ve günlük hayatta kullanılmasıyla, gerekse birçok kelimeye kaynaklık eden S-N-N kökünden geldiği için sünnet kelimesinin çok geniş anlamlar ihtiva ettiği daha önce vurgulanmıştı. Bunu sünnet kelimesinin sözlük anlamında verilen örneklerde görmek mümkündür. Cahiliye döneminde sünnet kelimesi, insanların kullandığı herhangi bir kelimedenden biridir. Fakat zamanla, bu kelimeye yüklenen anlam değişmiş ve farklılıklar göstermiştir.

Bu anlam değişikliği ile birlikte sünnet kelimesi, İslâm'ın başlangıcından itibaren hususî bir anlam kazanmıştır. Sünnet kelimesi daha önceden kullanıldığı yol, gidişât, sîret, takip edilen ve örnek alınan yol, hayat tarzı, metot gibi anlamlarını korumakla birlikte bu anlamlar Hz. Peygamber'in (s.a.) tarîk ve sîretine, O'nun gidişâtına tahsis olunmuştur. Bunun için kelime, teknik bir anlam kazanmıştır.¹⁷

İslâm sonrası sünnet kelimesinin kullanılmasında, daha çok onun davranışlarla ilgili yönünün ön plana çıktığı söylenebilir. Nitekim daha ileriki dönemlerde sünnet, davranışlarla ilgili bir kavram olarak nitelendirilmeye başlanmıştır.¹⁸ Bunu birçok eserde görmek mümkündür.

Davranışlarla ilgili bir kavram olarak sünnetin temel özellikleri arasında, orijinallik, süreklilik, belli bir standarda sahip olmak, doğru ve iyi olmak ve kuralsallık gibi

¹⁶ Bkz. Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XVIII, 300; Ebû Ğudde, *es-Sünnetü'n-Nebeviyyetü ve beyânu medlûlilha 'ş-Şer'i*, s. 9-19; Özşenel, *Ehl-i Rey - Ehl-i Hadis*, s. 8.

¹⁷ Özler, *İslâm Düşüncesinde Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at Adlandırmaları*, s. 38.

¹⁸ Kırbasoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, s. 68.

anlamlar vardır. Daha önce de ifade edildiği gibi sünnet, iyi ve güzel davranış gibi anlamlarının yanında, kötü yol ve davranış anlamlarıyla da kullanılmıştır. Fazlu'r-Rahman'ın (ö. 1988) ifadesiyle, kötü bir sünnet (âdet, örnek, davranış) ihdas edenler de, aslında yaptıklarının kötü değil, iyi bir davranış olduğunu düşünerek böyle yapmaktadırlar.¹⁹

Hz. Peygamber'in (s.a.) tarîk ve sîretinin, Allah'ın (c.c.) dini ile ilgili olması münasebetiyle, kelimenin lügatte görülen kötü veya mezmum yol manası, ıstılahtaki manasında görülmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti söz konusu olduğu zaman, bu sünnetin zemmedilmesi ve kötülenmesi mümkün değildir. Aksine bu yol ve gidiş, Kur'ân'ın açıkça ifade ettiği şekilde, övülmeye ve örnek alınmaya en layıktır.²⁰

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bazı ayetlerde sünnetin bu manasını ve Hz. Peygamber'in (s.a.) en güzel örnek olduğunu açıkça görmek mümkündür. Bu ayetlerde Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

*“Andolsun ki, Rasûlüllah (s.a.), sizin için, Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı (c.c.) çok zikredenler için güzel bir örnektir.”*²¹

*“Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermekteisin.”*²²

Mutlak olarak sünnetten bahsedildiği zaman ondan, Kur'ân'ın zikretmediği hususlarda, Hz. Peygamber'in (s.a.) kavî, fiilî ve takrîri olarak emrettiği, yasakladığı veya teşvik ettiği şeyler anlaşılmaktadır.²³ Bununla birlikte zaman içerisinde sünnet kelimesinin anlamı genişlemiş ve bazen sahâbe ve tâbiûn neslinin tatbîkat ve uygulamalarına da sünnet adı verildiği olmuştur.²⁴ Burada şunu da belirtmek gerekir ki Hz. Peygamber'in (s.a.), Kur'ân'ın değindiği hususlara da açıklık getirdiği ve Kur'ân'daki hükümleri destekler mahiyette açıklamalar yaptığı da vardır. Buna ileriki bölümlerde değinilecektir.

¹⁹ Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, s. 69.

²⁰ Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, s. 400; Özler, *Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at*, s. 38–39.

²¹ Ahzab, 33/21.

²² Şûra, 42/52.

²³ İbnü'l-Esîr, *Nihâye*, II, 409; İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 225.

²⁴ Sünnet'in sahâbe uygulamaları anlamında kullanımı hakkında bkz. Uraler, *Sünnet'e Bağlılık*, s. 279–280.

Hız. Peygamber'in (s.a.) vefatından bir süre sonra ise sünnet, hadisle müterâdif mânada kullanılmaya başlanmış ve bu kullanım hicrî üçüncü asırdan itibaren İslâm toplumuna yerleşmiştir.²⁵

Şâtıbî (ö. 790/1388), sünnet kelimesinin ıstılah olarak çeşitli anlamlarda kullanıldığını söyleyerek, bunları şöyle sıralamaktadır:

Sünnetin ıstılah olarak birinci manası: Sadece Hız. Peygamber'den (s.a.) nakledilen, bizzat Kur'ân tarafından ele alınmayıp, aksine Hız. Peygamber (s.a.) tarafından açıklanan şeylerdir. Bunların Kur'ân'ın genel olarak getirdiği esasların beyanı mahiyetinde olup olmaması arasında fark yoktur.

İkinci manası: Bid'atın karşıtı anlamındadır. Mesela bir kimse, Hız. Peygamber'in (s.a.) davranışına uygun harekette bulunduğu zaman: "Falan kişi sünnet üzeredir" denilir. Burada söz konusu davranış şeklinin Kur'ân'da açıklanmış olup olmaması arasında fark yoktur. Aksi şekilde harekette bulunduğu zaman ise: "Falan kişi bid'at üzeredir" denilir. Öyle gözüküyor ki, sünnetin bu kullanılış şeklinde dikkate alınan husus sadece şeriat sahibinin yani Hız. Peygamber'in (s.a.) ameli olmakta ve "sünnet" tabiri işte bu açıdan kullanılmakta, yapılan fiilin Kur'ân'ın bir gereği olup olmadığı noktasına bakılmamaktadır.

Üçüncü manası: "Sünnet" kelimesinin, sahabenin söyledikleri, işleye geldikleri şeyler anlamında da kullanılmasıdır. Yine burada sünnet diye isimlendirilen şeylerin, Kur'ân'da olup olmamasına bakılmamaktadır. Çünkü bu durumlarıyla sahabe;

- a) Ya kendilerince sabit olan fakat bize kadar ulaşmayan bir sünnete tabi olmuşlardır.
- b) Ya da üzerinde herkesin veya halifelerin icmâ ettiği bir içtihadı dayanmışlardır.

Onların bir konuda görüş birliği etmeleri, (şer'î delillerden biri olan) icmâ olmaktadır. Halifelerinin icmâi ise, aslında bize ulaşmayan bir sünnete tabi olma anlamına gelir. Çünkü maslahat gereği tüm insanları, o şey ile amel etmeye sevk etmeleri ve bu arada sahabenin böyle bir davranışa karşı herhangi bir tepki göstermemesi, onların da o hük-

²⁵ Özşenel, *Ehl-i Rey - Ehl-i Hadis*, s. 8.

me katıldıklarını gösterir.²⁶

Şâtıbî son olarak şunları söylemektedir: Buraya kadar anlatılanları topladığımızda, sünnet sözcüğünün kullanılışının şu dört yönü içerdiği ortaya çıkmaktadır. Bunlar:

- 1- Hz. Peygamber'in (s.a.) sözleri,
- 2- Hz. Peygamber'in (s.a.) fiilleri,
- 3- Hz. Peygamber'in (s.a.) tasvipleri (ikrarları, onayları). Hz. Peygamber'den (s.a.) sadır olan bütün bu söz, fiil ve tasvipler ya vahye dayalıdır ya da içtihadı dayalıdır.
- 4- Sahabe ve halifelerden nakledilen uygulamalar. Bu türden olanlar da, her ne kadar söz, fiil ve tasvip (ikrar) gibi üçe ayrılabilirse de, tek bir tür olarak kabul edilmektedir. Zira sahabeden nakledilen şeyler, aynen Hz. Peygamber'den (s.a.) nakledilenler gibi detaylı bir şekilde ele alınmamaktadır.²⁷

Sünnete daha farklı açıdan bakan âlimler de vardır. Örneğin, sünnetin muhtevasını daha geniş tutan el-Âmidî (ö. 631/1233), Kur'ân, sünnet ve icmanın bir bütün olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca o, icma ile ortaya çıkan sonuçları, sünnetin bir çeşidi olarak mütalaa etmektedir.²⁸ Dile getirilen bu ifadelerde, Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) Medine uygulamasına verdiği önem göz ardı edilmemelidir.²⁹

Baştan beri yaptığımız tüm bu tanımlamalarla birlikte, sünnet kelimesi ıstılah olarak (ileride değinileceği üzere) İslâmî ilimlerin her birinde ve hatta her bir ekolde, Hz. Peygamber'e (s.a.) izafe edilmiş fakat farklı şekillerde incelenmiş ve değişik anlamlarda tarif edilmiştir.³⁰ Bu açıdan bakıldığı zaman sünnetin ıstılah olarak manasını belli bir anlamla ifade etmek ve sünneti belli bir tarife sığdırmak oldukça zordur. Bu yüzden ki, gerek Müslüman âlimler gerekse oryantalistler, sünnetin ıstılahî manası üzerine farklı yorumlar getirmişlerdir.³¹

²⁶ Şâtıbî, *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa (İslâmî İlimler Metodolojisi)*, IV, 2–3.

²⁷ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, IV, 4–5.

²⁸ Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, I, 210, 223.

²⁹ Bkz. Guraya, *Sünnetin Neliği*, s. 83–93.

³⁰ Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l muhaddisûn*, s. 9; Özler, *Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at*, s. 39.

³¹ Sünnetin ıstılahî manadaki farklı tarifleri için bkz. Hamîdullah, "Sünnet", *İA*, XI, 243–244; Döndüren, "Sünnet", *Şâmil İA*, V, 456–460; Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 400–401; Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 288; el-A'zamî, *İslâm Fıkhı ve Sünnet*, s. 46–73; Özafşar, *Oryantalist Yaklaşımına İtirazlar*, s. 56–58.

İstılâhî anlamdaki sünnetin her ilim dalında değişik anlamlarla tarif edilmesinin sebebi, onun Kur'ân'dan sonra İslâm'ın ikinci temel kaynağı olması, bundan dolayı da her ilmin konusuyla bağlantılı olmasındandır.³² Sünnet'in bu farklı tanımlamalarına ileride temas edilecektir.

1.3. Kur'ân-ı Kerim'de Sünnet Kelimesinin Kullanımı

Arapların daha İslâmiyet gelmeden önce sünnet kelimesini bildikleri ve günlük hayatta birçok türevlerini kullandıkları bilinmektedir. Sünnet kelimesi onların kullanımlarında daha çok bir kavmin âdeti, atalarının geleneği, atalarının yaptıklarına uyulması gereken kuralları şeklinde yer almıştır.

Arapların bilip tanıdığı bu kelimeyi Yüce Allah (c.c.), Kur'ân'da kendine izafe ederek kullanmıştır. Bu anlamda sünnet kelimesinin Kur'ân'daki kullanımlarından bazıları “sünnetullah” veya “sünnetü'l-evvelîn” yani “Allah'ın (c.c.) öncekiler hakkında uygulaması” şeklindedir.³³

Kur'ân “sünnet” kelimesini kullanmakla Arap diline yeni ve yabancı bir kelime katmamıştır. “Allah (c.c.)” kelimesi de içerik farklılıklarına rağmen, cahiliye devrinde kullanılan bir kelimedir. Kur'ân sadece bu iki kelimeyi birleştirmiş, sünnet kelimesinin kullanıldığı anlamı Allah'a (c.c.) izafe etmiştir. Bu iki kelimenin birleşiminden doğan anlam; “Allah'ın (c.c.) geçmişten beri süregelen ve sürecek olan, kendine özgü olan ve hiç değişmeyen bir davranış tarzı” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.³⁴

Kur'ân'ın bu konuda yaptığı ilk şey, cahiliyede var olan ata, ecdat, kabile ve putların yerine Allah (c.c.) ve sünnet kavramlarını birleştirmek olmuştur. Bunu yaparken de ilk önce Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetinden değil de, Sünnetullah'tan bahsetmiştir. Böyle yapıldığı içinde de, hem İslâm'ın temel prensipleri ile örtüşen, hem de ileride kullanılacak olan Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine zemin hazırlanan bir tutum sergilenmiştir.³⁵

Bununla birlikte “Peygamber'in (s.a.) sünneti” tabirinin Kur'ân'da kullanılmadığı görülmektedir. Hz. Peygamber'le (s.a.) ilgili olarak Kur'ân'da, Peygamber'in (s.a.)

³² Özler, *Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at*, s. 39.

³³ Özsoy, *Sünnetullah*, s. 58.

³⁴ Bkz. Özsoy, *Sünnetullah*, s. 53.

³⁵ Bkz. Görmez, *Metodoloji Sorunu*, s. 225.

örnek ve model davranışı anlamında “üsvetün hasenetün”³⁶ tabiri kullanılmıştır. Kur’ân literatüründeki Hz. Peygamber’in (s.a.) örnek ve model davranış tarzı (“üsvetün hasenetün”), daha sonra “Hz. Peygamber’in (s.a.) sünneti” şeklinde tanımlanmıştır. Çünkü Kur’ân Hz. Peygamber’in (s.a.) hayat tarzını, tutum ve davranışlarını sadece “üsve” olarak nitelemekle kalmamış, aynı zamanda mü’minleri bu güzel örneğe uymaya davet etmiştir.³⁷ Aynı zamanda Hz. Peygamber’e (s.a.) itaat etmeyi emreden Kur’ân-ı Kerim, O’na itaat etmenin Allah’a (c.c.) itaat etmek olduğunu da beyan etmiştir.³⁸

Görüldüğü gibi sünnet kelimesi Kur’ân ve Sünnet’te muhtelif lafızlarla yer almaktadır. Bu kelimelerin Kur’ân’daki kullanımlarıyla Sünnet’teki kullanımları anlam bakımından büyük ölçüde birbirleriyle örtüşmektedir. Zaten Kur’ân ve Sünnet’te kullanılan kelime ve kavramlar anlam bakımından birbirleriyle paralellik arz ederler. Eğer Kur’ân ve Sünnet arasında zahiren bir zıtlık, çelişki görünüyorsa bunun sebebi ya ayet ve hadislerin doğru anlaşılıp yorumlanmamasından ya da sünnetin sübûtunda bir problem olmasından kaynaklanır. Bu sebeple Allah (c.c.) ve Rasûlü’nün (s.a.) ifadelerinin birbiriyle çeliştiği düşünülemez.

Sünnet kelimesinin Kur’ân’da ve Sünnet’te kullanılış biçimlerine bakıldığında, kelimenin lügat yönünden sahip olduğu manaların bir kısmını muhafaza ettiği görülür. Sünnet kelimesi Kur’ân’da bazen müfret, bazen cemi ve bazen de izafet şeklinde geçmektedir. Bununla birlikte sünnet kelimesi Kur’ân’da çokça kullanılan kelimelerden biri değildir. Kelime Kur’ân’da, toplam on sûrenin, değişik on bir ayetinde, on altı yerde geçmektedir.

Sünnet kelimesi Kur’ân’da tekil formuyla, çeşitli terkiplerde yer almıştır. Kelime sekiz yerde “sünnetullah” şeklinde,³⁹ dört yerde “sünnetu’l-evvelîn”⁴⁰ şeklinde, bir yerde “sünnetinâ” şeklinde⁴¹, bir yerde de “sünnete men kad erselnâ”⁴² şeklinde gelmiştir. Kelime çoğul şekliyle ise “sünenün”⁴³ ve “sünenellezîne”⁴⁴ şekliyle iki yerde

³⁶ Ahzab, 33/21.

³⁷ Bkz. Âraf, 7/158.

³⁸ Bkz. Âl-i İmran, 3/32; Nisâ, 4/80; Maide, 5/92.

³⁹ Ahzab, 33/38, 62 (iki defa); Fâtır, 35/43 (iki yerde); Mü’min, 40/85; Fetih, 48/23 (iki defa).

⁴⁰ Enfâl, 8/38; Hicr, 15/13; Kehf 18/55; Fâtır, 35/43.

⁴¹ İsrâ, 17/77.

⁴² İsrâ, 17/77.

⁴³ Âl-i İmran, 3/137.

⁴⁴ Nisâ, 4/26.

kullanılmıştır. Söz konusu ayetlerin hepsinde ilâhî kanun, yol (tarîk), vak'alar ve âdet manalarında kullanılan kelime, bu anlamlarıyla sünnetteki kullanımlarla da örtüşmektedir.

Kur'ân'da sünnet kelimesinin "sünnetullah" şeklinde geçtiği ayetler şunlardır:

*"Allah'ın (c.c.), kendisine helâl kıldığı şeyde Peygamber'e (s.a.) herhangi bir vebal yoktur. Önce gelip geçenler arasında da Allah'ın (c.c.) âdeti (sünnetullah) böyle idi. Allah'ın (c.c.) emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir."*⁴⁵

Bu ayetteki "sünnetullah" terkihi Allah'ın (c.c.) emri, Allah'ın (c.c.) kanunu (Allah'ın (c.c.) hükmü, Allah'ın (c.c.) âdeti) manalarında kullanılmıştır.⁴⁶

*"Allah'ın (c.c.) önceden geçenler hakkındaki kanunu (sünnetullah) budur. Allah'ın (c.c.) kanununda (sünnetullah) asla bir değişiklik bulamazsın."*⁴⁷

Önceki ayette olduğu gibi, "sünnet" kelimesi bu ayette de "Allah'ın (c.c.) kanunu", "Allah'ın (c.c.) âdeti", "Allah'ın şeriatı (c.c.)" anlamlarında kullanılmıştır.⁴⁸

*"Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir. Allah'ın (c.c.) kulları hakkında süregelen âdeti (sünnetullah) budur. İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır."*⁴⁹

"Sünnet" kelimesinin bu ayette de "Allah'ın (c.c.), kulları hakkında koyduğu, geçmişten bu yana süregelen kanunu", "Allah'ın (c.c.) bütün ümmetler hakkında sürüp gelen değişmez yasası" anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.⁵⁰

*"Allah'ın (c.c.), öteden beri süregelen kanunu (sünnetullah) budur. Allah'ın (c.c.) kanununda (sünnetullah) asla bir değişiklik bulamazsın."*⁵¹

⁴⁵ Ahzab, 33/38.

⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 20; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, XII, 6547; Râzi, *Tefsir-i Kebir*, XVIII, 265–266; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 3094; Sâbûnî, *Safvetü't-tefasir*, V, 92.

⁴⁷ Ahzab, 33/62.

⁴⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 60; Râzi, *Tefsir-i Kebir*, XVIII, 297; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, IV, 411; Sâbûnî, *Safvetü't-tefasir*, V, 108.

⁴⁹ Mü'min, 40/85.

⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 212–213; Râzi, *Tefsir-i Kebir*, XIX, 337; Sâbûnî, *Safvetü't-tefasir*, V, 400.

⁵¹ Fetih, 48/23.

Bir önceki ayette olduğu gibi “sünnet” kelimesi bu ayette de “Allah’ın (c.c.) süregelen kanunu”, “Allah’ın (c.c.) âdeti”, “Allah’ın (c.c.) uyguladığı usul”, “Allah’ın (c.c.) yasası” anlamlarında kullanılmıştır.⁵²

Mevdûdî, bu ayetle ilgili tefsirinde şu ifadeler yer verir:

Burada Allah’ın (c.c.) Sünneti (kanunu) ifadesinden kastedilen şudur: “Allah’ın (c.c.) Rasûlü’yle (s.a.) savaşılan kâfirleri, Allah (c.c.) rezil ve perişan eder. Yani Allah’ın (c.c.) kâfirler hakkındaki süregelen kanunu budur.”⁵³

İbn-i Kesir de bu ayetle ilgili şunları söylemektedir: “Allah’ın (c.c.) sünneti demek, Allah’ın (c.c.) yarattıkları hakkında öteden beri icra ettiği kanunu ve âdeti demektir.”⁵⁴

*“Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taşıyor ve kötü tuzaklar kuruyorlardı. Hâlbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer. Onlar öncekilerin kanunundan (sünnetü’l evvelîn) başkasını mı bekliyorlar? Allah’ın (c.c.) kanununda (sünnetullah) asla bir değişme bulamazsın, Allah’ın (c.c.) kanununda (sünnetullah) kesinlikle bir sapma da bulamazsın.”*⁵⁵

Kelime burada da “sünnetullah” şeklinde “Allah’ın (c.c.) yasası”, “Allah’ın (c.c.) kanunu”, “Allah’ın (c.c.) sünneti” anlamlarında, “sünnetü’l evvelîn” şeklinde de “öncekilerin kanunu (yasası)” anlamında kullanılmıştır.⁵⁶

Sünnet kelimesi bir önceki ayet ve aşağıda vereceğimiz üç ayette ise “sünnetü’l-evvelîn” şeklinde geçmektedir.

*“İnkâr edenlere, (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse, geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle. Yok, geri dönerlerse kendilerinden öncekilerin (sünnetü’l-evvelîn) hali gözlerinin önündedir!”*⁵⁷

Bu ayette “sünnet” kelimesinin “âdet”, “teâmül”, “süregelen kanun” manasında kullanıldığı görülmektedir.⁵⁸

⁵² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIII, 120; Râzi, *Tefsir-i Kebir*, XX,166–167; Sâbûnî, *Safvetü’l-tefâsir*, VI, 126.

⁵³ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, V, 391.

⁵⁴ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, XIII, 7553.

⁵⁵ Fâtır, 35/43.

⁵⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XII, 175–176; Râzi, *Tefsir-i Kebir*, XVIII, 428; Sâbûnî, *Safvetü’l-tefâsir*, V, 187.

⁵⁷ Enfâl, 8/38.

“Öncekilerin (sünnetü’l evvelîn) başına gelenlerden ders almaları gerekirken, onlar hala buna (Kur’ân’a) inanmıyorlar.”⁵⁹

Elmalılı (ö. 1942), bu ayetle ilgili tefsirinde şunları söylemektedir:

“Öyle ki onlar Kur’ân’a inanmazlar. Hâlbuki önlerinde öncekilerin sünneti geçmiştir. Yani geçmişte peygamberleri yalanlayanlar ve onlarla alay eden imansızları, o inanmadıkları şeylerle Allah Teâlâ’nın (c.c.) hep mahvetmiş olduğu ve bunun öteden beri meydana gelen Allah’ın (c.c.) bir sünneti, Allah’ın (c.c.) bir kanunu olduğu, tecrübe ile sabit bir gerçek iken ve bundan ötürü ders alacak bunca tarihi ibret önlerinde geçmiş iken yine de inanmazlar.”⁶⁰ Görüldüğü gibi “sünnet” kelimesi bu ayette de “eskilerin alışkanlığı”, “âdet” anlamlarında kullanılmıştır.⁶¹

“Kendilerine hidayet geldiğinde insanları iman etmekten ve Rablerinden mağfîret talep etmekten alıkoyan şey, sadece öncekilerinin (sünnetü’l evvelîn) başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini yahut azabın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir.”⁶²

Sünnet kelimesi bu ayette de “süregelen kanun”, “yasa” anlamlarında kullanılmıştır.⁶³

Sünnet kelimesinin çoğul olarak “sünenün” ve “sünenellezîne” şeklinde geldiği iki ayet ise şunlardır:

“Sizden önce nice (milletler hakkında) ilâhî kanunlar (sünenün) gelip geçmiştir. Onun için, yeryüzünde gezin dolaşın da (Allah’ın (c.c.) ayetlerini) yalan sayanların âkıbeti ne olmuş, görün!”⁶⁴

Sünnet kelimesi bu ayette “Allah’ın (c.c.) sünneti”, “Allah’ın (c.c.) kanunları”, ilâhi vak’alar, ilahî yasalar anlamlarında kullanılmıştır.⁶⁵

⁵⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VI, 326–327; Râzi, *Tefsir-i Kebir*, XI, 313; Elmalılı, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, II, 2402; Sâbûnî, *Safvetü’l-tefasir*, II, 418.

⁵⁹ Hicr, 15/13.

⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, V, 3045.

⁶¹ Sâbûnî, *Safvetü’l-tefasir*, III, 275.

⁶² Kehf, 18/55.

⁶³ Sâbûnî, *Safvetü’l-tefasir*, III, 451.

⁶⁴ Âl-i İmran, 3/137.

⁶⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, III, 132–133; Râzi, *Tefsir-i Kebir (Mefâtihu’l-gayb)*, VII, 77–78; Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, II, 192; Sâbûnî, *Safvetü’l-tefasir*, I, 436.

*“Allah (c.c.) size (bilmediklerinizi) açıklamak ve sizi, sizden önceki (iyi)lerin yollarına (sünenellezîne) iletmek ve sizin günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah (c.c.) hakkıyla bilicidir, yegâne hikmet sahibidir.”*⁶⁶

Mevdûdî (ö. 1979), tefsirinde bu ayeti şu şekilde açıklamaktadır:

“Burada geçen “yollar” (sünen) kelimesiyle, sûrenin başından buraya kadar verilen ve Bakara Sûresi’nde de değinilen kültürel ve sosyal problemlerle ilgili emir ve talimatlar kastedilmektedir. Burada Allah (c.c.) müminlere, kendilerini cahiliye âdetlerinden kurtarıp, her dönemde Hz. Peygamber’in (s.a.) ve onların samimi takipçilerinin uydukları doğru yola ulaştıran şeyin, Allah’ın (c.c.) bir rahmeti olduğunu bildirmektedir.”⁶⁷

İbn Kesir de (ö. 774/1373) bu ayetin tefsirinde şöyle demiştir: “Allah (c.c), sizi daha önce geçmiş insanların iyi yollarına ve beğenip razı olduğu şeriatlara hidayet etmek istiyor.”⁶⁸

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bir heyete hazırlattığı tefsirde ise bu ayette geçen “öncekilerin yolları” (sünenellezîne) kelimesi, şu şekilde açıklanmıştır:

“Öncekilerin yollarından maksat, Allah Teâlâ’nın Hz. Âdem’den (a.s) itibaren gönderdiği peygamberlerin, ümmetlerine gösterdikleri yollar, bildirdikleri inanış ve yaşayış bütünüdür.”⁶⁹

Kur’ân’da sünnet kelimesinin iki defa geçtiği ve bu konuda son olarak vereceğimiz ayette ise Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

*“Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun da (sünnete men gad erselnâ) budur. Bizim kanunumuzda (sünnetinâ) hiçbir değişiklik bulamazsın.”*⁷⁰

⁶⁶ Nîsa, 4/26.

⁶⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, I, 311.

⁶⁸ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 1647.

⁶⁹ Heyet, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 48.

⁷⁰ İsrâ, 17/77.

Sünnet kelimesi burada “Allah’ın (c.c.) kanunu”, “Allah’ın (c.c.) sünneti” manasında kullanılmıştır.⁷¹ Fahrudin Râzi (ö. 606/1209) bu ayette kullanılan sünnet kelimesine şöyle bir açıklama getirmiştir:

“Peygamberlerini içlerinden çıkarıp süren her kavim hakkındaki sünnetullah, “Allah’ın (c.c.) onları helak etmesidir” demektir. Buna göre ayetteki, “sünnet” kelimesi, te’kid için getirilmiş, mef’ûl-u mutlak olarak mansub olup; “Biz bunu, senden önceki peygamberlerimiz için sünnet kıldık (senennâ zâlike sünneten)” takdirindedir.”⁷²

Ayetlerde de geçtiği üzere meseleye Kur’ân ayetleri çerçevesinde ve sünnetin mana sahası içerisinde yaklaşıldığı zaman, bu kavramın bütünüyle sosyolojik bir muhtevası olduğunu görmek mümkündür. Modern dünyada “tarih felsefesi, sosyoloji” gibi adlarla ifade edilen, insanın ve insan topluluklarının hayatları, hayat tarzları, modern ifadesiyle “medeniyetlerin doğuşu, yükselişi ve yıkılışı” hep sünnetin bu anlam çerçevesi içindedir.⁷³

Ömer Özsoy “Sünnetullah, Bir Kur’ân İfadesinin Kavramlaşması” adlı doktora tezinde, sünnet kelimesinin farklı lafızlarla yer aldığı Kur’ân ifadelerinden Nisâ Sûresi 26. ayetteki “sünenellezîne” şeklindeki kullanım dışında hepsinin “sünnetullah” ile anlamdaş olduğunu dile getirmiştir.⁷⁴

1.4. Hadislerde Sünnet Kelimesinin Kullanımı

Sünnet kelimesinin Hz. Peygamber’in (s.a.) hadislerinde de müfret, cemi ve izâfet şekilleriyle kullanıldığı görülmektedir. Sünnet kelimesi ve müştaklarının hadislerde genel olarak âdet, gidişat, model, çığır açmak, takip edilen yol, metot gibi birbirine çok yakın anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Kelimenin bu şekilde kullanımını daha önce de belirttiğimiz gibi Kur’ân-ı Kerim’deki kullanımlarla da paralellik arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında İslâm’ın iki temel kaynağının sünnet kullanımını konusunda birbirlerini desteklediğini söylemek mümkündür.

Bununla birlikte bazı hadislerde kelimenin muhtevasındaki diğer manalarla da kullanıldığı olmaktadır. Araştırmamız sünnetin, Hz. Peygamber’in (s.a.) hadislerinde

⁷¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IX, 167; Sabuni, *Safvetü’t-tefasir*, III, 401.

⁷² Râzi, *Tefsir-i Kebir*, XV, 12–13.

⁷³ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s. 503.

⁷⁴ Özsoy, *Sünnetullah*, s. 61.

kullanımını tespite yöneliktir. Hadislerde sünnetin nasıl yer aldığı “Hadis İlminde Sünnet” başlığında, bu kelimenin hangi anlamlarda kullanıldığı da ikinci bölümde incelenecektir.

Hız. Peygamber (s.a.), sünnet kelimesini hem lügat manasıyla hem de ıstılah manasıyla, hem fiil hem de isim olarak kullanmıştır. Bu kullanımlarda sünnetin hem tekil hem de çoğul olarak kullanıldığını görülmektedir. Bu durum, Hız. Peygamber’in (s.a.) bu kelimeyi, yerine ve zamanına göre kullanmasına bağlıdır. Sünnet kelimesinin bu farklı kullanımlarını, daha sonraki konularda verilecek olan hadislerde, daha açık bir şekilde görmek mümkündür.

1.5. İslâmî İlimlerde Sünnet Kavramının Kullanımı

Bu kısımda, Kur’ân ve Sünnet’i kendisine kaynak edinen tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve tasavvuf ilminde sünnetin hangi anlamlarda kullanıldığına değinilecektir. Ayrıca siyer ve İslâm tarihinde sünnetin yerinden de bahsedilecektir.

1.5.1. Tefsir İlminde Sünnet

Burada ilk olarak şunu belirtmemiz gerekir ki, tefsir ilminde sünnetin net bir tanımına ulaşamadık. Tefsir ilmi âlimleri sünnetin ne anlama geldiğinden çok onun dindeki yeri konusuna değinmişler ve sünnetin Kur’ân’ı açıklayıcı bir rol üstlendiğini ifade etmeye çalışmışlardır. Burada vereceğimiz bilgiler de o yönde olacaktır.

Kur’ân-ı Kerim’in beyanına göre, Hız. Peygamber’in (s.a.) kendisine vahyedilen Kur’ân ayetlerini lafız olarak tebliğ etme görevi olduğu gibi, manası anlaşılmayan ayetleri açıklama görevi de vardır.⁷⁵ Sünnetin tefsir ilmindeki en önemli fonksiyonu, insanlar tarafından anlaşılmayan, onlara kapalı olan ayetleri açıklamasıdır. Şüphesiz, Hız. Peygamber’e (s.a.) vahyedilen ayetlerin insanlara bildirilmesi ve manaları tam olarak anlaşılmayan ayetlerin ne demek istediği ile ilgili bilgiler verilmesi, en başta Allah Rasûlü’nün (s.a.) görevidir.⁷⁶

⁷⁵ “Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.” Maide, 5/67; “Apaçık mucizeler ve kitaplarla (gönderildiler). İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur’ân’ı indirdik.” Nahl, 16/44.

⁷⁶ Yıldırım, *Peygamberimizin Kur’ân’ı Tefsiri*, s. 39.

Her ne kadar Kur'ân'ın ilk muhatapları, ana dilleri Arapça olduğu için vahyedilen ayetleri genel çerçeve itibarıyla anlama imkânına sahip iseler de, çoğunlukla okuma yazma bilmeyen bir topluluk olmaları sebebiyle O'nun bir kısım müteşâbih lafızlarını ve bazı ayrıntılarını anlamada sıkıntı çekmeleri kaçınılmazdır. Dolayısıyla Kur'ân'ın indiği ilk dönemde yaşayan bu insanların, hem anlamadıkları ayetleri kendilerine açıklayacak, hem de bazı ameli hükümlerin uygulanış biçimlerini gösterecek bir rehber ihtiyaçları vardır. İşte tüm bu hususlarda, ashabın öncelikle tek müracaat kaynağı Hz. Peygamber (s.a.) olmuştur.⁷⁷

Hız. Peygamber (s.a.) hayatta olduğu müddetçe, insanlara yol göstermiş ve insanların anlamadığı konulara açıklık getirmiş, mümkün olduğu kadar da karşılaştıkları sorunları çözmüştür. Özellikle Kur'ân'ın anlaşılmayan kısımlarını Hz. Peygamber (s.a.) açıklığa kavuşturmuştur. Bu yüzden Kur'ân'ın anlaşılmayan ayetlerinin açıklanması ve anlaşılmasında, sünnetin önemli bir yeri vardır.⁷⁸

Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.) ihtiyaç nispetinde Kur'ân'ı tefsir etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) tefsiri daha çok, sahabe sorularına cevap verme şeklinde olduğu için, her şeyin kendisine sorulmadığı düşünülürse, tefsirin de azlığı anlaşılabilir. Fakat yine de bu hususu çeşitli hadis kaynaklarında, Hz. Peygamber'e (s.a.) kadar uzanan rivayetlerde görmek mümkündür. Birçok hadis kaynağı, bu konuyla ilgili "Kitâbü't-Tefsir" başlığı altında bizlere Hz. Peygamber'in (s.a.) Kur'ân'ı tefsiri ile alakalı bilgiler vermektedirler.⁷⁹

İslâm âlimlerinin çoğunun görüşüne göre sünnetin, Kur'ân karşısında iki önemli fonksiyonu vardır. Bunlardan biri, sünnetin açıklanması gereken Kur'ânî nasları tefsir etmesidir ki, buna beyan denir. Sünnetin diğer önemli konumu ise, bazen helal ve haram noktasında, bazen de değişik konularda, Kur'ân'da yer almayan bir hüküm koymasındır ki, buna da teşri' denmektedir.⁸⁰

Sünnetin Kur'ân'ı tefsir etmesi, O'nun mutlakını takyid, müphemini beyan, mücmelini tafsil, müşkilini tavzih ve umumunu tahsis etmesidir. Örneğin namaz, oruç, zekât, hac

⁷⁷ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 218.

⁷⁸ Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s.223.

⁷⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 233; Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s. 224; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 219.

⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 39; Şâtübî, *el-Muvafakat*, IV, 5; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 219; Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s. 223–224.

gibi ibadetler, Allah (c.c.) tarafından farz kılınmış, bunların nasıl yapılması gerektiği ile ilgili bilgiler ise sünnetle sabit olmuştur. Yine aynı şekilde, nikâh, talak, alış-veriş ve ceza hukuku gibi konularla ilgili birtakım hükümler sünnetle açıklığa kavuşturulmuştur.⁸¹

Sünnetin teşri' fonksiyonu ise, Hz. Peygamber'in (s.a.), herhangi bir konuda Kur'ân'da hüküm bulunmaması halinde, o konuda hüküm koymasındır. Buna göre Allah'ın (c.c.) mutlak manada Şari', Hz. Peygamber'in de (s.a.) mecazî manada Şari' olduğu anlaşılır. Nitekim bu konu ile ilgili, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

*“Ey İnananlar, Allah'a (c.c.) itaat edin, Peygamber'e (s.a.) ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde çekişerseniz, Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe inanmışsanız onun halini Allah'a (c.c.) ve Peygamber'e (s.a.) bırakın. Bu hayırlı ve netice itibarıyla en güzeldir.”*⁸²

Yine konuyla alakalı başka bir ayette ise, şöyle buyrulmaktadır:

*“Aralarında hüküm verilmek üzere Allah'a (c.c.) ve Peygamber'e (s.a.) çağırıldıkları vakit müminlerin sözü ancak: “İşittik, itaat ettik” demeleridir. İşte saadete erenler onlardır.”*⁸³

Hz. Peygamber'in (s.a.), herhangi bir konuda hüküm koyabileceğine delil olan başka bir ayette ise, Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

*“Allah (c.c.) ve Peygamber'i (s.a.) bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz. Allah'a (c.c.) ve Peygamber'e (s.a.) başkaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur.”*⁸⁴

Allah Rasûlü'ne (s.a.) teşri' görevi verildiğini “*Biliniz ki, Rasûlüllah'ın (s.a.) haram kıldığı, Allah'ın (c.c.) haram kıldığı gibidir*”⁸⁵ hadisi de pekiştirmektedir.

⁸¹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 2, 52; Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsiri*, s. 31; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 222.

⁸² Nisâ, 4/59.

⁸³ Nur, 24/51.

⁸⁴ Ahzab, 33/36.

⁸⁵ İbn Mâce, Mukaddime, 2.

Söz konusu ayetlere ve hadise dayanarak İmam Şâfiî de, Allah'ın (c.c.), Rasûlüne (s.a.) Kur'ân'ın hükmünün bulunmadığı yerde hüküm koyma yetkisi verdiğini ve O'na itaati ezelde farz kıldığını ifade etmektedir.⁸⁶

Görüldüğü üzere tefsir usulü ile ilgili kaynaklar, sünnetin ne anlama geldiğinden çok onun işlevi ile ilgili konulara temas etmişlerdir. Burada özellikle vurgulanan konu, sünnetin Kur'ân'ı tamamlayıcı bir rol üstlendiği şeklindedir.

1.5.2. Hadis İlminde Sünnet

Hadis âlimleri sünneti, Hz. Peygamber'in (s.a.) sözleri, fiilleri, takrirleri, gerek yaratılışla gerekse güzel ahlâkla ilgili sıfatları, peygamberlikten önceki halleri ve risâletle ilgili durumlarının yanında Hz. Peygamber'e (s.a.) izâfe edilen her şey olarak tarif etmişlerdir. Sünnet bu anlamıyla muhaddisler tarafından hadis ile müterâdif olarak kullanılmıştır.⁸⁷

Sünnet kelimesi Hz. Peygamber'in (s.a.) hadislerinde (merfû), sahâbe sözlerinde (mevkuf) ve tâbiûn sözlerinde (maktû) muhtelif şekillerde kullanılmıştır. Bu kullanımlara ikinci bölümde işaret edilecektir.

1.5.3. Fıkıh İlminde Sünnet

Fakihler sünneti farz ve -kabul edenlere göre- vacibin dışında, Hz. Peygamber'den (s.a.) gelen hükümler olarak tarif ederler. Fakihler burada sünneti, mendup ve müstehap anlamında kullanmışlardır ki bu, Müslümanlar'dan kesin olmaksızın istenen şeyler olup, yapılmasıyla sevap kazanılan, terk edilmesiyle ise herhangi bir ceza verilmeyen işlerdir.⁸⁸

Usül âlimleri ise sünneti, yasama için Kitap'tan hemen sonra gelen bir kaynak olarak görmüşlerdir. Onlara göre sünnet; Hz. Peygamber'den (s.a.) sâdır olup gelen söz, fiil ve takrirlerdir. Bunlardan her biri Allah'ın (c.c.) dinini anlama ve uygulamada Hz. Peygamber'in (s.a.) yolunu gösterir.⁸⁹ Bazı müteahhirûn âlimleri hariç, bütün usulcüler

⁸⁶ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 52.

⁸⁷ Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l muhaddisûn*, s. 49; Kardâvî, *Yöntem*, s. 46; Çelik, *Kavram ve Mahiyet Olarak Sünnet ve Bid'at*, s. 25.

⁸⁸ Kardâvî, *Yöntem*, s. 45; Heyet, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I, 675.

⁸⁹ Abdulğani, *Hucciyetü's-Sünne*, s. 68; Heyet, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I, 675; Kardâvî, *Yöntem*, s. 44.

sünnetin bu şekilde tarifinde ittifak halindedirler. Bazı müteahhirûn âlimler ise sahabeden sâdır olan söz, fiil ve takrirleri de sünnet kavramı içinde değerlendirmişlerdir.⁹⁰

Burada sünnet kavramıyla ilgili, usûl âlimlerince yukarıdaki tarifte geçen “sâdır olma” ifadesinin delâlet ettiği mana üzerinde durulmuş, Hz. Peygamber’den (s.a.) Kur’ân’ın dışında Allah Teâlâ’dan hikâye ederek “Cenab-ı Hak buyurdu ki” şeklinde sâdır olan sözlerin, yani kutsî hadislerin yine O’ndan sâdır olan fiillerden zevâid ve hasâis nev’inden olanların da sünnet tarifi kapsamına girip girmeyeceği meselesi tartışılmıştır. Bunun yanında Hz. Peygamber’in (s.a.) nübüvvetten önceki yaşayışında sâdır olan söz, fiil ve takrirlerinin sünnet olarak alınıp alınamayacağı gibi konular da tartışılmıştır.⁹¹

Usûl âlimleri için gerekli olan, Hz. Peygamber’den (s.a.) sudûr eden şeyin sübûtunun kesinliğidir. Onlar, bu delile dayanarak hüküm çıkaracak ve bu hüküm ümmet için normatif bir özellik kazanacaktır. Hz. Peygamber’den (s.a.) gelen ve sübûtu kesin olmayan konulara ise usûl âlimleri ihtiyatla yaklaşmışlar ve bu konu hakkında hüküm vermekten kaçınmışlardır.

Bu sebepten dolayıdır ki, usûl âlimleri Hz. Peygamber’e (s.a.), kendisinden sonra içtihat yapacak müçtehitlere, bu işte yardımcı ve dayanak olacak kaideler koyan, insanlara hayat düsturlarını açıklayan bir müşerrî (şeriat koyucu) olarak bakmışlardır.⁹²

1.5.4. Kelâm İlminde Sünnet

Kelâm ilminde sünnet ve hadis terimleri müteradif manada kullanılmıştır. Bu ilimde sünnetin ne olduğundan çok, onun İslâm Dini içerisindeki konumu belirlenmeye çalışılmıştır. Çünkü kelâmcılar, hadislerin dindeki konumlarıyla ilgili belirlemelerde bulunmayı amaçlamışlar ve kendi tasniflerine göre bu hadislerin ne ifade ettiğini (delil olup olmayacağını) ifade etmeye çalışmışlardır. Bu nedenle burada Kelam ilminde sünnetin nasıl bir rol üslendiği konusuna değinilecektir.

Kelâmcılar genel hatlarıyla hadisi (sünneti) “Hz. Peygamber’in (s.a.) söz, fiil ve takrirleri şeklinde tarif etmektedirler. Hadis (sünnet) bu anlamıyla, kelâmcılar tarafından

⁹⁰ Serahsî, *Usûl*, I, 113; Abdulğânî, *Hucciyetü’s-Sünne*, s. 69; Ebû Zehv, *el-Hadis ve’l muhaddisûn*, s. 9–10; Çelik, *Sünnet ve Bid’at*, s. 24.

⁹¹ Aşkar, Muhammed Süleyman, *Ef’alü’r-Rasûl*, I, 18; Çelik, *Sünnet ve Bid’at*, s. 24.

⁹² Aşkar, *Ef’alü’r-Rasûl*, I, 214–314; Çelik, *Sünnet ve Bid’at*, s. 25.

akıl, duyu ve haberden oluşan bilgi kaynakları içinde ve “haber” kapsamında ele alınmaktadır. Gerek bu tarifte gerekse bu muhtevanın sünnet terimiyle müteradif olduğu konusunda hadisçilerle kelâmcılar hemfikir görünmektedirler.⁹³

Bunun yanında Kelâm âlimleri sünneti, genellikle bid’atın karşıtı (zıddı) olarak görmektedirler.⁹⁴ Bu anlamıyla da sünnet, Hz. Peygamber’in (s.a.) düşünce ve davranışlarına uygun bir yolu, O’nun (s.a.) emir ve yasaklarını,⁹⁵ ilk Müslümanların Rasûlullah’tan (s.a.) tevarüs ederek takip ettikleri anlayış ve çizgiyi, bu yönüyle övgüye layık olan dosdoğru yolu ifade etmektedir.⁹⁶

Kelâmcıların sünneti bid’atın zıddı anlamında kullanmaları yukarıda söylediklerimizi destekler niteliktedir. Çünkü bid’atın ıstılahtaki manası; Hz. Peygamber’den (s.a.) sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilave ve eksiltme özelliği taşıyan her şeydir. Yani bid’at sünnetin zıddıdır.⁹⁷ Öyleyse Kelâmcılar, Hz. Peygamber’den (s.a.) sadır olan şeyleri sünnet olarak değerlendirmekte, bunun için sünnete bid’atın zıddı manasını yüklemektedirler.

Hadisler Kelâm ilminde güvenilirlik kriterlerine göre tasnif edilmiştir. Her şeyden önce bir peygamberden kendisine tabi olunmayı engelleyecek kötü şeylerin sudûr etmemesi, sarih aklın gereğidir. Zira onun ismet sıfatı vardır ve mucizelerle desteklenmiştir. Böyle özellikleri olan bir peygamberin verdiği haber (haber-i rasûl) kalbi tatmin edecek olan en doğru ve güvenilir haberdir.⁹⁸

Kelâmcılar tarafından güvenilirlik kriterlerine göre tasnif edilen hadisler, naklî deliller kategorisinde ele alınmıştır. Buna göre tevatür derecesine ulaşan ve zaruri ilim ifade eden yani mütevâtir hadis olarak nakledilen sünnetin delil olarak kullanılması hususunda İslâm âlimleri arasında ittifak vardır. Âmidî’ye (ö. 631/1037) göre bu görüş birliğine Mutezile imamları da dâhildir.⁹⁹ Tevatür derecesine ulaşmamış (ahad) hadisleri ise Eş’ariyye ve Mâtürîdiyye âlimlerinin çoğu, değişik rivayet yollarıyla doğrulukları

⁹³ Kahraman, “Kelâmdaki Bilgi Teorisinin Hadis İlmi Üzerindeki Etkileri”, s. 91–92.

⁹⁴ Şâtîbî, *el-Muvafakat*, IV, 4; Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 401; Çelik, *Sünnet ve Bid’at*, s. 27.

⁹⁵ İsfahânî, *Müfredât*, s. 245; İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 225; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, IX, 244. Krş. Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 401.

⁹⁶ Özler, *Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid’at*, s. 39; Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 288–289.

⁹⁷ Yaran, “Bid’at”, *DİA*, VI, 129; Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 57; Özler, *Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid’at*, s. 56–57.

⁹⁸ Kahraman, “Kelâmdaki Bilgi Teorisinin Hadis İlmi Üzerindeki Etkileri”, s. 92.

⁹⁹ Âmidî, *el-İhkâm*, II, 27.

sabit olmak, Kur'ân'ın ruhuna ve genel telakkisine aykırı düşmemek şartıyla kabul etmişlerdir.¹⁰⁰

Mutezile âlimlerinin bir kısmı ise akaidde hadisleri bütünüyle reddederken bu âlimlerin çoğunluğu, bazı şartlara bağlı olarak nübüvvetin mucize ile kanıtlanması ve ahiret halleri gibi konularda hadislerle istidlal etmiştir.¹⁰¹

Görüldüğü gibi kelâm âlimlerinden bazıları sadece mütevâtir hadisleri kabul ederek ahad hadislere ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğini savunmuş, bazıları ahad hadislerin de (Kur'ân'a aykırı olamamak şartıyla) delil olabileceğini ileri sürmüştür. Mutezile âlimlerinden Nazzâm (ö. 231/845) ve Câhız (ö. 255/869) ise bu konuda çok farklı düşünce ve değerlendirmelere sahiptir. Özellikle Nazzâm, sünnete ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini ileri sürmekte ve akaidde icmâyı kabul etmemektedir.¹⁰²

Hız. Peygamber (s.a.) henüz hayatta iken itikâdî ilgilendiren bazı konularda tartışmalar olmuş ve zaman zaman akaidle ilgili bazı meseleler sahabe tarafından Hız. Peygamber'e (s.a.) sorulmuştur. Hız. Peygamber de (s.a.) bu sorulara gereken cevabı vermiştir. Bunun yanında Hız. Peygamber (s.a.) itikâdî konuların tartışılmasını şiddetle reddettiği halde, bazı sahabenin bu gibi konuları düşünmeleri ve soru sormaları, zihinlerde bazı istifhamların oluştuğunu göstermektedir.

Ebû Hureyre (r.a.) (ö. 58/678) bu konu ile ilgili bir rivayetinde şöyle demektedir: “Bir gün bazı arkadaşlarla kader konusunda tartışıyorduk. Hız. Peygamber (s.a.) yanımıza gelip bizi bu halde görünce, öfkesinden yüzü ateş gibi kızararak bize: “*Bununla mı emrolundunuz, yoksa ben size bunu emretmek için mi gönderildim*” buyurdu.”¹⁰³

Görüldüğü gibi Hız. Peygamber (s.a.) diğer konularda olduğu gibi akaidle ilgili meselelerde de gereken tavrını ortaya koymuştur. Böyle durumlarda O, Kur'ân ayetlerini bildirdikten sonra bazı açıklamalarda bulunmuştur.

Hız. Peygamber (s.a.) hayatta iken ona sorular sorulmuş, o da gerektiği gibi bu soruları cevaplamıştır. Hız. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra ise Müslümanlar arasında pek

¹⁰⁰ Yavuz, “Delil”, *DİA*, IX, 137.

¹⁰¹ Yavuz, “Delil”, *DİA*, IX, 137.

¹⁰² Bu âlimlerin düşünceleri ile ilgili bkz. Şeşen, “Câhız”, *DİA*, VII, 20–23; Çelebi, “Nazzâm”, *DİA*, XXXII, 466–469.

¹⁰³ Tirmizî, Kader, 1.

çok ihtilaflar oluşmuştur. Bu ihtilaflar önce Kur'ân'a sonra da sünnete başvurularak giderilmeye çalışılmıştır. Ama bazı düşünce farklılıkları bu problemlerin farklı yorumlanmasına sebep olmuştur. İşte Kelâm ilminin oluşum süreci de bu döneme rastlamaktadır.

Daha çok akla önem veren Cehmiyye ve Mutezile elinde doğan Kelâm ilmi daha sonra diğer ekollere de yansımıştır. Kelâm ilminin ortaya çıkmasından sonra, çoğunluğunu hadisçilerin oluşturduğu muhafazakâr âlimler Kelâm hareketine tepki göstererek Kur'ân ve Sünnet'e bağlı kalmak gerektiğini savunmuş, dinin ana ilkelerini akılla veya Şia'da olduğu gibi siyasi tercihlerin ışığında yorumlamaya karşı çıkmışlardır.¹⁰⁴

Mutezilenin kurucusu Vasıl b. Ata'ya (ö. 131/748) göre haberin bilgi kaynağı olabilmesi için sübût ve mana itibarıyla incelenmesi gerekir. Mutezile'nin ileri gelen âlimlerinden Amr b. Ubeyd (ö. 136/753) ise, bilgi kaynağı olarak öncelikle akla, daha sonra mütevâtir habere güvenilmesi gerektiğini söylemiş, ahad habere bilgi kaynağı nazarıyla bakılamayacağını savunmuştur.¹⁰⁵

Sonuç olarak bazı istisnalar dışında Mutezile âlimleri, ahad haberlerin zan ifade ettiklerini, bundan dolayı dinde delil olmadıklarını, dolayısıyla akaidde de huccet olmadıkları görüşünü benimsemişlerdir.¹⁰⁶

Ehl-i Sünnet ekolüne mensup Kelâm âlimleri ise birçok meselede Mutezile'nin aleyhine görüş bildirmişlerdir. Ebû Hanife'ye (ö. 150/767) göre Kur'ân'a aykırı hükümler ihtiva eden ahad hadislerin reddedilmesi gerekir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) Kur'ân'a muhalif bir beyanda bulunması mümkün değildir. Kur'ân'a aykırı olan ahad hadislerin kabul edilmemesi Hz. Peygamber'i (s.a.) yalanlamak değil, ona bu isnadı yapan kişinin sözünün reddedilmesi anlamındadır.¹⁰⁷

Hanefî imamlardan Serahsî de (ö. 483/1090), ahad hadislerin itikadda delil olamayacağını ileri sürmektedir. Ona göre ahad hadisler amelî konularda huccet olmakla beraber itikadda huccet olamazlar.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Yavuz, "Kelâm" *DİA*, XXV, 199.

¹⁰⁵ Yavuz, "Haber-i Vâhid", *DİA*, XIV, 353.

¹⁰⁶ Âmidî, *el-İhkâm*, II, 71-72; Yavuz, "Haber-i Vâhid", *DİA*, XIV, 353.

¹⁰⁷ Ebû Hanife, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, (İmam-ı Âzam'ın Beş Eseri), Çev. Mustafa Öz, s. 24-25.

¹⁰⁸ Serahsî, *Usûl*, I, 321.

Görüldüğü gibi hadislerin dindeki yeri ile ilgilenen Kelâmcılar bu konuda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bazıları akla önem verirken bazıları da nakle önem vermiştir.

1.5.5. Tasavvuf İliminde Sünnet

Sünnet ve hadis terimleri, Kelâm ilminde olduğu gibi tasavvuf ilminde de müteradif manada kullanılmıştır. Tasavvuf ilminin sünnetle olan münasebeti, tefsirle olan münasebeti gibidir. Yani tasavvufî hayatın temelini oluşturan Hz. Peygamber'in (s.a.) ruhî ve zühdî hayatı ile bu konudaki sözleri, tasavvuf ile sünneti birbirine yaklaştırmıştır.¹⁰⁹ Tasavvuf ilminde de sünnetin net bir tanımı yapılmamış, onun fiiliyattaki işlevlerine değinilmiştir.

Asr-ı saadet denilen Hz. Peygamber (s.a.) döneminde, “tasavvuf” diye kullanılan bir kelime yoktur. Hz. Peygamber (s.a.) döneminde ve sonraki birkaç asırda, tasavvuf kelimesi yerine “zühd” kelimesi kullanılmıştır. Bununla birlikte tasavvufun bir ilim olarak ortaya çıkışından önce, gerek muhaddisler ve gerekse mutasavvıflar tarafından kaleme alınan “Kitabü’z-zühd’ler”, sünnetle tasavvuf arasında bir köprü görevi görmüşlerdir.¹¹⁰

Peygamberimiz'in (s.a.) ve yakın arkadaşlarının oldukça zâhidâne bir hayat sürdürdüklerini bu konu ile ilgili kaynaklarda açıkça görmek mümkündür. Onlar her daim azla yetinmişler, sade ve alçakgönüllü bir hayat yaşamışlardır. Bilhassa “Ashab-ı Suffe” adı verilen sahabe, bu konuda daha ön plana çıkmaktadır. Bütün bunlar daha sonra ortaya çıkacak olan tasavvufun tohumlarını teşkil etmektedir.¹¹¹

Tasavvuf da dâhil olmak üzere, fıkıh, tefsir, hadis, kelâm ve siyer gibi bilim dallarının kökenleri, Kur’ân ve Sünnet’e dayanmaktadır. Kur’ân ve Sünnet’i kaynak olarak kullanan bu ilimler ancak onlara dayanarak var olabilirler. Özellikle Sünnet’in, söz konusu bilim dallarının teknik anlamda mevcudiyetlerinde, oldukça önemli bir payı olmuştur. Bu da bu bilim dalları için sünnetin ne kadar önemli ve vazgeçilmez olduğunu göstermektedir.¹¹²

¹⁰⁹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 59–60.

¹¹⁰ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 60; Demirci, Mehmet, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 18.

¹¹¹ Demirci, Mehmet, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 18.

¹¹² Uysal, Muhiddin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, s. 59.

Tasavvufun birçok tarifi yapılmış ve bu tarifler de bile sünnet kavramı kullanılmıştır. Bu tariflerden biri şöyledir: “Tasavvuf istikamettir. Yani Kur’ân ve Sünnet’e sarılmak, hevâ, heves ve bid’atleri terk etmektir.” Çünkü tasavvufun menşei Kur’ân ve Sünnet’tir. Bununla birlikte mutasavvıflar da varlık ve meşruiyetlerinin sebebi olarak sünneti görmüşler ve her fırsatta sünnete bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Tasavvufun tarifinde bile sünnetin kullanılması mutasavvıfların sünnete ne kadar bağlı kalmak istediklerinin en önemli göstergelerinden biridir.¹¹³

Sûfilerin en başta gelen kaynakları şüphesiz Kur’ân’dır. Bunun yanında sûfliğin temel esaslarında biri de, sünnete bağlılık ve bid’atlerden kaçınmadır. Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî şöyle demiştir: “Bizim esaslarımız altı (yedi) şeydir: Allah’ın (c.c.) Kitabı’na tutunmak, Rasûlüllah’ın (s.a.) sünnetine uymak, helal yemek, (halka) eziyet vermekten çekinmek, günahlardan kaçınmak, tövbe etmek ve hakları yerine getirmek.”¹¹⁴ Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî başka bir rivayette bu esasları üçe indirmektedir. Bunlar: “Helal yemek, ahlâk ve fiiliyatta Rasûl’e (s.a.) uymak ve bütün amellerde halis niyetli olmak.”¹¹⁵

Cüneydi Bağdâdî de (ö. 298/911) bu konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Bu ilmimiz, Kur’ân ve Sünnet’le mukayyettir. Sülûkundan önce Kur’ân okumayan, hadis yazmayan, fıkıh öğrenmeyen kimseye uymak caiz değildir.” “Bizim bu ilmimiz, Rasûlüllah’ın (s.a.) hadisi (sünneti) ile kenetlenmiştir.”¹¹⁶ Cüneydi Bağdâdî, başka bir sözünde de şöyle demiştir: “(Allah’a (c.c.) giden) bütün yollar, mahlûkâta kapalıdır. Ancak Rasûlüllah’ın (s.a.) izinden giden, sünnetine uyan, yolunu benimseyen kimse müstesna. Bu kimseye bütün hayır yolları açıktır.”¹¹⁷

Zâhid ve sûfilere göre sünnete uymak, Allah (c.c.) sevgisinin bir alametidir. Bir kimse sünnete uymakla ve bid’atlerden sakınmakla, imanın nurunu elde eder. Bu konuda Abdullah b. Mübârek (ö. 182/798) şöyle demiştir: “Bir kimsede iman nuru, ancak sünnete uymasıyla ve bid’atten sakınmasıyla görülür.”¹¹⁸ Bundan dolayı

¹¹³ Yılmaz, H. Kamil, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 28; Uysal, Muhiddin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, s. 59.

¹¹⁴ Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s. 98.

¹¹⁵ Aydın, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 98.

¹¹⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 140; Ebû Nasr Serrâc Tusî, *Lüma’*, s. 104; Ayrıca Krş. Aydın, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 99.

¹¹⁷ Bkz. Aydın, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 99.

¹¹⁸ İbn Kayyim, *Medâricü’s-sâlikîn*, III, 107; Ayrıca bkz. Aydın, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 101.

mutasavvıflardan bazıları, sünnete bağlılık hususunda zayıf, hatta aslı olmayan hadislere bile değer vermişlerdir. Onlara göre sünnete uygun az amel, sünnete uymayan çok amelden daha makbuldür.¹¹⁹

Zâhid ve sûfilerin, sünnete bağlılık hususunda gösterdikleri bu titizliklerinin yanında, buna aksi davranışlarda buldukları da görülmektedir. Nitekim onlar, makul ölçülerde yapılsa bile, Hz. Peygamber'in (s.a.) yapmadığı birçok şeyi, bid'at olarak görmüşlerdir. Bu durum, onların bid'ata karşı olan tavırlarını da belirtmektedir. Onlara göre, hükümlerde haddi aşma, sünnetlerde gevşek davranma, re'y ve hevâlara uyma, itaat ve tabi olmayı terk etme gibi bid'atler, amellerin boşa gitmesine ve İslâm nurunun kişinin kalbinden çıkmasına sebep olur.¹²⁰

Görüldüğü üzere tasavvuf ilminde, sünnetin özellikle fiiliyattaki işlevleri ön plana çıkmaktadır. Tüm bunlarla birlikte mutasavvıflardan bazıları, sahih veya zayıf bazı delillere dayanarak ve delilleri çok farklı bir şekilde yorumlayarak sünnetin (şer'i bir delilin delalet ettiği şeyin) dışına çıktıklarını, ifrata kaçtıklarını söylemek mümkündür.¹²¹

1.5.6. Siyer ve İslâm Tarihinde Sünnet

Siyer ve İslâm tarihinde sünnet bir kaynak niteliğindedir. Tarihçiler İslâm tarihinin ilk kaynaklarından söz ederken hadisin taşıdığı önemi vurgulamışlar, hatta bazen tarihi hadisin bir dalı kabul etmişlerdir.¹²²

Siyer, Hz. Peygamber'in doğumu ile başlayıp vefatı ile sona eren dönemi konu edinen bir ilim dalıdır. Bu ilmin konusu Hz. Peygamber'in (s.a.) sözleri, davranışları ve hayatının çeşitli yönleriyle ele alınmasıdır. Kısaca bu ilim Hz. Peygamber'in (s.a.) tercüme-i halini (biyografisini) inceler. Bu bakımdan bu ilme İslâm tarihinin bir koludur denebilir.¹²³

Siyer, Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatını tüm yönleriyle incelediği için, onun en önemli kaynağı sünnettir (hadislerdir). Ayrıca Asr-ı saadetteki sahabe kavillerinin ve daha

¹¹⁹ Aydınli, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 99–103.

¹²⁰ Aydınli, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 104–105.

¹²¹ Aydınli, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 105.

¹²² Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s. 168.

¹²³ Yardım, *Hadis I*, s. 3.

sonra gelen tâbiûn sözlerinin de siyer ilmi ve İslâm tarihi için önem arzettiği unutulmamalıdır. Bunun için hadis metinlerini ihtiva eden ilk dönem eserleri ve İslâm tarihinin ilk mahsulleri, siyer ilminin başvurduğu en önemli kaynaklardır.¹²⁴

Hadis kitapları Hz. Peygamber'le (s.a.) ilgili bütün olayları aktarmasa bile, sîretle ilgili haberlerin büyük bir bölümünü ihtiva ederler. Bunun için bu kitaplar, Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatı ile ilgili pek çok konuda siyer ve tarih kitaplarına ışık tutmaktadır.¹²⁵ Ayrıca (sünnetin sözlük anlamıyla ilgili bilgilerde de verildiği gibi) sünnete, bir şeyin kolaylıkla akması ve dökülmesi anlamlarına geldiği için, sîret manası da verilmiştir. Nitekim bu şekildeki kullanımların, İslâm öncesi dönemde az da olsa yaygın olduğu söylenmektedir. Bu da siyerle sünnetin iç içe oluşunu göstermektedir.¹²⁶

Hadisin, İslâm tarihi yönünden önemini arttıran unsurların başında, Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatı hakkında bilgiler vermesi gelir. Diğer bir önemi ise, İslâm'ın ilk dönemlerine ait dini ve gayri dini haberlerin rivayet şekline hâkim olmasıdır.¹²⁷

Görüldüğü gibi sünnetin siyer için önemli olmasının başlıca nedeni, bu ilmin Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatını konu edinmesidir. Dolaylı olarak İslâm tarihi de sünnetten faydalanmakta ve Hz. Peygamber'le (s.a.) ilgili birçok konuda hadis kaynaklarına başvurmaktadır.

¹²⁴ Yardım, *Hadis I*, s. 4.

¹²⁵ Umerî, *Medîne Toplumunu*, s. 25.

¹²⁶ Bkz. İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, III, 60–61; Özşenel, *Ehl-i Rey - Ehl-i Hadis*, s. 7.

¹²⁷ Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s. 168.

BÖLÜM 2: HADİS KAYNAKLARINDA (*KÜTÜB-İ TİS'A*) SÜNNET KELİMESİ VE MÜŞTAKLARININ KULLANIMI

İkinci bölümde sünnet kavramının kullanıldığı anlamlar, konu ile ilgili hadisler çerçevesinde ele alınacaktır. Görüldüğü kadarıyla bu hadislerde sünnet kelimesi, fiil olarak şu kalıplarla gelmektedir:

- senne,
- esenne,
- istenne,
- sennehâ,
- yestennûne,
- yesünnü,
- esünne.

Sünnet kelimesi emir kipi olarak ise;

- sünnû,
- üsnün kalıplarıyla gelmektedir.

Kelime isim olarak da;

- sünnet,
- sünenün,
- senenün gibi kalıplarla gelmektedir.

2.1. Sünnet ve Müştakları

Kütüb-i Tis'a içerisinde sünnet kelimesinin geçtiği birçok hadis bulunmaktadır. İnceleyeceğimiz hadisler merfû, mevkuf ve maktû rivayetlerden oluşmaktadır. Ayrıca muhaddisler sünnet kelimesinin geçtiği hadisleri yer yer bab başlığı olarak da kullanmışlardır. Sünnet kelimesinin bu hadislerde, hem lügat hem de ıstılah manası ile

kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca sünnet kelimesi, buralarda hem isim hem de fiil kalıbında kullanılmıştır.

2.2. Hz. Peygamber'in (s.a.) Hadislerinde Sünnet Kelimesinin Kullanımı

İlk bölümde de değinildiği üzere sünnet kelimesi birçok farklı anlama gelmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) hadislerinde sünnet kelimesinin daha ziyade çığır açmak, bir işe öncülük etmek, kural koymak, örnek davranış sergilemek, takip edilen yol, gidişat, âdet, uygulama, gelenek, model ve sîret gibi anlamlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlamlar yanında Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnet kelimesini kendisine nispet ederek bir kavram olarak kullandığı da görülmektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnet ve müştaklarını kullandığı hadisleri zikredeceğimiz bu bölümde, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti hem sözlük hem de ıstılah manası ile kullandığı görülmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnet ve müştaklarını kullandığı elli altı hadis vardır. Hz. Peygamber (s.a.) verdiğimiz bu hadislerin otuz yedisinde sünneti ıstılâhî manada, kalan on dokuz yerde de sözlük anlamıyla kullanmıştır.

2.2.1. Sözlük Anlamında Sünneti Kullanımı

Burada Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti lügat manası ile kullandığı rivayetlere yer verilecektir.

2.2.1.1. İyi Ya da Kötü Çığır Açma Anlamında Kullanımı

Hz. Peygamber (s.a.) aşağıda vereceğimiz rivayetlerde sünnet kelimesini iyi olsun, kötü olsun bir işe öncülük etmek, çığır açmak anlamlarında kullanmıştır.

Muhtelif hadis kaynaklarında geçen bir rivayet şöyledir:

Münzir b. Cerîr (ö. ?), babası Cerîr b. Abdullah'ın (r.a.) (ö. 51/671) şöyle dediğini rivayet etmiştir: Biz bir gündüzün ortasında Rasûlüllah'ın (s.a.) yanında bulunuyorduk. Derken başı açık, yalın ayak, kaplan postu rengindeki gömleklerini veya abalarını başlarına geçirmiş, kılıçlarını kuşanmış, çoğunluğu hatta hepsi Mudar kabilesine mensup kıyafeti olmayan birtakım adamlar Hz. Peygamber'e (s.a.) geldiler. Onların muhtaç halini görünce Rasûlüllah'ın (s.a.) yüzü değişti. İçeri girip çıktıktan sonra

Bilal'a (r.a.), (ezan okuması için) emir buyurdu, Bilal de (r.a.) ezanı okuyarak, kamet getirdi. Sonra Rasûlüllah (s.a.) namazı kıldırdı. Daha sonra bir hutbe okudu ve:

*“Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabbiniz'e (c.c.) hürmetsizlikten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'ın (c.c.) ve akrabanın haklarına riayetsizlikten de sakının. Allah (c.c.) şüphesiz hepinizi görüp gözetmektedir”*¹²⁸ ayetini okudu.

Daha sonra da Haşr Sûresi'ndeki: *“Ey İnsanlar! Allah'tan (c.c.) korkun. Her nefis yarın (âhîret) için ne gönderdiğine bir baksın. Allah'tan (c.c.) korkun çünkü Allah (c.c.) işlediklerinizden haberdardır”*¹²⁹ ayet-i kerimesini okudu.

(Allah (c.c.) Rasûlü (s.a.) sözüne devamla): *“Bir adam dinarından, dirheminden, elbisesinden, bir sâ' buğdayından, bir sâ' kuru hurmasından sadaka vermelidir. Veleve ki yarım hurma olsun”* buyurdu.

Daha sonra Ensar'dan bir adam hemen hemen gücünün yetmeyeceği kadar hatta elinin taşımaktan aciz kaldığı bir torba (çuval) getirdi. Sonra birbiri ardınca herkes bir şeyler getirdiler. Neticede yiyecek ve elbiseden oluşan iki yığın gördüm. Rasûlüllah'ın (s.a.) yüzünün de altınla yaldızlanmış gibi parladığını gördüm. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.):

مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أُجْرٍ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وَزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أُوزَارِهِمْ شَيْءٌ

“Her kim İslâm'da iyi örnek olacak bir çığır (yol) açarsa (sünneten haseneten), o kişiye hem bu yaptığığının sevabı hem de bu yolda sevap işleyenlerin sevabı verilir, diğerlerinin sevabından da hiçbir şey eksiltilmez. Her kim de İslâm'da kötü örnek olacak bir çığır (yol) açarsa (sünneten seyyieten), hem bunun günahı hem de o yol üzere amel edenlerin günahı o kimseye yazılır ve diğerlerinin günahından da hiçbir şey eksilmez.” buyurdular.¹³⁰

¹²⁸ Nisâ, 4/1.

¹²⁹ Haşr, 59/18.

¹³⁰ Müslim, Zekât, 69; Tirmizî, İlim, 15; İbn Mâce, Mukaddime, 14 (İbn Mâce bu babda benzer dört hadis rivayet etmiştir.); Nesâî, Zekât, 64; Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, II, 505, 520–521, IV, 357, 361,

Müslim'in (ö. 261/874) *Sahih*'inde ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/854) *Müsned*'inde geçen bunun benzeri bir hadiste, Cerir b. Abdullah'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

لَا يَسُنُّ عَبْدٌ سُنَّةَ صَالِحَةٍ يُعْمَلُ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أُجْرٍ مَنَ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أُجْرِهِمْ شَيْءٌ
وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وَزْرِ مَنَ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ
أُوزَارِهِمْ شَيْءٌ

“Bir kul iyi bir çığır (sünneten sâlihâten) açar da, kendinden sonra onunla amel olunursa, o kimseye bu çığırla amel edenlerin ecri kadar sevap yazılır. Amel edenlerin ecirlerinde de bir şey eksilmez. Ve her kim İslâm'da kötü bir çığır (sünneten seyyieten) açar da, kendinden sonra onunla amel olunursa, o kimsenin aleyhine bu çığırla amel edenlerin günahı kadar günah yazılır. Amel edenlerin günahlarından da bir şey eksilmez.”¹³¹

Bu rivayetlerde Hz. Peygamber (s.a.) “senne” fiilini, hem iyi hem kötü yola öncülük etmek anlamında kullanmıştır. Yani sünnet kelimesi burada, sözlük anlamında ve nötr bir şekilde kullanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) rivayet edilen bu hadislerde, sünnetin iyisinin olabileceği gibi kötüsünün de olabileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.) burada, iyi olan şeylere örneklik etmeyi ve önyak olmayı teşvik ederken, kötü olan şeyler konusunda çığır açmayı ise yasaklayarak haram kılmakta ve insanlara bunlardan sakınmayı tavsiye etmektedir. Nitekim bu hadisler, iyi bir çığır açan kimsenin, kıyamet gününe kadar o çığırdaki yürüyen bütün insanların kazanacakları sevabın bir mislini alacağını ve kötü bir çığır açan kişinin de, kıyamet gününe kadar o

V, 387; Dârimî, Mukaddime, 44. (Dârimî, Mukaddime, 44'te benzer iki rivayet vardır. Tirmizî'de geçen rivayet “men senne sünneten hayran – men senne sünneten şerran” şeklinde; İbn Mâce, Mukaddime 15'te geçen rivayet “men ahyâ sünneten - men ibtedea bid'aten” şeklinde; Dârimî, Mukaddime, 44'te ve İbn Mâce, Mukaddime, 14'te geçen rivayetlerden birer tanesi “men deâ ile hüden – men deâ ile dalâletin” şeklinde; *Müsned*, II, 505'te geçen rivayet ise, “men senne sünneten dalâleten - men senne sünneten hüden” şeklindedir. *Müsned*, II, 520–521'deki rivayet:

من سن خيرا فاستن به كان له أجره كاملا ومن أجور من استن به لا ينقص من أجورهم شيئا ومن استن
شرا فاستن به فعليه وزره كاملا ومن أوزار الذي استن به لا ينقص من أوزارهم شيئا

şeklinde; *Müsned*, V, 387'deki rivayet ise:

من سن خيرا فاستن به كان له أجره ومن أجور من يتبعه غير منتقص من أجورهم شيئا ومن سن شرا
فاستن به كان عليه وزره ومن أوزار من يتبعه غير منتقص من أوزارهم شيئا

şeklindedir. Burada tezin geri kalan kısmındaki hadislere örnek olması açısından bu rivayetler verilmiştir. Çünkü çalışmamızın konusu olan hadisleri verirken zaman zaman metinde verilen hadisin benzerleri dipnotta verilmiş, her hadis tek tek metine konulmamıştır. Yukarıdaki rivayette olduğu gibi bu hadisler lafız olarak farklı olsa da, râvileri değişse de, mana olarak aynıdır. Yoksa her rivayeti ayrı ayrı vermek çalışmanın hacmini çok genişletecektir.)

¹³¹ Müslim, İlim, 15; *Müsned*, IV, 362. (*Müsned*, IV, 362'deki rivayet “lâ yesünnü abdün sünneten sâlihâten – lâ yesünnü abdün sünneten sûin” şeklindedir.

yolda giden bütün insanların hak ettikleri günahların bir katını sırtlayacağını açıkça bildirmektedir. Ayrıca hadislerde bahsedilen çığır açma ve kılavuzluk etme meselesi belirli bir alana mahsus değildir. Bu durum iman, ibadet, ahlâk, eğitim, öğretim gibi alanların hepsini kapsamaktadır.¹³²

Nisâ Sûresi'nin 85. ayeti de rivayet edilen bu hadislerdeki konu ile irtibatlıdır. Yüce Allah (c.c.) söz konusu ayette şöyle buyurmaktadır:

*“Kim iyi bir işte aracılık ederse, ona onun sevabından bir pay vardır; kim de kötü bir şeyde aracılık yaparsa, ona o kötülükten bir hisse vardır. Allah (c.c.), her şeyin karşılığını verir.”*¹³³

Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnet kelimesini ihdas etme, çığır açma anlamında nötr bir şekilde kullandığı bir diğer rivayet ise, kardeşini öldürmekle ilk cinayeti işleyen ve bu konuda çığır açan Hz. Âdem'in (a.s.) oğlu Kâbil hakkındadır. İlgili hadiste Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

مَا مِنْ نَفْسٍ تُقْتَلُ ظُلْمًا إِلَّا كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا وَذَلِكَ لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ أَسَنَّ الْقَتْلَ

*“Haksızlıkla öldürülen her kimsenin kanından dolayı Hz. Âdem'in (a.s.) oğluna (Kâbil'e) bir günah yazılır. Çünkü o, öldürmeyi ilk defa ihdas edendir (gerçekleştiren, ortaya çıkarandır).”*¹³⁴

Bu hadiste geçen “senne” kelimesi, ilk defa yapılan bir işi ifade etmektedir. Ayrıca buradaki “senne” kelimesinin “ahdese ve ibtedea (bir şeyi ilk defa ihdas etmek)” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹³⁵ Çünkü bu fiillerde de bir işi ilk defa yapma, yeni bir davranış tarzı ortaya koyma gibi anlamlar vardır. Ayrıca buradaki “senne” fiili, olumsuz anlamda çığır açmak anlamında kullanılmıştır.¹³⁶

Hadisteki konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ, Maide Sûresi'nin 32. ve Nisâ Sûresi'nin 93. ayetlerinde şöyle buyurmaktadır:

¹³² Nevevî, *Şerhu Müslim*, XVI, 226–227; Bkz. Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Terceme ve Şerhi*, I, 366–367.

¹³³ Nisâ, 4/85.

¹³⁴ Buhârî, Cenâiz, 33, Enbiya, 1, İ'tisam, 15; Müslim, Kasâme, 27; Tirmizî, İlim, 14; İbn Mâce, Diyet, 1; Nesâî, Tahrim, 1; *Müsned*, I, 383, 430, 433. (Bazı rivayetlerde hadisteki ifade şu şekilde geçmektedir: “أَوَّلُ مَنْ سَنَّ الْقَتْلَ”).

¹³⁵ Bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 14.

¹³⁶ Bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 15.

“Kim bir kimseyi bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu diriltirse (ölümden kurtarırsa) bütün insanları diriltmiş gibi olur.”¹³⁷

“Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah (c.c.) ona gazap etmiş, lanetlemiş ve büyük bir azap hazırlamıştır.”¹³⁸

Sünnet fiilinin “senne” şeklinde ihdas etme, öncülük etme gibi anlamlarda kullanıldığı bir diğer rivayet ise şöyledir:

Muaz b. Cebel’in (r.a.) (ö. 18/639) anlattığına göre bir keresinde o, cemaatle kılınan bir namaza gecikmiş ve bazı rekâtları kaçırmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) selam verince, Muaz (r.a.) ayağa kalkıp kaçırdığı rekâtları tamamlamıştır. Bunu gören Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّهُ قَدْ سَنَّ لَكُمْ مَعَادًا فَهَكَذَا فَاصْنَعُوا

“Muaz (ilk defa böyle bir şey yapmakla) size bir sünnet ihdas etti. Artık siz de böyle yapınız.”¹³⁹

Benzer bir rivayette ise namazla ilgili hususlardan bahsedilmektedir. Burada Muaz b. Cebel (r.a.) şöyle demiştir: “Rasûlüllah’ı (s.a.) namaz kılarken hangi hal üzere gördüysem ben de o şekilde yaparım.” Hadisin devamında Muaz’ın (r.a.) yukarıdaki davranışı ile ilgili Hz. Peygamber’in (r.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

إِنَّ مَعَادًا قَدْ سَنَّ لَكُمْ سُنَّةً كَذَلِكَ فَاَفْعَلُوا

“Muaz (ilk defa böyle bir şey yapmakla) size bir sünnet ihdas etti. Artık siz de bu şekilde yapınız.”¹⁴⁰

Hadisten anlaşıldığına göre Muaz b. Cebel’in (r.a.), cemaatle namaz kılınırken sonradan yetişen birinin, kaçırdığı rekâtları nasıl kılacağına dair herhangi bir bilgisi yoktur. Böyle bir durumda ne yapılacağı ile ilgili, Hz. Peygamber’in (s.a.) herhangi bir beyanı veya

¹³⁷ Maide, 5/32.

¹³⁸ Nisâ, 4/93.

¹³⁹ Müsned, V, 246.

¹⁴⁰ Ebû Dâvud, Salât, 28.

uygulamasını da bilmemesine rağmen, Muaz (r.a.) burada kendi rey ve içtihadı ile eksik rekâtları tamamlamıştır.

Bunun için Muaz'ın (r.a.) bu davranışı ilk defa ihdas etme, çığır açma anlamında nötr bir davranış tarzı mahiyetindedir. Fakat Muaz'ın (r.a.) bu yeni uygulaması, Hz. Peygamber'in (s.a.) takrir ve onayını aldıktan sonra meşruiyet kazanmıştır. Böylece bu davranış tarzı, uyulması istenen bir sünnet haline gelmiştir. Ayrıca Kâbil hakkındaki rivayetin tersine burada sünnet fiili olumlu manada çığır açmak anlamında kullanılmıştır.

Muaz b. Cebel'in (r.a.) kendi reyine dayalı bu davranışı, Hz. Peygamber'in (s.a.) onayını aldığı ve bizzat insanlara bu davranışın sünnet olduğunu ifade ettiği için sünnettir. Yoksa bu davranışın sünnet olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Çünkü ıstılâhî anlamda sünnet koyma işi, sadece Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustur. Herhangi bir sahabînin kendi reyine dayalı bir davranışının, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti gibi bir sünnet sayılması mümkün değildir. Burada sadece, onların (sahabenin) bu gibi içtihatlarıyla, bazı sünnetlerin konulmasına vesile oldukları söylenebilir.

Sünnet kelimesinin ihdas etme, öncülük etme, bir şeyi ilk defa ortaya koyma anlamlarında kullanıldığı diğer bir rivayette Hubeyb b. Adî el-Ensârî'nin (r.a.) (ö. 4/625), müşrikler tarafından işkenceyle öldürülmesi anlatılmaktadır. Hadisi nakleden Ebû Hureyre (r.a.) (ö. 58/678), Hubeyb (r.a.) hakkında şunu söylemektedir:

فَكَانَ حُبَيْبٌ هُوَ سَنَ الرَّكْعَتَيْنِ لِكُلِّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ

“Hubeyb (r.a.), her Müslümanın öldürülmeden önce iki rekât namaz kılması sünnetini başlatmıştır (senne'r-rek'ateyn).”¹⁴¹

Bu hadis başka bir rivayette şöyle geçmektedir:

فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ سَنَّ الرَّكْعَتَيْنِ عِنْدَ الْقَتْلِ هُوَ

“Öldürülürken iki rekât namaz kılma sünnetini ilk başlatan odur (Hubeyb'dir (r.a.)).”¹⁴²

Burada geçen ilk rivayetle ilgili Kastallânî (ö. 923/1517) şunları söylemektedir:

¹⁴¹ Buhârî, Cihad, 170, Meğâzi, 10; *Müsned*, II, 295. (Buhârî, Meğâzi, 10'daki hadis şu şekilde rivayet edilmiştir: “وَكَانَ حُبَيْبٌ هُوَ سَنَ لِكُلِّ مُسْلِمٍ قَبْلَ صَبْرًا الصَّلَاةَ”.

¹⁴² Buhârî, Meğâzi, 28; *Müsned*, II, 300, 310.

Hubeyb'in (r.a.) bu fiili sünnet haline gelmiştir. Çünkü o bunu, Hz. Peygamber (s.a.) hayattayken yapmış, Hz. Peygamber de (s.a.) bunu güzel karşılamış ve onaylamıştır.¹⁴³ Nitekim bu iki rekât namazı, Hz. Peygamber'in (s.a.) azatlısı Zeyd b. Hârise de (r.a.) (ö. 45/665), kendisini bir adam öldürmek istediği zaman, Hz. Peygamber (s.a.) hayatta iken kılmıştır. Aynı zamanda Hicr b. Adıyy'in de (r.a.) öldürülmeden önce bu namazı kıldığına dair rivayetler vardır. Bu da gösteriyor ki, Hubeyb'in (r.a.) açtığı bu güzel çığı, diğer Müslümanlar da örnek alarak devam ettirmişlerdir.¹⁴⁴

Kastallânî, ikinci rivayetin şerhinde ise şu bilgileri vermektedir: “Sünneti ilk başlatan odur” ifadesi, müşkil (anlamı kapalı) bir söz olarak görülmüştür. Çünkü sünnet, Rasûlüllah'ın (s.a.) söz, fiil ve takrirleridir. Bu sözün müşkil olmadığını ileri sürenler ise cevaben “onun iki rekât namaz kılma eylemini, Hz. Peygamber (s.a.) hayattayken yaptığını ve Rasûlüllah'ın da (s.a.) bu davranışı beğendiğini” söylemişlerdir.¹⁴⁵

Hadiste geçen “sünnet” ve “senne” lafızlarının anlamı, dinde takip edilen meşru yoldur. Burada uygulanan fiilin sünnet olması, hadiste geçen “senne” lafzıyla değildir. Çünkü bu hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) bir takriri (onayı) söz konusudur. Hz. Peygamber'in (s.a.) takrirleri de, sünnet kapsamında değerlendirilmektedir. Yani yapılan fiilin sünnet olmasının asıl sebebi, Hz. Peygamber'in (s.a.) buna izin vermesidir.¹⁴⁶

2.2.1.2. Belli Bir Kurala Uyma, Muamele Etme ve Beyan Etme Anlamlarında Kullanımı

Sünnet kelimesinin Hz. Peygamber (s.a.) hadislerinde kullanıldığı anlamlardan biri de, belli bir kurala uyma, herhangi bir konu ile ilgili nasıl muamele edileceğini belirleme ile ilgilidir.

Hz. Ömer (r.a.) (ö. 23/644), Mecusilerden cizye alıp almama konusunda ne yapacağını bilmediğini ifade etmek için: “Onlar hakkında ne yapacağımı bilmiyorum” demiş, bunun üzerine orada bulunan Abdurrahman b. Avf (r.a.) (ö. 32/653):

أَشْهَدُ لَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ سَأَلُوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ

¹⁴³ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, V, 261.

¹⁴⁴ Bkz. İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-meâd*, III, 288.

¹⁴⁵ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, VI, 314.

¹⁴⁶ Ebû Ğudde, “Sünnet İfadesinin Dini Anlamı ve Dârekutnî'nin Süneni'nin Konumu”, s. 87.

“Ben Rasûlullah’ın (s.a.): “Onlara ehl-i kitap gibi muamele edin (Bu konuda ehl-i kitaba uyguladığınızı onlara da uygulayın)” dediğini bizzat duydum” demiştir.¹⁴⁷

Burada “sünnû” fiili ile ifade edilen “muamele edin”, “uygulayın” anlamında emir kipi olarak sözlük anlamıyla kullanılan sünnet kelimesi, cizye konusunda Mecusilere de ehl-i kitap gibi muamele edilmesini emretmektedir. Buna göre cizye konusunda ehl-i kitaba uygulanan tutum, aynen Mecusilere de uygulanacaktır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bu konuda böyle bir kural koymuş ve bu kurala uyulmasını istemiştir.¹⁴⁸

Sünnetin bu anlamda kullanımına dair başka bir örnek, akşam namazının farzını kılmadan önce iki rekât nafilî namaz kılınması ile ilgilidir. Nitekim Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî’den (r.a.) (ö. 59/679) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) (sözünü üç defa tekrarlayarak) şöyle buyurmuştur:

صَلُّوا قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ قَالَ فِي الثَّلَاثَةِ لِمَنْ شَاءَ كَرَاهِيَةً أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً

“Akşam namazından önce (iki rekât nafilî) namaz kılınız.” Abdullah b. Muğaffel (r.a.), devamla şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) üçüncüsünde, insanların bu namazı devamlı hale getirmelerinden, sürekli yapılan bir sünnet edinmelerinden çekindiği için şöyle buyurdu: “(Bu namaz) *isteyen içindir*.”¹⁴⁹

Aynı hadisin bir başka tarikinde ise, Hz. Peygamber’in (s.a.) üç defa: “Her iki ezan arasında dileyen için (nafilî) namaz vardır” buyurduğu nakledilmiştir. Fakat bu rivayetlerde “insanların bu namazı devamlı hale getirmelerinden çekindiği için” (كَرَاهِيَةً) (أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً) ibaresi bulunmamaktadır.¹⁵⁰

Bu hadiste hangi ezanlardan bahsedildiği açıkça görülmemektedir. Fakat hadiste zikredilen “iki ezandan” kasıt, ezan ve kamettir. Burada iki ezanı zahiri manalarına hamletmeye imkân yoktur. Çünkü hakikatte iki ezan, iki vaktin girdiğini bildirmek için okunur. İki ayrı vaktin arsında namaz kılmak ise farzdır. Hâlbuki bu hadis “dileyene” kaydı ile muhayyerlik bildirmektedir. Böyle bir durumda da, farz namazı kılıp kılmama

¹⁴⁷ Mâlik b. Enes, *Muvattâ*, Zekât, 42.

¹⁴⁸ İbnü’l Esîr, *Nihâye*, II, 410; İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 225; Ayrıca bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 19–20.

¹⁴⁹ Buhârî, *Teheccüd*, 35; Ebû Dâvud, *Tatavvu*, 11; *Müsned*, V, 55.

¹⁵⁰ Bkz. Buhârî, *Ezan*, 16; Ebû Dâvud, *Tatavvu*, 11; Müslim, *Salâtü’l Müsâfirîn*, 304; Nesâî, *Ezan*, 39; İbn Mâce, *İkâmetü’s-Salât*, 110; Dârimi, *Salât*, 145; *Müsned*, IV, 86.

konusunda muhayyerlik olamayacağı için “her iki ezan arası” şeklindeki mutlak tabirle, ezan ve kamet kastedilmiştir.¹⁵¹

İbnu'l Cevzî (ö. 597/1200) bu hadisle ilgili şöyle demiştir: “Namaz için okunan ezan, o namazdan başka her fiile manidir zannedilebilir. İşte bu hadis ezanla kamet arasında nafîle namaz kılmanın caiz olduğunu göstermektedir.”¹⁵²

Ayrıca ilk rivayette geçen bu namazı, Hz. Peygamber'in (s.a.) kıldığına dair herhangi bir haber nakledilmemiştir. Dört büyük halife ile sahabîlerin büyüklerinden pek çoğunun da, böyle bir namaz kılmadıkları sahih rivayetlerle sabittir. Bunun için bazı âlimler, bu namazın ilk zamanlarda tavsiye edildiğini, fakat daha sonra nesh edildiğini söylemişlerdir. Bununla birlikte, akşam namazının vaktini daraltır diye böyle bir namazın hiç olmadığını, yani bunun bid'at olduğunu söyleyen âlimler de vardır.¹⁵³

Neticede Hz. Peygamber (s.a.) bu sözünde sünnet kelimesini devamlı olarak uygulanması gereken fiil, sürekli yapılması istenen şey anlamlarında kullanmıştır.

İbn Hacer (ö. 852/1448) bu rivayetteki sünnet kelimesinin şeriat ve sürekli izlenen yol anlamına geldiğini belirtmektedir. İbn Hacer, bu açıklamayla kelimenin burada kastedilen manasını beyan etmek istemiştir. Zira burada sünnet kelimesi şer'î bir durumu yani namazı nitelemek için kullanılmıştır. Dolayısıyla buradaki sünnet kelimesi sözlük anlamında (yol/âdet) kullanılmakla beraber, bununla şeriata dayalı yol ve gelenek, namaz kılınırken uygulanması gereken davranış biçimi gibi anlamlar da kastedilmiştir.¹⁵⁴

Sünnet kelimesinin belli bir kurala uyma, muamele etme anlamlarında kullanıldığı bir başka rivayet ise, Hz. Peygamber'in (s.a.) diyet konusunda nasıl muamele ettiğini anlatan şu olayda geçmektedir:

Hz. Peygamber'in (s.a.) seferlerinden biri sırasında, Muhallim b. Cessâme el-Leysî isimli bir adam, Gatafan kabilesinin Eşca' kolundan bir adam öldürmüştü. Bu durum Hz. Peygamber'e (s.a.) ulaşınca, diyet konusunda ilk uygulamasına hükmetti. (Orada bulunan) Uyeyne öldürülen kişi lehinde konuşmaya başladı. Çünkü o da Eşca'

¹⁵¹ Davudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, IV, 2331.

¹⁵² Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, IV, 2331.

¹⁵³ Miras, Kamil, *Tecrîd-i Sarîh*, IV, 157–159.

¹⁵⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 71.

kolundandı. Akra b. Hâbis de öldüren kişi olan Muhallim lehinde konuşmaya başladı. Çünkü o da Muhallim gibi Hındif kabilesindendi. Bu esnada herkes tartışmaya başladı ve gürültü çoğaldı.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): “*Ya Uyeyne diyeti kabul ediyor musun?*” dedi. Uyeyne de: “Onun kadınları benim kadınlarımın düştüğü keder ve sıkıntıya düşünceye kadar, hayır (kabul etmem) vallahi” dedi. Sonra herkes tekrar tartışmaya başladı ve gürültü çoğaldı.

Yine Hz. Peygamber (s.a.): “*Yâ Uyeyne diyeti kabul etmiyor musun?*” buyurdu. Uyeyne yine aynı cevabı verdi. Bunu üzerine Beni Leys kabilesinden, üzerinde zırh ve elinde silah olan Mükeytil adındaki adam ayağa kalkıp: “Ya Rasûlallah! Ben bu adamın İslâm’ın şu ilk günlerinde yaptığı şeye, bir koyun sürüsünden başka bir mesel bulamıyorum. Şöyle ki; sürü suya vardığında öndekiler taşlanırsa arkadakiler kaçar.” Mükeytil sözüne devamla Hz. Peygamber’e (s.a.) hitaben şöyle dedi:

اسُنُّنُ الْيَوْمِ وَغَيْرُ غَدًا

“Bugün (kısas konusundaki) sünnetini işle. İstersen yarın değiştir.” Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): “Şimdi hemen elli (deve ver). Medine’ye döndüğümüz zaman da elli (deve diyet ver)” buyurdu.¹⁵⁵

Bu olayda Mükeytil isimli kişinin Rasûlullah’tan (s.a.) kısas talep ederken “اسُنُّنُ” (üsün=sünnet koy) ifadesini kullanması dikkat çekmektedir. Mükeytil bu isteğini bir temsille anlatmıştır. Verdiği örnekte İslâm’ın henüz başlangıcında kısastan taviz verilmesinin zarar doğurabileceğini, suya gelen bir koyun sürüsünün öncülerine taş atılırsa, arkadan gelen koyunların hemen geri döneceğini, yani ilk yapanlar engellenince sonra gelenlerin de onları görerek kendiliğinden vazgeçeceğini söylemek istemiş ve Araplar arasında yaygın olan şu darb-ı meseli hatırlatmıştır:

“Bugün bir yol aç (uygulama yap ama istersen) yarın da (bu uygulamayı) değiştir.”

İbnü’l-Esîr (ö. 606/1209) bu ifadeyi şöyle açıklamaktadır: “Kısas konusunda koyduğun sünneti uygula. Bundan sonra değiştirmek istersen değiştir.” Aynı darb-ı meseli Hattâbi de (ö. 388/998) şöyle izah etmektedir: “Bugün ona kısas uygulamazsan, yarın sünnetini

¹⁵⁵ Ebû Dâvud, Diyet, 3; *Müsned*, V, 112, VI, 10.

yerleştiremezsin ve hükmünü kendinden sonrasına geçiremezsin. Böyle yapmazsan, katil böyle yani, şöyle yani diyerek bahane üretme imkânı bulur. Bunun sonunda, sünnetin ve onun ahkâmı değişir.”¹⁵⁶

Netice olarak burada “senne” fiilinin emir sıygası olan “اسْتَنْ” ifadesi sünnet koyma, hüküm koyma, muamele etme, kural belirleme gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Burada Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnet kelimesini bir başka kullandığı anlam ise, beyan etme (açıklama), sünnet belirleme anlamlarıdır.

İmam Mâlik (ö. 179/795) *Muvatta*’nda, Hz. Peygamber’den (s.a.) isnatsız olarak rivayet edildiği için eleştirilen şöyle bir hadis nakletmektedir:

إِنِّي لَأُنْسَى أَوْ أُنْسَى لِأَسْنٍ

“Ben dinde bir hüküm koymak için (kural koymak-beyan etmek için) bazen unutturum yahut unutturulurum.”¹⁵⁷

Burada Hz. Peygamber (s.a.), insanları doğru yola iletebilmek için bazı şeyleri unuttuğunu, bazen de unutkanlığa sevk edildiğini belirtmektedir.¹⁵⁸ Hadiste geçen “ev unessâ” ifadesinin, râvinin şüphesinden kaynaklandığını belirten İbn Abdilber (ö. 463/1071), burada Hz. Peygamber’in (s.a.), “insanlarda unutkanlık meydana geldiğinde bana uymaları ve benim fiilimi örnek almaları için ben sünnet belirliyorum (koyuyorum)” demek istediğini söylemektedir.¹⁵⁹ Çünkü insanlar herhangi bir şeyi unuttuğu zaman, yapılması gereken şey konusunda ilk örnek alacakları, sünnetine, uygulamasına başvuracakları kişi Hz. Peygamber’dir (s.a.).

Hadiste geçen “senne” fiili, görüldüğü gibi lügat manasında kullanılmıştır. Ancak buradaki hadisin, Hz. Peygamber’den (s.a.) geldiğini kabul edersek, o zaman kelime sözlük manasından çıkıp ıstılâhî manada sünnet anlamı kazanacaktır. Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.) herhangi bir konudaki beyanı veya belirlediği davranış tarzı, O’nun sünnetini ifade etmektedir.

¹⁵⁶ Yeniel, Necati, *Sünen-i Ebû Dâvud Tercüme ve Şerhi*, XV, 225–226.

¹⁵⁷ *Muvattâ*, Sehv, 2.

¹⁵⁸ İbnü’l Esîr, *Nihâye*, II, 41.

¹⁵⁹ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, II, 264.

2.2.1.3. Yol, Âdet, Gelenek, Hayat Biçimi ve Davranış Tarzı Anlamlarında Kullanımı

Hız. Peygamber'in (s.a.) hadislerinde sünnet kelimesinin isim olarak kullanıldığı da göze çarpmaktadır. Aşağıdaki rivayetlerde bunun örneklerini görmek mümkündür. Bu rivayetlerde sünnet kelimesi çoğunlukla lügat manası ile kullanılmıştır. Nitekim bu konu ile ilgili vereceğimiz ilk hadis gurubunda, Hız. Peygamber (s.a.) sünnet kelimesini yol, âdet, gelenek, davranış tarzı gibi anlamlarda kullanmıştır.

Ebû Said el-Hudrî'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste Allah Rasûlü'nün (s.a.) sünnet kelimesini, Yahudi ve Hıristiyanlar'ın hayat tarzları, gelenekleri, onların gittiği yol anlamlarında kullandığı görülmektedir. Bu konu ile ilgili hadiste Hız. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

لَتَتَّبِعَنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شَيْبَرًا شَيْبَرًا وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّىٰ لَوْ سَلَكَوا جُحْرًا ضَبًّا لَسَلَكَتُمُوهُ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ قَالَ فَمَنْ

“(Andolsun ki) sizden öncekilerin yollarını (izlerini, sünnetlerini) karış-karış, adım-adım takip edeceksiniz. Hatta onlar bir keler deliğine girseler, siz de onları izleyeceksiniz. Dedik ki; “Ey Allah'ın Rasûlü (s.a.) onlar Yahudiler ve Hıristiyanlar mı?” O da: “Ya kim olacak” buyurdular.¹⁶⁰

Bu konuda Ebû Said el-Hudrî'den (r.a.) rivayetle bazı farklılıklarla gelen başka bir hadiste ise Hız. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur.

لَتَتَّبِعَنَّ سَنَنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ شَيْبَرًا شَيْبَرًا وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّىٰ لَوْ دَخَلَ مِنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ جُحْرًا ضَبًّا لَتَتَّبِعْتُمُوهُمْ فِيهِ وَقَالَ مَرَّةً لَتَتَّبِعْتُمُوهُ فِيهِ

“(Andolsun ki) İsrailoğulları'nın yollarını (izlerini, sünnetlerini) karış-karış, adım-adım takip edeceksiniz. Hatta İsrailoğulları'ndan bazı adamlar keler deliğine girse, siz de onları takip edeceksiniz.” Hız. Peygamber (s.a.) ikinci defa yine; “onu takip edeceksiniz” demiştir.¹⁶¹

¹⁶⁰ Buhârî, Enbiya, 50, İ'tisam, 14; Müslim, İlim, 6; İbn Mâce, Fiten, 17; Müsned, II, 327, 450, 511, 527, III, 84, 89. (Müsned, II, 327, 450 ve 527'de, “şibran bişibrin, zirâan bizirâin” ifadelerinin yanında “bâan bibân” ibaresi de geçmektedir. Ayrıca verilen hadislerin metinlerinde başka farklılıklar da bulunmasına rağmen, hadisler mana itibarıyla aynıdır.)

¹⁶¹ Müsned, III, 94.

İlk rivayetten farklı olarak burada Hz. Peygamber (s.a.), takip edilecek olanları İsrailoğulları ile sınırlandırmış, insanları onların yoluna uymaktan sakındırmak istemiştir.

Buna benzer başka bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmaktadır:

لِيَحْمِلَنَّ شِرَارُ هَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى سَنَنِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَ الْكِتَابِ حَتَّى الْفُدَّةِ بِالْفُدَّةِ

“Bu ümmetin şerlileri kendilerinden önceki Ehl-i Kitab’ın yoluna karış karış uyacaklar.”¹⁶²

Bu hadiste de Hz. Peygamber (s.a.), kendilerinden önceki Ehl-i Kitab’ın yoluna uyacak olanları “bu ümmetin şerlileri” olarak sınırlandırmıştır. Buna göre önceki Ehl-i Kitab’ın yolunu takip edenler, onların izinden gidenler bu ümmetin şerlileridir.

Sünnet kelimesi, bu ve buna benzer rivayetlerde, geçmiş milletlerin hayat tarzlarını, yaşam biçimlerini, âdetlerini ifade etmekte ve olumsuz bir anlamda kullanılmaktadır. Yani “onların düştüğü hataya siz de düşeceksiniz, onların kötü yollarına, kötü âdetlerine uyacaksınız, dikkatli olun” demek istenmektedir. Ayrıca İbn Hacer’e göre bu hadiste geçen “senen” kelimesi “yol” anlamında kullanılmıştır.¹⁶³

Hz. Peygamber (s.a.) ashabı ile birlikte Hayber’e yola çıktığı zaman, müşriklerin (kutsal saydıkları ve kendilerine savaş kazandırması için) üzerine silahlarını, kılıçlarını astıkları “zâtü envât” denilen bir ağaca rastladı. Orada bulunanlar Hz. Peygamber’e (s.a.) şöyle dediler: “Ey Allah’ın (c.c.) Rasûlü (s.a.), bize de bunun gibi bir ağaç göstersen de biz de silahlarımızı, kılıçlarımızı ona assak.” Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu:

سُبْحَانَ اللَّهِ هَذَا كَمَا قَالَ قَوْمُ مُوسَى “اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمُ آلِهَةٌ” وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَرْكَبُنَّ سُنَّةَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ

“Sübhanelle! Sizin bu yaptığınız kavminin Hz. Musa’ya (a.s.): “Onların tanrıları gibi bize de bir tanrı yap”¹⁶⁴ demeleri gibidir. Allah’a (c.c.) yemin ederim ki sizden

¹⁶² Müsned, IV, 125.

¹⁶³ İbn Hacer, Fethu’l-bârî, VI, 574.

¹⁶⁴ A’raf, 7/138.

öncekilerin sünnetlerine (yoluna, âdetlerine) uyacaksınız.”¹⁶⁵

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde nakledilen buna benzer başka bir rivayette de, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

والذي نفسي بيده لتركبن سنن من كان قبلكم مثلاً بمثل

“Allah’a (c.c.) yemin ederim ki sizden öncekilerin sünnetlerine (yoluna, âdetlerine) *tıpatıp, aynı* (meselen bimeselin) *uyacaksınız.*”¹⁶⁶

Müfessirler, bir önceki hadiste geçen ayette sözü edilen putperest toplumun kimliği konusunda, farklı bilgiler vermişlerdir. Bir görüşe göre bu toplum, Lahm kabilesinin bir boyu olup sığır heykellerine taparlardı. Diğer bir görüşe göre bunlar, Arapların Amâlika dedikleri ve Baal (sahip, efendi) adlı boğa heykeline tapan Kenanîler’dir. Mevduğî ise, söz konusu putperest toplumun, Sina yarımadasında, Mafka adı verilen, askerî bir garnizonda yaşayan Mısırlılar olması ihtimali üzerinde durmuştur.¹⁶⁷

Hz. Musa’nın (a.s.) kavmi Allah’ı (c.c.) bırakıp, Hz. Musa’dan (a.s.) kendilerine tanrı edinmek üzere, başka kavimlerde olduğu gibi put edinmesini istemişlerdir. İşte Hz. Peygamber (s.a.) bu örneği vererek, önceki rivayette olduğu gibi, ümmetinin öncekilerin yoluna, kötü geleneklerine uyacağını söylemekte ve ümmetini böyle yapmamaları konusunda uyarılmaktadır. Görüldüğü gibi sünnet kelimesi burada da “öncekilerin yolu, öncekilerin hayat tarzı” anlamlarında kullanılmıştır.

Başka bir rivayette kullanılan “sünnetü’l-cahiliyye” ifadesi dikkat çekicidir. Cahiliye âdeti anlamına gelen bu ifade sünnetin kötü hayat tarzı ve kötü gelenek manasında kullanımına örnek teşkil etmektedir. Abdullah b. Abbas’tan (r.a.) (ö. 68/687) gelen bu rivayette Hz. Peygamber (s.a.), Allah’a (c.c.) sevimsiz gelen üç sınıf insandan birisinin de: *وَمُبْتَغٍ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ* “İslâm’da cahiliye sünnetini (âdetini) yaşamayı isteyen kişi” olduğunu bildirmektedir.¹⁶⁸

Bilindiği gibi Hz. Peygamber (s.a.), İslâm öncesi dönemde halk arasında yerleşmiş olan

¹⁶⁵ Tirmizî, Fiten, 18; *Müsned*, V, 218. (*Müsned*, V, 218’de geçen rivayette Hayber yerine Huneyn ibaresi kullanılmış, hadisin sonunda da “سنة سنة (sünneten sünneten)” tabirlerine yer verilmiştir. Bu da konumuzla ilgili olması bakımından önemlidir.)

¹⁶⁶ *Müsned*, V, 340.

¹⁶⁷ Heyet, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 581.

¹⁶⁸ Buhârî, Diyet, 9.

uygulamaları (sünnetleri) toptan kabul veya reddetmemiş, onlara karşı seçmeci bir tutum sergilemiştir. Bu âdetlerin (sünnetlerin) İslâm'a aykırı olanlarını kabul etmemiş, bazılarının İslâm'a uymayan yanlarını düzelterek almış, İslâmî esaslara uyanları ise hiç değiştirmeyip olduğu gibi kabul etmiştir. Bu uygulamaların ve davranış şekillerinin, İslâm'dan sonra yapılmasına da izin vermiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri de şüphesiz “**Hilfu'l-Fudul**” dur.

Bu hadiste sözü edilen cahiliye sünneti, cahiliye devrindeki kötü âdet, kötü davranış tarzı ve alışkanlıklardır. İslâm Dini, cahiliyeden kalma kötü alışkanlıklar olan, kan davasını, faiz yemeyi, ırkçılığı, tefeciliği ve buna benzer kötü âdetleri toptan reddetmiştir. Bunu yapanları ise günahkâr olarak nitelendirmiştir.

Sünnet kelimesinin güzel bir âdet ve gelenek, güzel bir davranış anlamlarında kullanıldığı bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.), kendisine kurban hakkında soranlara şu cevabı vermiştir:

سُنَّةُ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ

“O, babanız İbrahim’in (a.s.) sünnetidir.”¹⁶⁹

Burada Hz. İbrahim’in (a.s.) kurban kesme hadisesi, onun sünneti olarak nitelendirilmiştir. Yani burada sünnet kelimesi bizzat Peygamberimiz (s.a.) tarafından Hz. İbrahim’e (a.s.) izafetle kullanılmış, bununla da Hz. İbrahim’in (a.s.) bu konudaki uygulaması kastedilmiştir. Nitekim kurban kesme işleminin yolunu açan Hz. İbrahim’dir (a.s.). Sünnet kelimesi burada sözlük anlamıyla kullanılmakla beraber ıstılâhî manaya da yakın olduğu söylenebilir.

Yine Peygamberler’in sünnetleri ile ilgili olarak, Ebû Eyyüb el-Ensârî’den (r.a.) (ö. 50/670) rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

أَرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ الْحَيَاءُ وَالتَّعَطُّرُ وَالسَّوَاكُ وَالنِّكَاحُ

“Şu dört şey Peygamberler’in sünnetlerindedir: Hayâ, güzel koku sürünmek, diş fırçalamak ve evlenmek.”¹⁷⁰

¹⁶⁹ İbn Mâce, Edâhi, 3; *Müsned*, IV, 368.

¹⁷⁰ Tirmizî, Nikâh, 1; *Müsned*, V, 421.

Peygamberimiz (s.a.) bu hadiste, zikredilen dört davranışın Peygamberler'in özelliklerinden, âdetlerinden ve onların izlediği yollardan, fitrata uygun güzel uygulamalardan olduğunu bildirmiştir.

2.2.2. İstilah Anlamında Sünneti Kullanımı

Burada da Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti istilâhî manada kullandığı rivayetlere yer verilecektir.

2.2.2.1. Örnek Davranış Sergileme ve Tabi Olunması Gereken Yol Anlamlarında Kullanımı

Allah'ın (c.c.) emirlerini bizlere iletmekle yükümlü olan Hz. Peygamber'in (s.a.) en önemli görevlerinden biri de, insanlara örnek olacak bir yaşantı sergilemektir. Nitekim O'nun yaşantısının her karesinde İslâm'ı görmek mümkündür. Bizlere düşen görev ise Hz. Peygamber'in (s.a.) yaşam tarzını en güzel bir şekilde örnek almaktır.

Bazı konularda Hz. Peygamber'in (s.a.) belli kurallar koyduğu ve bu kurallara uyulmasını istediği malumdur. İşte sünnet kelimesi de, Rasûlullah'ın (s.a.) bu kuralları koyarken kullandığı kelimelerden biridir. Bunu konu ile ilgili vereceğimiz rivayetlerde açıkça görmek mümkündür.

Hız. Peygamber'in (s.a.) Ramazan Ayı, oruç ve teravihle ilgili şöyle bir hadisi nakledilmektedir:

شَهْرٌ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ صِيَامَهُ وَسَنَنْتُ لَكُمْ قِيَامَهُ فَمَنْ صَامَهُ وَقَامَهُ إِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا خَرَجَ مِنْ دُنُوبِهِ كَيَوْمٍ وُلِدَتْهُ أُمُّهُ

“(Ramazan Ayı) öyle bir aydır ki Allah Teâlâ, onun orucunu üzerinize farz kıldı. Ben de onun gecelerinin ihyasını (teravih kılmayı veya başka ibadetler yapmayı) sünnet kıldım. Artık kim inanarak ve sırf Allah (c.c.) rızasını dileyerek Ramazan orucunu tutar ve gecelerini ihya ederse, annesinden doğduğu gün gibi günahlarından arınmış olur.”¹⁷¹

Bu hadiste geçen “senentü” ifadesi istilah manasıyla sünnet kılma, sünnet koyma, tabi olunması istenen yol anlamlarında kullanılmıştır. Buna göre Ramazan gecelerinde teravih namazı kılmayı ve benzeri ibadetler yapmayı Peygamberimiz (s.a.) tavsiye ve teşvik etmiştir. Yani bu ibadetleri yapmak ve Hz. Peygamber'i (s.a.) bu konuda örnek

¹⁷¹ İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 173; Nesâî, Sıyam, 40; Müsned, I, 191, 195.

almak bir sünnettir.

Abdullah b.Ömer'den (r.a.) (ö. 73/692) nakledildiğine göre, ölü mezara konurken Hz. Peygamber (s.a.):

بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ

بِسْمِ اللَّهِ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ

“Ey ölü, seni Allah’ın (c.c.) adıyla ve Rasûlüllah’ın (s.a.) sünneti üzere (bu kabre indiriyoruz).

Allah’ın (c.c.) adıyla, Allah’ın (c.c.) yolunda ve Rasûlüllah’ın (s.a.) dini üzere (seni teslim ediyoruz)” diye dua edermiş.¹⁷²

Hız. Peygamber (s.a.) böyle dua ederken, ölüye Allah’ı (c.c.) ve O’nun Rasûlü’nü (s.a.) hatırlatmayı amaçlamaktadır. İnsanların da ölüyü bu şekilde defnetmelerini isteyen Allah Rasûlü (s.a.) bu konuda onlara örnek teşkil etmektedir. Bu hadisteki sünnet kelimesi de, kavram olarak Hız. Peygamber’in (s.a.) sünnetini ifade etmektedir. Bu rivayette dikkat edilmesi gereken bir husus da, Hız. Peygamber’in (s.a.) sünnet kelimesini kendisine nispet ederek, kavram olarak kullanmasıdır.

Ebû Mes’ud el-Ensârî’den (r.a.) (ö. 38/660) rivayet edildiğine göre, Rasûlüllah (s.a.) imamlık yapmaya en uygun kişinin kim olduğu konusunda şöyle buyurmuştur:

يَوْمَ الْقَوْمِ أَفْرُوهُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ فِي الْهَجْرَةِ فَإِنْ كَانُوا فِي الْهَجْرَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ سِنًا وَلَا تَوْمَ الرَّجُلِ فِي سُلْطَانِهِ وَلَا تَقْعُدُ عَلَى تَكْرَمَتِهِ إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَكَ

“Cemaate Allah’ın (c.c.) Kitabı’nı en iyi okuyan imam olur. Kıraatte eşit iseler, hicreti en eski olan imam olur. Hicrette eşit iseler, sünneti en iyi bilen imam olur. Sünnette eşit iseler, yaşça en büyük olan imam olur. Kişiye kendi evinde imam olma, kişinin evinde kendine mahsus oturma yerinde otulma (ancak ev sahibi izin verirse imam olunabilir ve onun yerine oturulabilir).”¹⁷³

Sünnet kelimesi bir önceki rivayette olduğu gibi burada da ıstılâhî manada, “Hz.

¹⁷² Ebû Dâvud, Cenâiz, 65; Tirmizî, Cenâiz, 53; İbn Mâce, Cenâiz, 38; Müsned, II, 59, 69, 127–128, 168. (Aynı rivayet, Müsned, II, 27, 40-41’de “Sünneti Rasûlüllah” yerine “Milleti Rasûlüllah” şeklindedir.)

¹⁷³ Tirmizî, Salât, 174; Nesâî, İmame, 3; Ebû Dâvud, Salât, 61; Müsned, IV, 121, V, 272. (Müslim, Mesâcid, 290’da aynı hadis rivayet edilmiştir. Ancak bu rivayette “sünneti en iyi bilen imam olur” ifadesi, dolayısıyla sünnet kelimesi geçmemektedir.)

Peygamber'in (s.a.) sünneti" anlamında kullanılmıştır. Rivayette de görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.), imamlığa kimin en layık olduğunu açıklamaktadır. Buna göre bir cemaatte Kur'an'ı en iyi bilen, Rasûlullah'ın (s.a.) sünnetine en çok vakıf olanın, imamlığa en layık kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Rasûlullah'ın (s.a.) hanımı Ümmü Seleme'den (r.a.) (ö. 44/664) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

يَكُونُ اخْتِلَافٌ عِنْدَ مَوْتِ خَلِيفَةٍ فَيَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ هَارِبًا إِلَى مَكَّةَ فَيَأْتِيهِ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ فَيَخْرُجُونَهُ وَهُوَ كَارُهُ فَيَبْأِيَعُونَهُ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ وَيُبْعَثُ إِلَيْهِ بَعْتُ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ فَيُخَسَفُ بِهِمْ بِالْبَيْدَاءِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ فَإِذَا رَأَى النَّاسُ ذَلِكَ أَتَاهُ أَبْدَالُ الشَّامِ وَعَصَائِبُ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَيَبْأِيَعُونَهُ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ ثُمَّ يَنْشَأُ رَجُلٌ مِنْ فُرَيْشٍ أَخُوهُ كَلْبٌ فَيُبْعَثُ إِلَيْهِمْ بَعْتًا فَيُظْهِرُونَ عَلَيْهِمْ وَذَلِكَ بَعْتُ كَلْبٍ وَالْحَنِيئَةُ لِمَنْ لَمْ يَنْتَهَدْ غَنِيمَةَ كَلْبٍ فَيَقْسِمُ الْمَالَ وَيَعْمَلُ فِي النَّاسِ بِسُنَّةِ نَبِيِّهِمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيُقِي السَّلَامَ بِجِرَانِهِ فِي الْأَرْضِ فَيَلْبَثُ سَبْعَ سِنِينَ ثُمَّ يَتَوَقَّى وَيُصَلِّي عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ

“Bir halife öldüğünde kargaşa çıkacak. Medineliler'den birisi, Medine'den çıkıp, Mekke'ye kaçacak. (Ama) Mekkeliler'den bazı insanlar, onu (bulduğu yerden) çıkarıp, istemediği halde (Kâbe'de) Rükûn ile Makam-ı İbrahim arasında ona biat edecekler. Şamlılar da onun üzerine bir ordu gönderecek, ama o ordu Mekke ile Medine arasındaki Beydâ denilen yerde yere batacak. İnsanlar bunu görünce, Şam'ın ve Iraklılar'ın hayırlı salih kulları ona gelip, biat edecek. Sonra Kureyş'ten, dayıları Kelb (kabilesinden) olan bir adam çıkıp, o biat edenler üzerine bir ordu gönderecek. Fakat biat edenler, Kelb kabilesinin gönderdiği orduya galip gelecekler. Bu ordu Kelb'in gönderdiği ordudur, (o zaman) Kelb'in ganimetinde hazır bulunmayana yazık. Halife olan zat (Mehdî) malı taksim edecek. İnsanların arasında, Peygamberleri'nin Sünneti ile amel edenler olacak ve İslâmiyet yeryüzüne tamamen yerleşecek. (Mehdî) yedi sene kalıp, sonra vefat edecek ve Müslümanlar onun namazını kılacak.”¹⁷⁴

Burada, rivayetten anlaşıldığına göre, ortaya çıkan bir kargaşa sonucu insanlardan bazılarının, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ile amel edecekleri, O'na tabi olacakları ve O'nun yolundan gidecekleri haber verilmektedir. Burada da sünnet kelimesi kavram olarak Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti anlamında kullanılmıştır.

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يَخْرُجَ الرَّجُلُ مَعَ ضَيْفِهِ إِلَى بَابِ الدَّارِ

¹⁷⁴ Ebû Dâvud, Mehdî, 1.

“Bir kimsenin misafiri ile beraber evin kapısına kadar çıkması sünnettendir.”¹⁷⁵

H.z. Peygamber’in (s.a.) burada sünnet kelimesini kendi yaptığı davranış için kullandığı açıktır. Gelen misafiri en iyi bir şekilde ağırlayıp, gideceği zaman nezaketen kapıya kadar ona eşlik etmek H.z. Peygamber’in (s.a.) yaptığı ve yapılmasını tavsiye ettiği bir sünnettir.

H.z. Aişe’den (r.a.) (ö. 58/678) rivayet edildiğine göre, H.z. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ تَابَرَ عَلَى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً مِنَ السُّنَّةِ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرَبِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ

“Kim (her gün şu) oniki rekât sünneti kılmaya devam ederse, cennette onun için bir ev yapılır. (Bunlar): Öğlenin farzından önce dört rekât, öğlenin farzından sonra iki rekât, yatsının farzından sonra iki rekât ve sabahın farzından önce iki rekât.”¹⁷⁶

Beş vakit farz namaza tabi sünnetlerin oniki rekât olduğuna bu hadis delildir. Bu rivayette anlatılan sünnetlerin hepsini eda etmek sahihtir. Bu sünnetlere devam eden kimse için mükâfat olarak cennette köşk yapılması, farzların eksiksiz yapılması halindedir.¹⁷⁷

Görüldüğü gibi burada H.z. Peygamber’in (s.a.) farz namazlara ek olarak kıldığı sünnet namazlardan bahsedilmekte ve bu sünnetlere devam edenlere cennete bir ev yapılacağı müjdelenmektedir. H.z. Peygamber’in (s.a.) farz namazlarla birlikte kıldığı namazlar O’nun uygulamasıyla sünnet olmuştur. Bu rivayette geçen sünnetle H.z. Peygamber’in (s.a.) sünnetinin kastedildiği açıktır.

Ebû Melih b. Üsâme (ö. 98/717) babasından, Rasûlüllah’ın (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

الْخِنَانُ سُنَّةٌ لِلرِّجَالِ مَكْرُمَةٌ لِلنِّسَاءِ

¹⁷⁵ İbn Mâce, Et’ime, 55.

¹⁷⁶ İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 100; Tirmizî, Salât, 189. (İbn Mâce’nin aynı babda rivayet ettiği benzer bir hadiste ve Nesâî’nin, Kıyâmü’l-Leyl babında verdiği bir hadiste “مِنَ السُّنَّةِ” ibaresi yoktur.

¹⁷⁷ Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Terceme ve Şerhi*, III, 488.

“Sünnet olmak (hıtân), erkekler için sünnet, bayanlar için de saygınlık vesilesidir.”¹⁷⁸

Burada nakledilen rivayet zayıftır.¹⁷⁹ Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.), sünnet olmayı (hıtân), yapılması gereken bir davranış olarak göstermekte ve bunu yapmanın sünnet olduğunu ifade etmektedir. Yani hadiste kastedilen sünnet, Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetidir (uygulamasıdır).

Yine Allah Rasûlü (s.a.), kendi yolunun, sünnetinin önemi ile ilgili Amr b. Avf’tan (r.a.) rivayet edilen bir hadisinde de şöyle buyurmuştur:

فَطُوبَىٰ لِلْعُرَبَاءِ الَّذِينَ يُصَلِّحُونَ مَا أَفْسَدَ النَّاسُ مِنْ بَعْدِي مِنْ سُنَّتِي

“Benden sonra insanların, sünnetimden (yolumdan) bozmuş oldukları şeyleri düzeltmeye çalışan gariblere müjdeler olsun.”¹⁸⁰

Bu rivayette sünnet kelimesi, Hz. Peygamber’in (s.a.) uygulamaları, gösterdiği yol anlamlarında kullanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) burada, sünnetinin, yolunun zamanla bozulacağını, fakat onu düzeltmeye çalışanların mükâfatlandırılacağını müjdelemektedir.

Sünnetin Peygamberimiz’in (s.a.) âdeti, geleneği anlamlarında kullanıldığı diğer bir rivayet şöyledir:

Hz. Peygamber’in (s.a.) ashabından birkaç kişi, O’nun hanımlarına, gizlice yaptığı ibadetini sormuşlardır. Neticede bunlardan biri: “Ben kadınlarla evlenmeyeceğim”, diğeri: “Ben et yemeyeceğim”, öteki: “Ben döşekte uyumayacağım” demiş, bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.), Allah’a (c.c.) hamdettikten sonra şöyle buyurmuştur:

مَا بَالُ أَقْوَامٍ قَالُوا كَذَا وَكَذَا لِكَيْ أُصَلِّيَ وَأَنَا مُ وَأَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ عَن سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي

“Bazı kimselere ne oluyor ki, şöyle şöyle demişler. Ama ben hem namaz kılarım, hem uyurum. Hem oruç tutarım, hem tutmam. Kadınlarla da evlenirim. Şimdi kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.”¹⁸¹

¹⁷⁸ Müsned, V, 75.

¹⁷⁹ Bkz. Ebû Ğudde, “Sünnet İfadesinin Dini Anlamı ve Dârekutnî’nin Süneni’nin Konumu”, s. 84.

¹⁸⁰ Tirmizî, İman, 13.

¹⁸¹ Müslim, Nikâh, 1, 5; Nesâî, Nikâh, 4; Müsned, II, 158, III, 241, 259, 285, V, 409.

Aynı hadis Buhârî’de (ö. 256/870), şu lafızlarla yer almıştır:

“Üç kişi Hz. Peygamber’in (s.a.) hanımlarının evlerine gelerek, Peygamber’in (s.a.) yaptığı ibadetini sormuşlardır. Kendilerine haber verilince herhalde bunu az göyerek: “Biz nerede, Peygamber (s.a.) nerede. Allah (c.c.) onun gelmiş geçmiş bütün günahlarını affetmiştir” demişlerdir. Bunlardan biri: “Bana gelince, ben geceleri ilelebet namaz kılacağım”, diğeri: “Ben de ömrüm boyunca oruç tutacağım, orucu hiç bırakmayacağım”, öteki de: “Ben de kadınlardan uzak kalacağım ve ebediyen evlenmeyeceğim” demiştir. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.) onların yanına gelerek:

أَنْتُمْ الَّذِينَ فُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأُصَلِّي وَأُرْقُدُ
وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ عَن سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي

“Şöyle şöyle diyenler sizler misiniz? Dikkat edin. Vallahi sizin Allah’tan (c.c.) en ziyade korkan ve sakınanınız benim. Lakin ben hem oruç tutarım, hem tutmam. Hem namaz kılarım, hem uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Şimdi her kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir” buyurmuşlardır.¹⁸²

Hz. Peygamber (s.a.) burada sünnet kelimesini, bizzat kendisinin yapmakta olduğu ve ashabının da bu yaptığına uymasını istediği uygulama anlamında kullanmıştır. Ayrıca burada “sünnet” kelimesi ile kastedilen şey fikhî anlamdaki farzın mukabili olan sünnet değildir. Asıl kastedilen şey, uygulanan yol ve yöntemdir.¹⁸³

Bu hadislerde de sünnet ifadesinin ıstılâhî anlamda yani Hz. Peygamber’in (s.a.) söz, fiil ve takriri ve genel hayat tarzı anlamlarında kullanıldığını söylemek mümkündür.

Said b. Müseyyeb’in (r.a.) (ö. 94/713) mürsel olarak rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber’in (s.a.) ibadetini sormaya gelenler Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) (ö. 40/660), Abdullah b. Amr b. Âs (r.a.) (ö. 65/684) ve Osman b. Maz’ûn’dur (r.a.) (ö. 2/624). Bu şahıslar Hz. Peygamber’in (s.a.) evinde yaptığı ibadeti az bulunca, Allah’ın (c.c.) mağfiretine nail olan bir kimsenin fazla ibadete ihtiyacı olmadığı kanaatine varmışlarsa da Rasûl-i Ekrem (s.a.) :

“Sizin Allah’tan (c.c.) en çok korkan ve sakınanınız benim” buyurarak bunu reddetmiş, kendisinin ibadette son derece dikkat ve itina gösterdiğini ve Allah (c.c.) korkusunun

¹⁸² Buhârî, Nikâh, 1.

¹⁸³ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, IX, 105.

(takvanın) kendisinde herkesten fazla olduğunu bildirmiştir.

“Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir” cümlesinde kastedilen, “sünnetimden yüz çeviren benim yolumda değildir”, demektir. Yani buradaki sünnetten maksat takip edilen yoldur. Bu da farz, nafile bütün amelleri kapsamaktadır.¹⁸⁴

Yine Hz. Aişe’den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) bu sahabîlerden Osman b. Maz’ûn’u (r.a.) yanına çağırması ve ona: “Ey Osman, sen benim sünnetimden yüz mü çeviriyorsun?” buyurmuştur. Osman’da (r.a.): “Vallahi hayır Yâ Rasûlallah! Bilakis ben senin sünnetini istiyorum” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): “Şüphesiz ben hem uyurum hem de namaz kılarım, oruç da tutarım iftar da ederim. Kadınlarla da evlenirim. Ey Osman Allah’tan (c.c.) kork, çünkü senin üzerinde ailenin de hakkı vardır. Senin üzerinde misafirin de hakkı vardır ve senin üzerinde nefsinin de hakkı vardır. Oruç tut, iftar da et; namaz kıl, uyku da uyu!” buyurmuşlardır.¹⁸⁵

Aynı haber Said b. Müseyyeb (r.a.) tarafından, Sa’d b. Ebî Vakkas’tan (r.a.) (ö. 55/675) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: Kadınları terkedip (onlardan uzak yaşayan) kimselerden olan Osman b. Maz’ûn’un (r.a.) durumu ortaya çıktığında, Rasûlullah (s.a.) ona haber gönderip yanına çağırttı. Gelince de şöyle buyurdu:

يَا عُمَانُ إِنِّي لَمْ أُمَرَ بِالرَّهْبَانِيَّةِ ، أَرَغِبْتَ عَنْ سُنَّتِي ؟ قَالَ : لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ : إِنَّ مِنْ سُنَّتِي أَنْ
أُصَلِّيَ وَأَنَامَ ، وَأَصُومَ وَأُطْعِمَ ، وَأُنْكِحَ وَأُطْلِقَ ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي ، يَا عُمَانُ إِنَّ
لَأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِعَيْنِكَ عَلَيْكَ حَقًّا

“Osman, şüphe yok ki, ben ruhbanlıkla emrolunmadım. Sen benim sünnetimden yüz mü çevirdin?” diye sorunca, Osman da (r.a.): “Hayır, Yâ Rasûlallah!” cevabını verdi. O zaman Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: “Şüphe yok ki, namaz kılmak da, uyumak da, oruç tutmak da, yemek yemek de, evlenmek ve boşamak da benim sünnetimdir. Artık kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir. Osman, muhakkak ki senin üzerinde ailenin hakkı vardır, üzerinde nefsinin de hakkı vardır.”¹⁸⁶

Hadisin devamında Sa’d b. Ebî Vakkas (r.a.), sözüne şöyle devam etmiştir: “İşte vallahi bazı Müslüman erkekler, Rasûlullah (s.a.) şayet Osman’ı (r.a.) bulunduğu durum

¹⁸⁴ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, VII, 216.

¹⁸⁵ Ebû Dâvud, *Salât*, 27; *Müsned*, VI, 269.

¹⁸⁶ Dârimî, *Nikâh*, 3.

üzerinde bırakırsa, (kendimizi) hadım edip kadınlardan uzak yaşayalım, kendimizi tamamen Allah'a (c.c.) verelim diye karar vermişlerdi.”

H.z. Peygamber (s.a.) Osman b. Maz'ûn'a (r.a.) verdiği bu tepkiyle diğer sahabenin de onlar gibi davranmalarını engellemiştir. Ayrıca bu rivayetlerde kastedilen sünnet, açıkça görüldüğü üzere H.z. Peygamber (s.a.) sünnetidir.

Aynı konuda İbn Mâce'nin *Sünen*'inde H.z. Aişe'den (r.a.) rivayet edilen daha muhtasar bir hadise göre H.z. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmaktadır:

النِّكَاحُ مِنْ سُنَّتِي فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي

“*Nikâh* (evlenmek) benim sünnetimdir. Kim benim bu sünnetim ile amel etmezse benden değildir.”¹⁸⁷

H.z. Peygamber'den (s.a.) rivayet edilen buna benzer, daha ayrıntılı başka bir hadiste ise Ebû Zer el-Ğifârî (r.a.) (ö. 32/653) şöyle demiştir:

دَخَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ عَكَافُ بْنُ بَشْرٍ التَّمِيمِيُّ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَكَافُ هَلْ لَكَ مِنْ زَوْجَةٍ قَالَ لَا قَالَ وَلَا جَارِيَةٍ قَالَ وَلَا جَارِيَةٍ قَالَ وَأَنْتَ مُوسِرٌ بِخَيْرٍ قَالَ وَأَنَا مُوسِرٌ بِخَيْرٍ قَالَ أَنْتَ إِذَا مِنْ إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَلَوْ كُنْتَ فِي النَّصَارَى كُنْتَ مِنْ رُهْبَانِهِمْ إِنَّ سُنَّتَنَا النِّكَاحُ شِرَارُكُمْ عَزَابُكُمْ وَأَرَادَلْ مَوْتَاكُمْ عَزَابُكُمْ أَيْ الشَّيْطَانِ تَمَرَسُونَ مَا لِلشَّيْطَانِ مِنْ سِلَاحٍ أْبْلَغُ فِي الصَّالِحِينَ مِنَ النَّسَاءِ إِلَّا الْمُتَزَوِّجُونَ أَوْلِيَاكَ الْمُطَهَّرُونَ الْمُبْرَأُونَ مِنَ الْخَنَا وَيَحْكُ يَا عَكَافُ إِنَّهُمْ صَوَاحِبُ أُيُوبَ وَدَاوُدَ وَيُوسُفَ وَكَرْسُفَ فَقَالَ لَهُ بَشْرُ بْنُ عَطِيَّةَ وَمَنْ كَرَسُفُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ رَجُلٌ كَانَ يَعْبُدُ اللَّهَ بِسَاحِلِ مِنْ سَوَاحِلِ الْبَحْرِ ثَلَاثَ مِائَةِ عَامٍ يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ ثُمَّ إِنَّهُ كَفَرَ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ فِي سَبَبِ امْرَأَةٍ عَشِيقَهَا وَتَرَكَ مَا كَانَ عَلَيْهِ مِنْ عِبَادَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ثُمَّ اسْتَدْرَكَهُ اللَّهُ بِبَعْضِ مَا كَانَ مِنْهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَيَحْكُ يَا عَكَافُ تَزَوَّجْ وَإِلَّا فَأَنْتَ مِنَ الْمُدْبِئِينَ قَالَ زَوْجَنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ قَدْ زَوَّجْتُكَ كَرِيمَةَ بِنْتِ كَلْتُومِ الْحَمِيرِيِّ

Rasûlüllah'ın (s.a.) yanına Akkâf b. Bişr et-Temîmi (ö. ?) denilen bir adam girdi. H.z. Peygamber (s.a.) ona şöyle dedi: “*Ey Akkâf senin hanımın var mı?*” Akkâf: “Hayır yok” dedi. H.z. Peygamber (s.a.): “*Peki cariyen var mı?*” diye sordu. Akkâf : “Hayır cariyem de yok” dedi. H.z. Peygamber (s.a.): “*Hayırlı bir zenginlik içinde misin?*” diye sorunca, Akkâf: “Evet hayırlı bir zenginlik içindeyim” dedi. Bunun üzerine H.z. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: “*Öyleyse sen şeytanların kardeşlerindensin. Şayet Hıristiyan olsaydın onların ruhbanlarından olurdu. Bizim sünnetimiz nikâhtır. Sizin şerhileriniz bekârlarınızdır, ölümlerinizin en şerhileri de bekârlardır. Siz şeytanla mı oynamak*

¹⁸⁷ İbn Mâce, Nikâh, 1.

istiyorsunuz. Şeytanın, sizden salih kimselere karşı kadınlardan daha etkili bir silahtır, evli olanlar bundan müstesnadır. Onlar temizlerdir ve kötülüklerden korunmuşlardır. Yazık sana ey Akkâf. Kadınlar Eyyüb (a.s.), Dâvud (a.s.), Yusuf (a.s.) ve Kürsüf'ü bile saptırmaya çalışan insanlar olmuştur.” Orada bulunan Bişr b. Atıyye (r.a.) (ö. ?), Hz. Peygamber’e (s.a.): “Kürsüf kim Yâ Rasûlallah?” diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “O, üçyüz yıl deniz kenarında yaşayan ve Allah’a (c.c.) devamlı ibadet eden bir kişiydi. Gündüzleri oruç tutar, geceleri de ibadet için kalkardı. Sonra âşık olduğu bir kadın yüzünden Yüce Allah’ı (c.c.) inkâr etti. O kadın yüzünden Allah azze ve celle’ye ibadeti terk etti. Sonra daha önce yaptıklarından dolayı Allah (c.c.) ona bir fırsat verdi, o da tövbe etti ve kurtuldu. Yazık sana ey Akkâf. Evlen, yoksa sen de ne yapacağını bilemeyen başıboşlardan olursun.” Bunun üzerine Akkâf şöyle dedi: “Beni evlendir Yâ Rasûlallah.” Hz. Peygamber de (s.a.) ona: “Seni Kerîme binti Gülsüm el-Hımyerî ile evlendirdim”, diye cevap verdi.¹⁸⁸

Bu rivayetlerin ilkinde Hz. Peygamber (s.a.) kendisinin evlendiğini belirttikten sonra, ümmetine evlenmeyi sünnet kılmış ve bu konuda kendisine uyulmasını tavsiye etmiştir. İkinci rivayette ise evlenmeyip bekâr kalan kimsenin, şeytanın oyuncağı olacağını belirten Hz. Peygamber (s.a.), güzel bir örnekle evlenmeyen kimsenin durumunu anlatmıştır. Bu rivayette bizzat sünnet ifadesini kendisine izafe ederek kullanan Hz. Peygamber (s.a.), burada da nikâhın sünnet olduğunu belirtmiş ve bu sünnete uyulmasını tavsiye etmiştir.

Bu rivayetlerde de sünnet, Hz. Peygamber’in (s.a.) yaptığı davranışı, O’nun yolundan gitmeyi ifade etmekte ve kavram olarak kullanılmaktadır.

Enes b. Malik’ten (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), ona hitaben şöyle buyurmuştur:

يَا بُنَيَّ إِنْ قَدَرْتَ أَنْ تُصْبِحَ وَتُمْسِيَ لَيْسَ فِي قَلْبِكَ غَشٌّ لِأَحَدٍ فَاَفْعَلْ ثُمَّ قَالَ لِي يَا بُنَيَّ وَذَلِكَ مِنْ سُنَّتِي
وَمَنْ أَحْيَا سُنَّتِي فَقَدْ أَحَبَّنِي وَمَنْ أَحَبَّنِي كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ

“Yavrucuğum! Eğer kalbinde hiçbir kimseye karşı bir kötülük bulundurmadan geceleyip gündüzlemeye gücün yetiyorsa öyle yap. Yavrucuğum! İşte bu benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi ihya ederse (uygularsa), beni seviyor demektir. Beni seven de

¹⁸⁸ Müsned, V, 163–164.

cennette benimle birlikte olur.”¹⁸⁹

Bu rivayette de Rasûlullah (s.a.), kalbî bir tutumunu sünnet kelimesiyle ifade etmektedir. Kendisi gibi davrananların da, yani kendi sünnetini uygulayanların ve O’na tabi olanların da cennette kendisiyle birlikte olacakları müjdesini vermektedir.

Temîm ed-Dâri’den (r.a.) (ö. ?) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: Ben (bir defasında);

يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا السُّنَّةُ فِي الرَّجُلِ يُسَلِّمُ عَلَى يَدَيْ الرَّجُلِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ قَالَ هُوَ أَوْلَى النَّاسِ بِمَحْيَاهُ
وَمَمَاتِهِ

“Yâ Rasûlallah, müslüman bir adam vasıtasıyla İslâm’a giren kişi hakkındaki sünnet nedir?” diye sordum. Rasûl-i Ekrem (s.a.) buyurdu ki: “O kişi, Müslümanlığı kabul eden kimsenin, hayatına da, ölümüne de herkesten daha yakındır.”¹⁹⁰

Burada takriri sünnet sözkonusudur. Hadiste zikredilen kişi hakkındaki sünnetin ne olduğu Hz. Peygamber’e (s.a.) sorulmuş, o da sorulan soruya itiraz etmeden cevap vermiştir. Bu hadis bir müslümanın kendisi vasıtasıyla müslüman olan kişinin en yakını (velisi) olduğunu ifade etmektedir. Yani mü’min, kendisi vasıtasıyla müslümanlığı kabul edene hayatı boyunca iyilik etmelidir. Ayrıca burada bir vela ilişkisinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.) vela açısından, birinin müslüman olmasına vesile olan kişi hakkındaki sünnetin hükmünü burada açıklamıştır.

2.2.2.2. Bir Şeyin İzinden Gitme Anlamında Kullanımı

Sünnet kelimesi hadislerde bir şeyin izinden gidip takip etmek, yolunu izlemek anlamlarında da kullanılmıştır. Bu anlamıyla kullanılan sünnet kelimesi, önceki kimselerin yaşantılarını ve yaptıklarını devam ettirmek, onları sürdürmek fonksiyonunu üstlenmektedir.

Abdullah b. Mes’ud’dan (r.a.) (ö. 32/652) rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

مَا كَانَ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا وَقَدْ كَانَ لَهُ حَوَارِيُّونَ يَهْتَدُونَ بِهِدْيِهِ وَيَسْتَنُونَ بِسُنَّتِهِ

¹⁸⁹ Tirmizî, İlim, 16.

¹⁹⁰ Ebû Dâvud, Ferâiz, 13; Tirmizî, Ferâiz, 20; İbn Mâce, Ferâiz, 18; Dârimî, Ferâiz, 34; *Müsned*, IV, 103.

“Hiçbir peygamber gelmemiştir ki, o peygamberin yolunda yürüyen ve sünnetini sünnet edinen bir takım havarileri olmasın.”¹⁹¹

Burada her peygamberin kendi yolunda yürüyen ve onun sünnetine uyan dostları, arkadaşları olduğu haber verilmektedir. Sünnet kelimesi ile kastedilen ise, her peygamberin gittiği yol, yaşam tarzı ve uygulamalarıdır. Peygamberler’in yolundan gitmek de onların sünnetine uymak demektir.

Ayrıca bu hadis zahiren “Bir peygamber gelir onunla bir veya iki kişi beraber olur; başka bir peygamber gelir onunla beraber kimse yoktur.” hadisine muarız gibi görünse de hakikatte aralarında herhangi bir zıtlık yoktur. Çünkü buradaki hadisten kastedilen çoğunluktur. Yani hadiste ifade edilmek istenen “çoğunluk itibariyle her peygamberin ümmetinden havarileri vardır” demektir. Ya da ibaredeki sıfat hafzedilmiştir. İbareye sıfat eklenirse hadisin manası şu şekilde olur: “Tâbileri bulunan hiç bir peygamber yoktur ki, ümmetinden havarileri olmasın.” Bazı âlimler bu hadis Nebiler hakkındadır. Tabî bulunmayanlardan bahseden hadis ise Rasûllere mahsustur diyerek iki hadisin başka başka manalar taşıdığını iddia etmişlerdir.¹⁹²

Huzeyfe b. Yemân’dan (ö. 36/656) nakledilen bir hadise göre bir gün o, Rasûlüllah’a (s.a.) içinde buldukları hayırdan sonra şerrin olup olmayacağını sormuş, Hz. Peygamber de (s.a.) “evet” cevabını vermiş ve bu şerri şu şekilde açıklamıştır:

قَوْمٌ يَسْتَنُونَ بَعِيرَ سُنَّتِي وَيَهْدُونَ بَعِيرَ هَدْيِي تَعْرِفُ مِنْهُمْ وَتُنْكِرُ

“(O gelecek olan şer) öyle bir toplumdur ki, benim yolumdan başka yollar izlerler, gösterdiğim yolun dışında yürürler (benim sünnetimden başka bir şeyi sünnet edinirler). Sen onların yaptıklarının bir kısmını tanırısın, bir kısmını ise yadırgarsın.”¹⁹³

Konu ile ilgili Müslim’in *Sahih*’inde geçen benzer bir hadiste ise bazı farklılıklar vardır. Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

يَكُونُ بَعْدِي أُمَّةٌ لَا يَهْتَدُونَ بِهَدَايَ وَلَا يَسْتَنُونَ بِسُنَّتِي وَسَيَقُومُ فِيهِمْ رَجَالٌ قُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الشَّيَاطِينِ فِي جُثْمَانِ إِنْسٍ

“Benden sonra benim doğru yolumdan gitmeyen ve benim sünnetimle amel etmeyen

¹⁹¹ Müslim, İman, 80.

¹⁹² Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I, 286.

¹⁹³ Buhârî, Fiten, 11, Menâkıb, 25; Müslim, İmâre, 51; İbn Mâce, Fiten, 13.

yöneticiler gelecektir. İçlerinden bir takım adamlar türeyecek ki, kalpleri insan kılığında şeytan kalbi olacaktır.”¹⁹⁴

İlk rivayette “şer” ile kastedilen, bazı insanlar ve onların gittiği yoldur. Hz. Peygamber (s.a.) bu tip insanlara uymamayı, aksine kendi sünnetine (yoluna) uymayı burada haber vermektedir. Görüldüğü gibi bu iki hadiste de sünnet kelimesi sözlük anlamıyla birinin yolundan gitme, izinden yürüme anlamlarında kullanılmış ve hedy kelimesiyle açıklanmıştır. Ayrıca bu iki hadisteki sünnet kelimesinin, ıstılâhî bir kavram olarak sünnetten bahsettiğini de söylemek mümkündür.

Dârekutnî (ö. 385/995), ikinci rivayetin râvisi olan Ebû Sellam’ın Huzeyfe’den hadis işitmediğini, dolayısıyla kendi nezdinde bu haberin mürsel olduğunu söylemektedir. Nevevî (ö. 676/1277) bunu tasdik etmekle birlikte bu konu ile ilgili verilen ilk hadisin muttasıl ve sahih bir hadis olduğunu belirtmektedir. Ona göre, hadiste geçen Hz. Peygamber’in (s.a.) rehberliğinde yürümeyecek olan yöneticiler, Ömer b. Abdülaziz’den (ö. 101/719) sonra gelen yöneticilerdir. Ayrıca burada Hz. Peygamber’in (s.a.) bazı mucizeleri vardır. Nitekim O’nun haber verdiği bu durumların hepsi, daha sonra meydana gelmiştir.¹⁹⁵

Muaz b. Cebel (r.a.) bir keresinde Hz. Peygamber’e (s.a.):

يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَيْنَا أَمْرًا لَا يَسْتَنْوَنَ بِسُنَّتِكَ وَلَا يَأْخُذُونَ بِأَمْرِكَ فَمَا تَأْمُرُ فِي أَمْرِهِمْ
فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا طَاعَةَ لِمَنْ لَمْ يُطِيعِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ

“Ey Allah’ın Rasûlü (s.a.) bir zaman gelir de bizim başımıza senin sünnetini sünnet edinmeyen (yestennûne bisünnetik) ve senin emirlerini almayan yöneticiler gelirse sen bunlar hakkında ne dersin, biz onların emirlerini yerine getirelim mi?” deyince, Allah Rasûlü (s.a.) ona şöyle karşılık vermiştir: “Allah’a (c.c.) itaat etmeyene itaat yoktur.”¹⁹⁶

Burada sünnet tabirini kullanan Muaz b. Cebel (r.a.) olmakla birlikte, onun kullanımını zımnen onayladığı için Hz. Peygamber’in (s.a.) kullanımı olarak değerlendirilebilir. Bu kullanım ayrıca Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnet kelimesini, ıstılâhî anlamda kullanıldığına dair örneklerinden birini teşkil etmektedir.

¹⁹⁴ Müslim, İmâre, 52.

¹⁹⁵ Nevevî, Şerhu Müslim, XII, 237–238.

¹⁹⁶ Müsned, III, 213.

Buna benzer başka bir hadis ise Câbir b. Abdullah (r.a.) (ö.78/697) tarafından şu şekilde rivayet edilmiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِكَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ أَعَاذَكَ اللَّهُ مِنْ إِمَارَةِ السُّفَهَاءِ قَالَ وَمَا إِمَارَةُ السُّفَهَاءِ قَالَ أَمْرَاءُ يَكُونُونَ بَعْدِي لَا يَفْقَهُونَ بَهْدِي وَلَا يَسْتَنْتُونَ بِسُنَّتِي فَمَنْ صَدَّقَهُمْ بِكَذِبِهِمْ وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَأُولَئِكَ لَيْسُوا مِنِّي وَلَسْتُ مِنْهُمْ

H.z. Peygamber (s.a.) Ka'b b. Uca'ya (r.a.) (ö. 52/672) şöyle dedi: “*Sana sefih yöneticilerden Allah'a (c.c.) sığınmayı tavsiye ederim.*” Ka'b b. Uca'nın (r.a.); “Sefih yöneticiler kimlerdir?” demesi üzerine H.z. Peygamber (s.a.) ona şöyle karşılık vermiştir: “*Benden sonra gelen ve benim davranış tarzıma (hedy) uymayan/benim getirdiğim hidayete uymayan, sünnetimi sünnet edinmeyen (yestennûne bisünnetî), yöneticilerdir. Kim onların yalanlarını tasdik eder ve zulümlerine yardımcı olursa işte onlar benden değildir. Ben de onlardan değilim.*”¹⁹⁷

Önceki rivayetten farklı olarak burada H.z. Peygamber (s.a.), sünnet kelimesini kendisi kullanmış ve bu kelimeyi kendisine nispet etmiştir. Sünnet kelimesi burada ıstılah manasıyla H.z. Peygamber'in (s.a.) yolundan gitmeyi, ona uymayı ifade etmektedir.

Sünnetin takip edilen yol, izlenen metot anlamlarında kullanıldığını gösteren rivayetlerden biri de İrbâz b. Sâriye (ö. 75/695) hadisidir.

İrbâz b. Sâriye (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlüllah (s.a.) bir gün sabah namazını müteakip bize son derece tesirli bir vaaz yaptı. Bu vaazın tesirinden gözler yaşardı ve kalpler ürperdi. Ashaptan bir adam; “kuşkusuz bu, vedalaşan bir kişinin öğütleridir. O halde Yâ Rasûlallah (s.a.) bize neyi tavsiye buyurursunuz?” dedi. Bunu üzerine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu:

أَوْصِيَكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ تَعَالَى وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَإِنْ كَانَ عَبْدًا حَبَشِيًّا فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَبْرِي اخْتِلافًا كَثِيرًا، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِدِ

“*Size Allah'ın (c.c.) emirlerine saygılı olmayı ve (idareciniz) Habeşistanlı bir köle olsa bile dinleyip itaat etmeyi tavsiye ederim. İçinizden yaşayanlar benden sonra birçok anlaşmazlıklara şahit olacaklardır. O halde size benim sünnetime ve hidayete ermiş râşid halifelerin sünnetine uymanızı tavsiye ederim. Onlara sımsıkı sarılın ve sıkıca*

¹⁹⁷ Müsned, III, 321.

yapışın.”¹⁹⁸

Bu hadiste görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.), kendi yoluna ve hidayet üzere olan râşid halifelerin yoluna uymayı ümmetine tavsiye etmektedir. Bu hadis, sünnet kelimesinin “sahabe uygulaması” anlamında da kullanıldığına dair en iyi örneklerden biridir. Nitekim sahabenin sünneti, bizzat Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetine istinaden ortaya konmuş olan ya da sahabenin içtihatları sonucunda, ümmetin maslahatını esas alarak yapılmış uygulamalar olmaktadır.¹⁹⁹

Kütüb-i Tis’a içinde Tirmizî (ö. 279/892), Ebû Dâvud (ö. 275/888), İbn Mâce (ö. 273/886), Dârimî (ö. 255/868) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) tarafından farklı tariklerle rivayet edilen bu haber, sadece İrbâz b. Sâriye (r.a.) tarikiyle gelmiştir. Yani hadis, hadis usulüne göre “ferd-i mutlak” bir hadistir. Hadiste de görüldüğü üzere, rivayet edilen hadisin mescitte, bir vaaz esnasında irad edildiği görülmektedir. Toplum yeri olan mescitte, başka biri tarafından rivayet edilmeyen hadisin metni, bunun için eleştirilmiştir.²⁰⁰

Bununla birlikte bu hadis genel kabul görmüş bir hadistir. Hadisin eleştirilmesi bir kişi vasıtasıyla rivayet edilmesindedir. Sadece bu gerekçe ile hadisi tenkit etmek doğru değildir.

Hadiste geçen “Hulefâ-i Râşidin”den maksadın, ilk dört halife (r.anhüm) olduğunu söyleyenler vardır. Bazı âlimlere göre ise bundan maksat, dört büyük halife ve onların yollarını takip eden halifeler ve müçtehit imamlardır.²⁰¹ Ayrıca bu rivayetlerde geçen sünnet kelimesinin, ıstılâhî anlamda kullanıldığını söylemek mümkündür.

Tirmizî’nin aynı bab altında verdiği bir diğer rivayette de Hz. Peygamber (s.a.) Bilal b. Hâris’e (r.a.) (ö. 60/680) şu tavsiyede bulunmuştur:

إِنَّهُ مَنْ أَحْيَا سُنَّةَ مِنْ سُنَّتِي قَدْ أَمِيَّتَتْ بَعْدِي فَإِنَّ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلَ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْئًا وَمَنْ ابْتَدَعَ بَدْعًا ضَلَّالَةً لَا تُرْضِي اللَّهَ وَرَسُولَهُ كَانَ عَلَيْهِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ عَمِلَ بِهَا لَا

¹⁹⁸ Tirmizî, İlim, 16; Ebû Dâvud, Sünne, 5; İbn Mâce, Mukaddime, 6; Dârimî, Mukaddime, 16; *Müsned*, IV, 126–127. (İbn Mâce’de bu hadisin üç farklı rivayeti vardır. Ayrıca bu hadisin Ebû Dâvud, Sünne, 5’te geçen rivayeti: “وَسُنَّةُ الْخُلَفَاءِ الْمَهْدِيِّينَ الرَّاشِدِينَ” şeklindedir.)

¹⁹⁹ Şâtıbî, *el-Muvâfakât (İslâmî İlimler Metodolojisi)*, IV, 5.

²⁰⁰ Bu hadisin sened ve metin tahlili ve eleştirisi için Bkz. Ünal, İsmail Hakkı, “Seçmecî ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber’i (s.a.) Anlamak”, s. 47–52

²⁰¹ Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Terceme ve Şerhi*, I, 68.

يُنْقِصُ ذَلِكَ مِنْ أَوْزَارِ النَّاسِ شَيْئًا

“Kim benden sonra ortadan kaldırılmış sünnetlerimden bir sünneti ihya ederse, ona o sünnetle amel edenler kadar –hiçbirinin sevabından hiçbir şey eksik olmaksızın- sevap vardır. Ve her kim Allah (c.c.) ve Rasûlü’nün (s.a.) hoşuna gitmeyen bir dalalet bid’ati çıkarırsa, ona o bid’at ile amel edenler kadar –kişilerden hiçbirinin günahlarında hiçbir şey eksik olmaksızın- günah vardır.”²⁰²

Buna benzer başka bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmaktadır:

من أحيا سنة من سنتي فعمل بها الناس، كان له مثل أجر من عمل بها لا ينقص من أجورهم شيئاً
ومن ابتدع بدعة فعمل بها، كان عليه أوزار من أوزار من عمل بها شيئاً.

“Kim benim bir sünnetimi ihya ederek insanların onunla amel etmesine vesile olursa, o insanların kazanacağı sevaplardan hiçbir şey eksiltmeden onların sevaplarının bir katını almış olacaktır. Kim de bir bid’at icat ederek onunla amel edilmesine vesile olursa, o bid’at ile amel edenlerin yüklenecekleri günahlardan hiçbir şey eksiltmeden onların günahlarının bir katını yüklenmiş olacaktır.”²⁰³

Hadislerde geçen “sünnet” kelimesinden maksat, Hz. Peygamber’in (s.a.) vaz etmiş olduğu hükümlerdir. Sünneti ihya etmekle kastedilen de, Rasûlüllah’ın (s.a.) koymuş olduğu hükümler ile amel etmek ve insanları bu konuda teşvik etmektir. Ayrıca bu hadislerde Peygamberimiz (s.a.), ümmetine unutulmuş sünnetlerini ihya etmeyi öğütlemekte ve bu hususta kendi yolundan ayrılmamalarını istemektedir.²⁰⁴

Bu durumda bu hadislerde sünnetin, ıstılâhî anlamda kullanıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu iki rivayet, bu bölümün baş tarafında verdiğimiz “men senne sünneten/men senne seyiyeten” hadisiyle de benzerlik teşkil etmektedir.

İbn Mâce’nin *Sünen*’inde, Abdullah b. Mes’ud’dan (r.a.) rivayet edilen bir hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.), kendi yolundan sapanlarla ve bid’at ile amel edenlerle ilgili şöyle buyurmaktadır:

سَيَلِي أُمُورَكُمْ بَعْدِي رَجَالٌ يُطَوِّنُونَ السُّنَّةَ وَيَعْمَلُونَ بِالْبِدْعَةِ وَيُؤَخَّرُونَ الصَّلَاةَ عَنْ مَوَاقِبَتِهَا

“Benden sonra sünneti (yani yolunu) söndüren, bid’at ile amel eden ve namazları

²⁰² Tirmizî, İlim, 16.

²⁰³ İbn Mâce, Mukaddime, 15. (İbn Mâce aynı babda benzer iki hadis daha rivayet etmiştir.)

²⁰⁴ Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Terceme ve Şerhi*, I, 369–370.

vaktinden geciktiren birtakım adamlar sizlerin işlerinizi tedvir edecek (yani başınıza geçeceklerdir).” Hadisin devamında Abdullah b. Mes’ud (r.a.), Hz. Peygamber’e (s.a.) bunlara ulaşırsa ne yapacağını sormuş. Allah Rasûlü de (s.a.) “Allah’a (c.c.) isyan eden kimseye itaat etmek yoktur” buyurmuşlardır.²⁰⁵

Sünnet kelimesi burada da Hz. Peygamber’in (s.a.) yolunu ifade etmektedir. Ayrıca sünnetin burada bir kavram olarak kullanıldığı da göz ardı edilmemelidir.

Udayf b. Hâris’ten (r.a.) (ö. ?) rivayet edildiğine göre Abdülmelik b. Mervan (ö. 86/705) onu yanına çağırması, Abdülmelik ile Udayf (r.a.) arasında şöyle bir diyalog geçmiştir:

يَا أَبَا أَسْمَاءَ إِنَّا قَدْ أَجْمَعْنَا النَّاسَ عَلَى أَمْرَيْنِ قَالَ وَمَا هُمَا قَالَ رَفَعَ الْأَيْدِي عَلَى الْمَنَابِرِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْقَصَصُ بَعْدَ الصُّبْحِ وَالْعَصْرُ فَقَالَ أَمَا إِنَّهُمَا أَمْثَلُ بَدْعَيْكُمْ عِنْدِي وَلَسْتُ مُجِيبَكَ إِلَى شَيْءٍ مِنْهُمَا قَالَ لِمَ قَالَ لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا أَحْدَثَ قَوْمٌ بَدْعَةً إِلَّا رُفِعَ مِثْلُهَا مِنْ السُّنَّةِ فَتَمَسَّكَ بِسُنَّةِ خَيْرٍ مِنْ إِحْدَاثِ بَدْعَةٍ

(Abdülmelik b. Mervan): “Ey Ebû Esmâ biz insanları iki emir üzerine topladık” dedi, Udayf b. Hâris (r.a.): “Bu iki emir nedir?” diye sordu. Abdülmelik b. Mervan: “Cuma günü minberde elleri kaldırmak ve sabah ve öğle namazından sonra kıssa anlatmak” deyince, Udayf b. Hâris (r.a.) şöyle karşılık verdi: “Bana göre sizin bu iki bid’atinizin benzeri bir bid’at yoktur. Bu iki şey için ben sana uymayacağım.” Abdülmelik b. Mervan: “Niçin?” diye sordu, Udayf b. Hâris (r.a.) ona şöyle karşılık verdi: “Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bu konuda şöyle buyurmuştur: “Bir kavim bir bid’at ihdas ederse, onun benzeri bir sünneti ortadan kaldırmış olur. Sünnete sarılmak bid’at ihdas etmekten daha hayırlıdır.”²⁰⁶

Burada Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetinin bid’atin karşıtı olarak kullanması dikkat çekicidir. Hadisten anlaşıldığına göre burada sünnet, Hz. Peygamber’in (s.a.) yolunu, bid’at ise sünnetten olmayıp sonradan ortaya çıkarılan şeyleri ifade etmektedir. Sünnet bu hadiste de Hz. Peygamber (s.a.) sünneti anlamında kavram olarak kullanılmıştır.

2.2.2.3. Hz. Peygamber’in (s.a.) Yaptığı veya Yapılmasını İsteddiği, Belirlediği Davranış Tarzı Anlamlarında Kullanımı

Hz. Peygamber (s.a.) kendi yaptığı ve Müslümanların da yapmasını istediği bazı

²⁰⁵ İbn Mâce, Cihad, 41; *Müsned*, I, 400.

²⁰⁶ *Müsned*, IV, 105.

konularla ilgili hadislerinde, kendi yaptığını yapanların sünnete uygun davranmış olduğunu haber vermiştir. Bazı konularda da Müslümanların nasıl hareket etmesi gerektiğini belirlemiş ve belirlediği şekilde hareket edilmesini sünnete uyma şeklinde değerlendirmiştir. Bu konuda gelen hadislerdeki sünnet kelimesi, genellikle “es-sünne”, “sünnetî” veya “sünnetenâ” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Konuyla ilgili vereceğimiz ilk hadiste, bir kurban bayramı sabahı sahabeye hitap eden Hz. Peygamber (s.a.), kurbanın ne zaman kesileceği ve bundan sonraki ibadetlerin ne zaman yapılacağı ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَوَّلَ مَا نَبْدَأُ بِهِ فِي يَوْمِنَا هَذَا أَنْ نُصَلِّيَ ثُمَّ نَرْجِعَ فَنَنْحَرَ مَنْ فَعَلَهُ فَقَدْ أَصَابَ سُنَّتَنَا وَمَنْ دَبِحَ قَبْلُ فَإِنَّمَا هُوَ لَحْمٌ قَدَّمَهُ لِأَهْلِهِ

“Bugün ilk önce yapacağımız iş, bayram namazını kılmak, sonra dönüp kurban kesmek olacaktır.” Hz. Peygamber (s.a.) sözlerine şöyle devam etmiştir: “Her kim böyle yaparsa, sünnetimize uygun hareket etmiş olur, kim de namazdan önce (kurbanını) keserse, kurban değil, sadece ailesine et kesmiş olur.”²⁰⁷

Bu konu ile ilgili Enes b. Mâlik’ten (r.a.) (ö. 93/712) rivayet edilen bir diğer hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmaktadır:

مَنْ دَبِحَ قَبْلَ الصَّلَاةِ فَإِنَّمَا دَبِحَ لِنَفْسِهِ وَمَنْ دَبِحَ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَقَدْ تَمَّ نُسُكُهُ وَأَصَابَ سُنَّةَ الْمُسْلِمِينَ

“Kim namazdan önce kurbanını keserse, sadece kendisine kesmiş olur. Kim de kurbanını namazdan sonra keserse, kurbanı tamamlamış ve Müslümanlar’ın sünnetine (sünnete’l-müslimîne) uymuş olur.”²⁰⁸

Bu rivayetlere dayanarak bayram namazı kılmanın ve kurban kesmenin sünnet olduğunu söyleyenler olmuştur. Fakat buradaki sünnetten kasıt ıstılâhî manadaki vacibin karşılığı olan sünnet değildir. Burada sünnet, kelime anlamıyla tarikat, yol manasında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu hadiste söylenenleri yapan kimse, Hz. Peygamber’in (s.a.) yolundan ve ona uyan Müslümanların yolundan gitmiş olur.²⁰⁹ Burada önemli olan bir konu da Hz. Peygamber’in (s.a.) kendi sünneti yanında “Müslümanların sünneti” ifadesini kullanmasıdır. İbn Hacer, buradaki ifade ile kastedilenin Müslümanların gittiği

²⁰⁷ Buhârî, Edâhî, 1, 11; İdeyn, 3, 8, 10, 17; Nesâî, Salâtü’l İdeyn, 8.

²⁰⁸ Buhârî, Edâhî, 1, 8; Müslim, Edâhî, 4. (Buhârî bu konu ile ilgili, Edâhî babında üç tane daha hadis rivayet etmiştir. Buhârî bu babın başlığında da “Sünnetü’l udhiyye” lafzını kullanmıştır.)

²⁰⁹ Sofuoğlu, Mehmed, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, XII, 5616.

yol olduğunu belirtmiştir.²¹⁰ Samimi Müslümanların gideceği yol da hiç şüphesiz Allah (c.c.) ve Rasûlü'nün (s.a.) yoludur.

Ayrıca buradaki rivayetlerde, bayram namazı kılınmadan kesilen kurbanın ibadet anlamının kalmadığı belirtilmekte, Hz. Peygamber'in (s.a.) belirlediği ve yapılmasını istediği davranış tarzına yani O'nun sünnetine uyulması istenmektedir.

Hz. Aişe'den (r.a.) (ö. 58/678) rivayet edildiğine göre, bir defasında Hz. Peygamber (s.a.) küçük abdestini bozarken, Hz. Ömer (r.a.) O'na taharetlenmesi için su götürmüştür. Bunu üzerine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:

مَا أَمَرْتُ كَلِمًا بُلْتُ أَنْ أَتَوَضَّأَ وَلَوْ فَعَلْتُ لَكَانَتْ سُنَّةً

*“Ben her küçük abdest bozduğumda vudû almakla emrolunmadım. Şayet (emrolunmadığım halde her defasında) vudû almış olsaydım, bu (vudû) sünnet olurdu.”*²¹¹

Sindî (ö. 1136/1724), bu hadiste geçen “vudû” kelimesinin sözlük anlamıyla kullanıldığını, dolayısıyla bu kelimenin burada su ile taharetlenmek anlamına geldiğini söylemekte, bu takdirde de hadisin şu anlama geldiğini belirtmektedir: “Küçük abdest bozduktan sonra avret mahallini yıkamakla emrolunmadım.” Yani Sindî'ye göre abdesti bozduktan sonra taş ile istinca etmekle yetinmek de caizdir.²¹²

Bununla birlikte hadiste geçen “vudû” kelimesi ile bu kelimenin ıstılâhî manası olan abdestin de kastedilmiş olabileceği belirtilmektedir. Bu takdirde de hadisin manası şöyle olmaktadır:

“Eğer her küçük abdest bozmadan sonra abdest almayı devamlı ve kesintisiz hale getirmiş olsaydım, bu uyulması gereken vacip bir yol olurdu.” Böyle olması durumunda da sünnet kelimesi, izlenmesi gereken dini yol anlamında kullanılmış olur.²¹³

Sehârenfûrî'ye (ö. 1346/1927) göre hadiste geçen “sünnet” sözüyle kastedilen ıstılâhî anlamda, sünnet-i müekkededir.²¹⁴ Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) bir şeyi devamlı

²¹⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, X, 18.

²¹¹ Ebû Dâvud, Tahare, 22; İbn Mâce, Tahare, 20; *Müsned*, VI, 95.

²¹² Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tecemesi ve Şerhi*, I, 520.

²¹³ Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tecemesi ve Şerhi*, I, 520–521.

²¹⁴ Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, 1, 103.

yapması ile o şey ümmeti için vacip olmaz. Ancak bir delil ile teyit edilirse gereklilik hükmü verilir. Aksi takdirde böyle bir şey sünnet-i müekkede olur.²¹⁵

Ebû Said el-Hudrî'den (r.a.) (ö. 74/694) rivayet edildiğine göre, iki kişi bir yolculuğa çıkmışlardı. Namaz vakti gelince, namaz kılmak istediler ama yanlarında abdest alacak su yoktu. Onlar da teyemmüm edip namaz kıldılar. Kıldıkları namazın vakti çıkmadan suyu buldular. Bunu üzerine şahıslardan biri abdest alıp kıldığı namazı tekrar iade etti. Diğeri ise iade etmedi. Daha sonra bu ikisi, Hz. Peygamber'e (s.a.) gelip bu durumu sordular. Allah Rasûlü de (s.a.), namazı iade etmeyene:

أَصَبْتَ السُّنَّةَ وَأَجْرُكَ صَلَاتِكَ

“*Sen sünnete uymuş oldun ve namazın yerine gelmiş oldu*” buyururken, namazı iade edene de: لَكَ الْأَجْرُ مَرَّتَيْنِ “*Senin de ecrin iki kattır*” buyurdular.²¹⁶

Hz. Peygamber (s.a.): “Sen sünnete uymuş oldun” sözüyle şunu kastetmektedir: Yani, uyulması farz olan şeriata uydun, (yaptığın şeyi) sünnetle sabit olan şeriata göre yapmış oldun (Allah (c.c.) katında meşrû olan hükme uydun).²¹⁷ Ebû Ğudde'ye (ö. 1997) göre de buradaki sünnete uymuş olmanın, sünnete isabet etmenin manası: “Allah (c.c.) indinde meşrû hükme uydun (isabet ettin)” manasındadır. Rasûlüllah (s.a.) burada, hükmün sabit olduğu delili kastetme makamında değil, yapılan işin doğruluğunu ya da yanlışlığını ortaya koyma durumundadır.²¹⁸

Sünnet kelimesinin kullanıldığı bir diğer rivayet ise “Muaz Hadisi” olarak bilinen meşhur hadistir. Rivayet şöyledir:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ كَيْفَ تَقْضِي فَقَالَ أَقْضِي بِمَا فِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَ فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَجْتَهُدُ رَأْيِي قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَقَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَا يَرْضَى رَسُولُ اللَّهِ

Hz. Peygamber (s.a.) Muaz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurmuştur: “*Söyle bakayım, sana bir muhakeme işi çıkarsa nasıl hüküm vereceksin?*” Bunun üzerine Muaz (r.a.) demiştir ki; “Allah'ın (c.c.) Kitabı'yla hüküm veririm.” Hz.

²¹⁵ Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tecemesi ve Şerhi*, I, 521.

²¹⁶ Ebû Dâvud, Tahâre, 127; Nesâî, el-Gusl ve't-Teyemmüm, 27; Dârimî, Vudû (Taharet), 65.

²¹⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, I, 369; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, I, 133.

²¹⁸ Ebû Ğudde, *es-Sünnetü'n-Nebeviyye*, s. 14.

Peygamber (s.a.); “*Peki, Allah’ın (c.c.) Kitabı’nda yoksa?*” deyince, Muaz (r.a.) demiştir ki; “O zaman Rasûlüllah’ın (s.a.) sünnetiyle (hüküm veririm).” Hz. Peygamber (s.a.) tekrar; “*Peki Rasûlüllah’ın (s.a.) sünnetinde de böyle bir hüküm yoksa?*” deyince Muaz (r.a.) demiştir ki; “Elimden geleni yaparak (bildiklerimi düşünerek) kendi görüşümle içtihat ederim (hüküm veririm).” Bu diyalogdan sonra Muaz b. Cebel (r.a.) şunları söylemiştir: “Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) elini göğsüne vurdu, sonra şöyle buyurdu: “*Rasûlüllah’ın (s.a.) elçisini, Rasûlüllah’ı (s.a.) hoşnut edecek şeye muvaffak kılan Allah’a (c.c.) hamdolsun.*”²¹⁹

Görüldüğü gibi bu rivayette hem Muaz b. Cebel (r.a.) tarafından, hem de Hz. Peygamber (s.a.) tarafından “*Rasûlüllah’ın (s.a.) sünneti*” ifadesi kullanılmıştır. Burada Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetinden maksat, O’nun herhangi bir konudaki uygulama ve muameleleridir. Yani burada sünnet kelimesi, Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetini ifade eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Bu da Hz. Peygamber (s.a.) döneminde “sünnet” in yavaş yavaş kavramlaşmaya başladığını göstermektedir.²²⁰

2.2.2.4. Kur’ân ve Sünnet’in Birlikte Kullanıldığı Hadisler

İslâm Dini’nin en temel kaynağı hiç şüphesiz Allah (c.c) kelamı Kur’ân-ı Kerim’dir. Kur’ân’ı doğru anlamak ve hayata geçirmek ise ancak sünnetle mümkündür. Müslümanlar’ın İslâm’ı doğru anlamak ve yaşamak için Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetine başvurmaları zaruridir.

İslâm Dini’nde Kur’ân ve Sünnet’in bir bütün olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İşte Hz. Peygamber de (s.a.) bazı hadislerinde bu konuya vurgu yaparak, Kur’ân ve Sünnet’in bir bütün olduğunu ifade etmiş, bu ikisine bağlanıldığı sürece yoldan sapılmayacağını haber vermiştir. Ayrıca Kur’ân ve Sünnet’in birlikte öğrenilmesi gerektiği, böyle yapmanın dini doğru yaşamak adına daha verimli olacağı da göz ardı edilmemelidir.

Kur’ân ve Sünnet’in birlikte zikredildiği bir rivayet Mâlik’in *Muvatta*’nda geçer. Bu rivayette Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmaktadır:

تركتُ فيكمُ أمرينَ لن تضلُّوا ما تمسَّكتمُ بهما: كتابَ اللهِ تعالى، وسنةَ رسولِ اللهِ

²¹⁹ Ebû Dâvud, Akdiye, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3; Dârimî, Mukaddime, 20; *Müsned*, V, 236, 242.

²²⁰ Bu rivayet, gerek fert oluşu ve gerekse isnadında meçhul râvilerin bulunması sebebiyle birçok eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirileri yapanlar arasında Buhârî (ö. 256/870) ve Tirmizî gibi âlimler de (ö. 279/892) bulunmaktadır. Bkz. Azîmâbâdî, *Avnü’l-ma’bûd*, IX, 511.

“Size iki şey bırakıyorum. Bunlara sınımsız bağlı olduğunuz sürece, asla doğru yoldan sapmayacaksınız. Bunlar, Allah Teâla'nın Kitabı ve Rasûlüllah'ın sünnetidir.”²²¹

Bu rivayetten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.), vefatından sonra doğru yoldan sapmamaları için insanlara, Allah'ın (c.c.) Kitabı ve Peygamber'in (s.a.) Sünneti'ne sarılmalarını, o ikisine uymalarını tavsiye etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.) burada sünneti, ıstılah anlamıyla kendisine nispetle kullanmıştır.

Kur'ân ve Sünnet'in birlikte anıldığı bir başka rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ فَمَا وَرَاءَ ذَلِكَ فَهُوَ فَضْلٌ آيَةٌ مُحْكَمَةٌ أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ أَوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ

“(Dini) *ilim* (lerin aslı) üçtür. Bunların dışındaki ilimler fazladandır. (Bu ilimler); *Muhkem ayetler, sabit sünnet ve* (miras taksiminde) *adaletli farıza ilmidir.*”²²² Bu hadiste “sabit sünnetle” kastedilen, Hz. Peygamber'in (s.a.) insanlar arasındaki yerleşmiş sünnetidir.

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

أَنَّ أَهْلَ الْيَمَنِ قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ابْعَثْ مَعَنَا رَجُلًا يُعَلِّمُنَا الْقُرْآنَ وَالسُّنَّةَ

“Yemenliler Rasûlüllah'a (s.a.) gelerek; bizimle birlikte bizlere Kur'ân ve Sünnet'i öğretecek bir zat gönder” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), hemen Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın (ö. 18/639) elinden tuttu ve: هَذَا أَمِينٌ هَذِهِ الْأُمَّةُ: “Bu ümmetin emini budur” buyurdular.²²³

Başka bir rivayette bu ifade şu şekilde geçmektedir:

ابْعَثْ مَعَنَا رَجُلًا يُعَلِّمُنَا السُّنَّةَ وَالْإِسْلَامَ

“Bizimle birlikte bir şahıs gönder ki, o bize sünneti ve İslâm'ı öğretsin.”²²⁴

Buradaki ilk rivayette sünnet kelimesi Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetini ifade

²²¹ *Muvattâ*, Kader, 3. (Bu hadisin farklı tarik ve lafızlarla gelen rivayetleri için bkz. Müslim, *Fedâilü's-sahâbe*, 36, 37, Hac, 147; Ebû Dâvud, *Menâsik*, 57; *Müsned*, III, 14, 26, 59.

²²² Ebû Dâvud, *Ferâiz*, 1; İbn Mâce, *Mukaddime*, 8.

²²³ *Müsned*, III, 212.

²²⁴ Müslim, *Fedâilü's-Sahabe*, 54; *Müsned*, III, 286.

etmektedir. İkinci rivayette ise sünnet kelimesi hayat tarzı, gidişat anlamlarında kullanılmış olmalıdır. Çünkü sünnet kelimesi burada, İslâm'dan önce zikredilmiştir. Bu da öncelikle nasıl bir hayat tarzının öğrenilmesi gerektiğini vurgulamakta, daha sonra İslâm ve Kur'ân'ın öğretilmesi gerektiğini öngörmektedir. Ayrıca bu iki rivayette geçen sünnetin de Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı hadisin bir diğer rivayetinde, Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle demektedir:

جَاءَ نَاسٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا أَنْ ابْعَثْ مَعَنَا رَجَالًا يُعَلِّمُونَا الْقُرْآنَ وَالسُّنَّةَ فَبَعَثَ إِلَيْهِمْ سَبْعِينَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُمُ الْفُرَاءُ فِيهِمْ خَالِي حَرَامٌ

Birtakım insanlar Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek: “Bize Kur'ân ve Sünnet'i öğretecek adamlar gönder” dediler. O da kendilerine, Ensar'dan “Kurrâ” denilen ve içlerinde dayım Haram'ın da bulunduğu yetmiş kişi gönderdi.²²⁵

Buna benzer başka bir rivayette de, Şihab b. Abbâd'ın (r.a.) (ö. ?), Abdulkays heyetinden bazılarının rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) Ensar'a, Hecer bölgesinden gelen heyete ikramda bulunmalarını söylemiş, ertesi gün de heyete:

كَيْفَ رَأَيْتُمْ كِرَامَةَ إِخْوَانِكُمْ لَكُمْ وَضِيافَتَهُمْ إِيَّاكُمْ قَالُوا خَيْرَ إِخْوَانٍ أَلَانُوا فَرَشْنَا وَأَطَابُوا مَطْعَمَنَا وَبَاتُوا وَأَصْبَحُوا يَعْلَمُونَنا كِتَابَ رَبِّنَا وَسُنَّةَ نَبِيِّنا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْجَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفَرِحَ بِهَا ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا رَجُلًا رَجُلًا يَعْرِضُنَا عَلَى مَا تَعَلَّمْنَا وَعَلَّمْنَا فَمَنْ تَعَلَّمَ التَّحِيَّاتِ وَأَمَّ الْكِتَابِ وَالسُّورَةَ وَالسُّورَتَيْنِ وَالسُّنَّةَ وَالسُّنَّتَيْنِ

“Kardeşlerinizin ikramını nasıl buldunuz, onların ziyafetinden memnun musunuz?” diye sormuş, onlar da şu cevabı vermişlerdir: “Hayırlı kardeşler, yataklarımızı yumuşak, yemeklerimizi de güzel yaptılar. (Bizimle birlikte) geceleyip sabahladılar ve bize Rabbimiz'in (c.c.) Kitabı'nı ve Peygamberimiz'in (s.a.) Sünneti'ni öğrettiler.” Bu durum karşısında çok memnun kalan Hz. Peygamber (s.a.), sonra bize dönüp, teker teker neler öğrendiğimizi sordu. O zaman kimimiz et-Tahıyyât'ı, Fâtiha'yı, bir-iki sûre ve bir-iki sünnet öğrenmişti.²²⁶

Bu rivayetlerde sünnetin açık bir şekilde Hz. Peygamber (s.a.) sünneti anlamında kullanıldığı görülecektir. Ayrıca son rivayette görüldüğü üzere, sünnet kelimesi Hz. Peygamber'e (s.a.) izafe edilerek kullanılmaktadır. Heyetin bir-iki sünnetten kastettiği de, Hz. Peygamber'in (s.a.) namazda okuduğu et-Tahıyyâtü gibi dualardır. Bu duaları

²²⁵ Müslim, İmâre, 147; Müsned, III, 270.

²²⁶ Müsned, IV, 206.

okumanın, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında sünnet olarak anılmaları da dikkat çekicidir.

Ebû Seleme'den (ö. 104/729) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْأَمْرِ يَحْدُثُ لَيْسَ فِي كِتَابٍ وَلَا سُنَّةٍ فَقَالَ : يَنْظُرُ فِيهِ الْعَابِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.

Hız. Peygamber'e (s.a.), ilerde ortaya çıkacak, ne Kur'ân ve ne de sünnette (hükümü) bulunmayan işler (konusunda ne yapılacağı) sorulmuş, o da şöyle buyurmuştur: “O konuda müminlerin âbitleri düşünür.”²²⁷

Yukarıdaki rivayetler çerçevesinde düşünüldüğü takdirde bu mürsel rivayette geçen sünnetin de Hız. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivayetlerin gösterdiği ortak nokta, dinin iki temel kaynağı olarak Kur'ân ve Sünnet'in, Hız. Peygamber'in (s.a.) hayatında tespit edilip ifade edilmiş olmasıdır. Bu rivayetler Kur'ân ve Sünnet ikilisinin birlikte kullanılarak ıstılahlaşmasının çok erken bir dönemde başladığını da göstermektedir.

2.3. Sahabe Kavlinde Sünnet Kelimesinin Kullanımı

Hız. Peygamber (s.a.) gibi ilk sahabîlerin de sünnet kelimesini hem lügavî hem de ıstılahî manada kullandıkları görülmektedir. Özellikle Hız. Peygamber (s.a.), içerisinde yetiştiği Arap kültürü ve dili doğrultusunda sünnet kelimesini hem sözlük anlamıyla nötr bir şekilde iyi veya kötü nitelendirmeleriyle, hem de ıstılahî anlamda kullanmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise sünnet kelimesinin sözlük manadan çok ıstılahî manada kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu da ilk dönemlerden itibaren sünnet kelimesinin kavramlaşma sürecini yavaş yavaş tamamladığını göstermektedir.

Kütüb-i Tis'a içerisinde sahabenin sünnet kelimesini kullandığına dair birçok hadis bulunmaktadır. Kur'ân'da veya Hız. Peygamber'in (s.a.) sünnetinde bulunsun ya da bulunmasın, sünnet kelimesi, sahabenin amel ettiği şeyler anlamında da kullanılmıştır. Bu durumda onlar ya kendileri yanında sabit olan fakat bize ulaşmayan bir sünnete uymakta, ya da içtihatlarına dayanmaktadırlar.²²⁸

²²⁷ Dârimî, Mukaddime, 17.

²²⁸ Şâtubî, *el-Muvâfakât*, IV, 4–5.

Nitekim Şâtübî de sahabe uygulamalarını sünnet olarak değerlendirmektedir. Ona göre Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti gibi sahabenin sünnetiyle de amel edilir ve hangi konuda olursa olsun onların uygulamalarına başvurulabilir.²²⁹

Bu bölümde, sahabenin sünnet kelimesini kullanımlarıyla ilgili mevkuf hadislere yer verilecektir. Ayrıca sahabenin sünnet kelimesini kullandıkları hadislerin verileceği bu kısımda, kronolojik bir sıralama takip edilerek sünnetin kavramlaşma sürecinin Hz. Peygamber'den (s.a.) sonraki dönemde nasıl gerçekleştiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.3.1. Dört Büyük Halifenin Sünnet Kelimesini Kullanımı

Burada Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hz. Ömer (ö. 23/644), Hz. Osman (ö. 35/656) ve Hz. Ali'nin (ö. 40/660) (r. anhüm) sünnet kelimesini kullandıkları hadislere yer verilecektir. Bu dönemde kullanılan sünnet kelimesinin kavramlaşmaya başladığı ve çoğunlukla Hz. Peygamber (s.a.) sünneti anlamında ıstılah manasıyla kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte bu dönemde az da olsa, sünnet kelimesinin sözlük manasıyla kullanıldığı da göze çarpmaktadır.

2.3.1.1. Hz. Ebû Bekir'in Kullanımı

Hz. Ebû Bekir'in çok fazla hadis rivayet etmediği bilinen bir gerçektir. Bunun birçok sebebi olabilir. Bununla birlikte Hz. Ebû Bekir (r.a.) Peygamberimiz'in (s.a.) en yakın arkadaşıdır ve onun Hz. Peygamber'e (s.a.) ne kadar bağlı biri olduğu aşikârdır. Bunun için Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetini en iyi bilen ve en iyi uygulayanlardan biri de şüphesiz Hz. Ebû Bekir'dir (r.a.). O, bazı sözlerinde sünnet kelimesini kullanmış ve her zaman Rasûlüllah'ın (s.a.) sünnetine uymayı tavsiye etmiştir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir (r.a.) vereceğimiz iki rivayette de sünnet kelimesini ıstılâhî manada kullanmıştır.

Kays b. Ebî Hâzim'den (r.a.) (ö. 84/703) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra halife olan Hz. Ebû Bekir (r.a.), insanları toplayarak onlara şöyle hitap etti:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ وَلَوْ دِدْتُ أَنَّ هَذَا كَفَانِيهِ غَيْرِي وَلَئِن أَخَذْتُمُونِي بِسُنَّةِ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أُطِيفُهَا إِنْ كَانَ لَمَعْصُومًا مِنَ الشَّيْطَانِ وَإِنْ كَانَ لَيُنْزَلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ مِنَ السَّمَاءِ

“Ey insanlar, bu görevi benden başka birinin üstlenmesini çok arzu ettim. Eğer beni,

²²⁹ Şâtübî, *el-Muvâfakât*, IV, 74.

Nebî'nin (s.a.) sünnetini ölçü olarak değerlendirecek ve muâheze edecekseniz ben buna güç yetiremem. Çünkü O, şeytandan korunmuştu ve semadan kendisine vahiy iniyordu.”²³⁰

Burada görüldüğü üzere Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra daha ilk hutbesinde “sünneti nebiyyüküm” ifadesini kullanmıştır. Bu da açık bir şekilde Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) zihninde Hz. Peygamber (s.a.) sünneti mefhumunun şekillendiğini ve telaffuz edildiğini göstermektedir. Bunu söylerken de, Hz. Peygamber'le (s.a.) kendisinin karşılaştırılmamasını istemiştir. Çünkü Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.) gibi masum değildir.

Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) sünnet kelimesini benzer anlamda kullandığı bir başka rivayet ise, ninenin mirastan altıda bir pay alacağı ile ilgili hadistir. Kabîsa b. Züeyb'den (ö. 86/705) rivayet edildiğine göre, o demiştir ki: Bir nine Ebû Bekir es-Sıddîk'a (r.a.) gelerek mirastan kendine düşecek olan payını sordu. (Hz. Ebû Bekir (r.a.) bu hususta şöyle dedi):

مَالِكٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ شَيْءٌ. وَمَا عَلِمْتُ لَكَ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ شَيْئًا. فَارْجِعِي حَتَّى أَسْأَلَ النَّاسَ

“Senin için, Allah'ın (c.c.) Kitabı'nda bir hüküm yok. Allah'ın (c.c.) Peygamberi'nin (s.a.) sünnetinde de (bu hususta) seninle ilgili bir hüküm bilmiyorum. Sen şimdi git, ben insanlara bunu bir sorayım.”²³¹

Hadisin devamında, Hz. Ebû Bekir (r.a.) bu meseleyi sahabeye sormuştur. Daha sonra Muğîre b. Şu'be'nin (r.a.) (ö. 50/670) bu konudaki hadisi rivayetiyle ve Muhammed b. Mesleme'nin de (r.a.) (ö. 43/663) Muğîre'ye şahit olmasıyla, Hz. Ebû Bekir (r.a.) nineye mirastan altıda bir pay verileceği hükmüne varmıştır.

Hadiste geçen ve Hz. Ebû Bekir (r.a.) tarafından kullanılan “*Sünnetü Rasûlillah*” ifadesi, Kur'ân'dan sonra başvurulacak bir kaynak olarak, Hz. Peygamber'in (s.a.) ilgili konularda koyduğu hukukî hükümlerini ve uygulamalarını ifade etmektedir.

Bu örneklerde görüldüğü gibi, Hz. Peygamber'in (s.a.) ilk halifesi olan Hz. Ebû Bekir (r.a.), değişik şekillerde kendisinden rivayet edilen hadislerde, sünnet kelimesini, Hz.

²³⁰ *Müsned*, I, 13–14.

²³¹ Ebû Dâvud, Ferâiz, 5; İbn Mâce, Ferâiz, 4; Tirmizî, Ferâiz, 10; *Muvattâ*, Ferâiz, 4. (Ebû Dâvud, Ferâiz, 5'teki rivayette “Sünnet-i Rasûlillah” yerine “Sünnet-i Nebiyyillah” ibaresi vardır.)

Peygamber'in (s.a.) tabi olunması gereken uygulaması anlamlarında kullanmıştır. Çünkü Hz. Ebû Bekir (r.a.), herhangi bir konuda Kur'ân'da hüküm bulamazsa ilk önce Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine başvurmakta, orada bulamazsa diğer yollara yönelmektedir. Burada da öyle yapmıştır.

Meymun b. Mihran'a (r.a.) (ö. 118/735) göre, meselelerin çözümünde böyle bir metot uygulamak, Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) her zaman yaptığı şeylerden biridir. O, herhangi bir konuda hüküm vereceği zaman önce Kur'ân'a bakmakta ve hüküm bulursa onu uygulamaktadır. Kur'ân'da herhangi bir çözüm bulamadığı takdirde ise bu konuda sünnetten bildiği ile amel etmektedir. Sünnette de bildiği bir çözüm yoksa bu durumu sahabeye sormakta ve onların verdiği bilgilerle amel etmektedir. Eğer sahabe de bu konu ile ilgili bir şey bilmiyorsa, bu defa sahabenin ileri gelenleri ile istişare ederek, onlarla birlikte ortak bir karara varmakta ve bununla amel etmektedir.²³²

2.3.1.2. Hz. Ömer'in Kullanımı

Hz. Ebû Bekir'den (r.a.) sonra halife olan Hz. Ömer'in de (r.a.), hadislerinde sünnet kelimesini farklı şekillerde kullandığı görülmektedir. Hz. Ömer (r.a.) sünnet tabirini üç farklı tarzda kullanmıştır. İlk olarak Hz. Peygamber (s.a.) sünneti şeklinde izafet yaparak kullanmış, ikinci olarak sünneti izafetsiz bir şekilde mutlak olarak dile getirmiştir. Bu tür rivayetlerde belirttiği "es-sünne" veya "es-sünen" ifadeleriyle Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini kastettiği anlaşılmaktadır. Hz. Ömer (r.a.) üçüncü olarak ise sünneti lügat manasıyla âdet, gelenek anlamlarında kullanmıştır.

Hz. Ömer'in (r.a.) sünnet kelimesini Hz. Peygamber'e (s.a.) izafe ederek kullandığı rivayetleri şu örneklerde görmek mümkündür:

Hz. Ömer (r.a.), bir Cuma hutbesinde şöyle demiştir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُكَ عَلَى أُمَرَاءِ الْأَمْصَارِ وَإِنِّي إِنَّمَا بَعَثْتُهُمْ عَلَيْهِمْ لِيَعْدِلُوا عَلَيْهِمْ وَلِيَعْلَمُوا النَّاسَ دِينَهُمْ
وَسُنَّةَ نَبِيِّهِمْ

"Allahım, çeşitli şehirlerde görevlendirdiğim yöneticiler üzerine seni şahit tutuyorum. Ben onları ancak insanlara adil davransınlar ve insanlara dinlerini ve Nebîleri'nin (s.a.)

²³² Bkz. Dârimî, Mukaddime, 20.

sünnetini öğretsinler (sünnete nebiyyihim) diye gönderdim.”²³³

Bu hadiste Hz. Ömer’in (r.a.) “Nebîleri’nin (s.a.) sünneti” ifadesiyle kastettiği istilâh manada Hz. Peygamber (s.a.) sünnetidir.

Ebû İshak’tan (ö. 127/745) rivayet olduğuna göre, o demiştir ki: Ben (Kûfe’de) Esved’le (r.a.) (ö. 75/694) birlikte Ulu Cami’deydim. Esved (r.a.) şöyle dedi: “Fatıma binti Kays (r.a.) (ö. 54/674), Ömer b. el-Hattâb’a (r.a.) geldi (ve kocasından boşandıktan sonra Hz. Peygamber’in (s.a.) ona: “*Sen kocandan nafaka ve mesken alamazsın*” dediğini anlattı.) Hz. Ömer de (r.a.) ona;

لَا نَتْرُكُ كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِقَوْلِ امْرَأَةٍ لَمْ تَدْرِي لَعَلَّهَا حَفِظَتْ أَوْ نَسِيَتْ لَهَا
السُّكْنَى وَالنَّفَقَةَ

“Biz duyduğu bir haberi iyice belleyip bellemediğini bilmediğimiz bir kadının sözüyle, Allah’ın (c.c.) Kitabı’nı ve Peygamberimiz’in (s.a.) sünnetini bırakacak değiliz” diye cevap verdi.²³⁴

Tirmizî ve Dârimî’de ise, Hz. Ömer’in (r.a.) bu sözü, İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714) tarafından rivayet edilmiştir. Ayrıca Dârimî’nin *Sünen*’inde, Hz. Ömer’in (r.a.) yukarıdaki sözüne ilaveten, şunları söylediği nakledilmektedir: “Üç defa boşanmış kadının mesken ve nafaka hakkı vardır.”²³⁵

İbrahim en-Nehâî, Hz. Ömer’in (s.a.) vefat etmesinden yıllar sonra dünyaya geldiği için, yukarıda verilen rivayet munkatıdır. Ancak hadis aynı muhtevada başka ravilerden muttasıl olarak nakledildiği için bu tarihin munkatı olması bir problem teşkil etmez.

Boşanmış bir kadına mesken ve nafaka verilip verilmemesi konusunda sahabe ve ondan sonra gelenler, bu konuyu tartışmışlar ve ihtilaf etmişlerdir.²³⁶ Fatıma binti Kays (r.a.), Hz. Peygamber’in (s.a.) kendisi hakkında verdiği bu hükmü, üç talakla boşanmış tüm kadınlar için geçerli olan genel bir hüküm olarak anlamıştır.²³⁷ Yine Fatıma binti Kays (r.a.), Talak Sûresi’nin 1. ayetinin de, dönüşü olan ric’i talak ile boşanan kimseler

²³³ Müslim, Mesâcid, 78; *Müsned*, I, 15.

²³⁴ Müslim, Talak, 46; Ebû Dâvud, Talak, 40.

²³⁵ Tirmizî, Talak, 5; Dârimî, Talak, 10.

²³⁶ Bkz. Tirmizî, Talak, 5.

²³⁷ Bkz. Müslim, Talak, 44.

hakkında olduğunu söylemektedir.²³⁸

H. AiŖe'ye (r.a.) göre ise bu hüküm sadece Fatıma binti Kays (r.a.) için geçerlidir. Çünkü onun evi ıssız bir yerdedir ve saldırıya uğramasından korkulmuŖtur. Ayrıca onun diliyle ailesini rahatsız edeceğinden endiŖe duyulması vb. sebeplerden dolayı ona böyle bir ruhsat verilmiŖtir.²³⁹ Bu nedenle H. AiŖe (r.a.), onun böyle rivayetlerde bulunmasına karŖı ıkmıŖ, bu rivayetlerinden dolayı onu ayıplamıŖtır.²⁴⁰ Bu ve benzeri sebepler de, H. Ömer'in (r.a.) "Biz duyduğu bir haberi iyice belleyip bellemediğini bilmediğimiz bir kadının sözüyle, Rabbimiz'in (c.c.) Kitabı'nı ve Peygamberimiz'in (s.a.) sünnetini bırakacak değiliz" cevabının ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir.

Eb Vâil'den (. 82/701) rivayet edildiğine göre, Subey b. Ma'bed (r.a.) (. ?) baŖından geçen Ŗyle bir olay anlatmıŖtır: "Ben Hıristiyan bir adamdım, sonradan Müslüman oldum. İlk mkellefiyetim hac olmuŖtu. Hac ve umre yapmak için ihrama girdim ve telbiye getirdim. Benim hac ve umreyi birlikte yapmak için ihrama girdiğimi duyan Selman b. Rabia ve Zeyd b. Sühan; "bunun devesi kadar bile anlayıŖı yok" dediler. Bunun zerine ben hemen, H. Ömer'e (r.a.) gelerek bu durumu ona anlattım. Daha sonra H. Ömer (r.a.) o ikisine dönerek onları kınadı ve bana Ŗyle dedi:

هُدَيْتَ لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"Sen H. Peygamber'in (s.a.) sünnetine uymuŖsun. (O'nun yaptığını yapmıŖsın, O'nun yolundasın.)"²⁴¹

Bu hadiste geçen olay (daha sonra vereceğimiz rivayetlerde geçeceği üzere) H. Ömer'in (r.a.) temettü haccını yasaklamasından sonra meydana gelmiŖtir. Ayrıca rivayette geçen Selman b. Rabia²⁴² ve Zeyd b. Shan²⁴³ adlı her iki Ŗahsın da, sahabe olup olmadığđ ihtilaflıdır.

²³⁸ Bkz. Müslim, Talak, 41; Eb Dâvud, Talak, 39.

²³⁹ Bkz. Buhârî, Talak, 41; Eb Dâvud, Talak, 40.

²⁴⁰ Bkz. Buhârî, Talak, 41; Müslim, Talak, 40, 52; Eb Dâvud, Talak, 40.

²⁴¹ Eb Dâvud, Menâsik, 24; Ibn Mâce, Menâsik, 38 (Bu rivayette, Subey b. Ma'bed'in (r.a.) Kadısiye'den geldiği bilgisi de vardır); Nesâi, Menâsik, 49; *Müsned*, I, 14, 25, 34, 37, 53. (Eb Dâvud bu babda aynı lafızla iki hadis rivayet etmiŖtir.)

²⁴² H. Peygamber'e (s.a.) sağlığında yetiŖmiŖtir ama Onunla hiç sohbeti olmamıŖtır. Sahabe olup olmadığđ konusunda ihtilaf vardır. H. 28 veya 31 yılında ldrlmŖtir. Bkz. İbnu'l-Esir, *Usdu'l-ęâbe*, II, 415.

²⁴³ Sahabliği ihtilaflı bir kiŖidir. H. Peygamber'den (s.a.) hiç rivayeti yoktur. Bkz. İbnu'l-Esir, *Usdu'l-ęâbe*, II, 291

Bu iki şahıs, Hz. Ömer (r.a.) tarafından yasaklanan bir hacca niyet ettiğini sandıkları için Subey b. Ma'bed'i ayıplamışlar ve kınamışlardır. Bunun için onların kıran ve temettü haclarını bilmedikleri ve Hz. Ömer'in (r.a.) ilgili yasağını asıl kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Hiz. Ömer (r.a.) ise yasaklamasına rağmen, Subey b. Ma'bed'in (r.a.) yaptığı hacı tasdik etmiş ve onun yaptığı bu hacın Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti olduğunu bildirmiştir. Çünkü o, hem yeni Müslüman olmuş hem de hadisin tamamından anlaşıldığına göre Kadisiye gibi uzak bir yerden gelmiştir. Hz. Ömer (r.a.) durumunu dikkate aldığı için, Subey b. Ma'bed'e (r.a.) böyle cevap vermiştir.

Ebû Dâvud ve Nesâî (ö. 303/915) rivayetlerinde, Subey b. Ma'bed'in (r.a.) cihada çok istekli olduğunu söylediği ve kendisine hac ve umrenin farz olduğunun farkına vardıktan sonra bu durumu bazı kimselere sorduğu ve onların da "hac ve umreyi cem et" dedikleri de belirtilmektedir. Hz. Ömer de (r.a.) bu durumu öğrenince, temettü hacı yaptığı için ona herhangi bir aykırı cevap vermemiştir. Çünkü temettü hacının onun maslahatına daha uygun olduğunu düşünmüş ve onun Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine uyduğunu dile getirmiştir. Zaten Sindî de bu yönde görüş belirtmiştir.²⁴⁴

Başka bir rivayette de Hz. Ömer'in (r.a.) ifrad hacını tercih ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu konuyla ilgili Ebû Musa el-Eş'ârî (r.a.) (ö. 44/664), Hz. Ömer'e (r.a.) böyle bir kanaate nasıl vardığını sormuş, Hz. Ömer de (r.a.) ona şöyle cevap vermiştir:

إِنْ نَأْخُذُ بِكِتَابِ اللَّهِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُنَا بِالتَّمَامِ قَالَ اللَّهُ (وَأْتَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ) وَإِنْ نَأْخُذُ بِسُنَّةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنَّهُ لَمْ يَحِلَّ حَتَّى نَحْرَ الْهَدْيِ

"Eğer biz, Allah'ın (c.c.) Kitabı'nı alırsak, Yüce Allah (c.c.): "Allah (c.c.) için hac ve umreyi tam yapın"²⁴⁵ buyurarak bunları tamamlamayı emrediyor. Şayet Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetini alırsak, o da kurbanını yerine ulaştırmadan ihramdan çıkmamıştır."²⁴⁶

Bu rivayet Nesâî'nin *Sünen*'inde daha ayrıntılı bir şekilde geçmektedir. Ebû Musa el-Eş'ârî'nin (r.a.) anlattığına göre, o şöyle demektedir:

²⁴⁴ Bkz. Sindî, Muhammed b. Abdulhâdî, *Hâşiye ale'n-Nesâî*, V, 147-148. (Nesâî'nin *Sünen*'i ile birlikte.)

²⁴⁵ Bakara, 2/196.

²⁴⁶ Buhârî, Hac, 32, 125; Müslim, Hac, 154.

Rasûlullah (s.a.), Batha'da iken yanına vardım, “İhrama nasıl girdin?” diye sordu. “Rasûlullah'ın (s.a.) girdiği gibi” diye cevap verdim. “Kurbanı sevkettin mi?” dedi. “Hayır” dedim. “Öyleyse Kâbe'yi tavaf et, Safa ile Merve arasında sa'y yap, sonra da ihramdan çık” buyurdu. Ben de, Kâbe'yi tavaf edip, Safa ile Merve arasında da sa'y ettikten sonra akrabamdan bir kadına uğradım. O da saçlarımı düzeltip taradıktan sonra başımı yıkayıverdi (yani ihramdan çıktım).

Ben daha sonraları Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer'in (r.a.) halifeliği zamanında bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) duyduğuma göre, fetva veriyordum. Yine bir hac mevsimindeydi, adamın biri bana: “Halifenin hac konusundaki yeni emrini bilmiyorsun galiba” dedi. Ben de insanlara: “Ey İnsanlar, benim size hac konusunda söylediklerimi yapmakta acele etmeyin. Şimdi halife gelecek onun söylediklerini yapın” dedim. Halife gelince: “Ey Mü'minlerin emiri! Hac konusundaki yeni emriniz nedir?” diye sordum. Hz. Ömer (r.a.) şöyle dedi:

إِنْ نَأْخُذُ بِكِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ (وَأْتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ) وَإِنْ نَأْخُذُ بِسُنَّةِ نَبِيِّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنَّ نَبِيِّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَحِلَّ حَتَّى نَحْرَ الْهَدْيِ

“Eğer Allah'ın (c.c.) Kitabı'na bakarsak Allah (c.c.) orada: “Hac ve umrenizi Allah (c.c.) için tamamlayın”²⁴⁷ buyurmakta, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine bakarsak, Hz. Peygamber (s.a.), kurban kesinceye kadar ihramdan çıkmamıştır.²⁴⁸

Görüldüğü üzere Hz. Ömer (r.a.), hac ile ilgili Rasûlullah'ın (s.a.) fiili uygulamalarına öncelik vermekte ve Hz. Peygamber'in (s.a.) hac ile ilgili bu uygulamalarını “Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti” olarak nitelendirmektedir. Aşağıdaki rivayet de, Hz. Ömer'in bir hüküm kaynağı olarak (r.a.) Kur'an'dan sonra Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini ikinci sırada telakki ettiğini göstermektedir.

Şüreyh (r.a) Hz. Ömer'e (r.a.) bir mektup yazarak bazı şeylerin hükmünü sormuş, Hz. Ömer de (r.a.) onun mektubuna cevaben şöyle yazmıştır:

أَنْ أَقْضَى بِمَا فِي كِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي كِتَابِ اللَّهِ وَلَا فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْضَى بِمَا قَضَى بِهِ الصَّالِحُونَ فَإِنْ

²⁴⁷ Bakara, 2/196.

²⁴⁸ Nesâî, Menâsik, 50. (Ebû Musa el-Eş'ârî'den (r.a.) rivayet edilen başka bir hadiste de, Hz. Ömer (r.a.) temmetü haccı yapmanın Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğunu ifade etmektedir. Bu haccı yapmak için de bazı şartlar söylemektedir. Bu rivayette “هي سنة” şeklinde mutlak olarak geçen sünnetin Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. *Müsned*, I, 49)

لَمْ يَكُنْ فِي كِتَابِ اللَّهِ وَلَا فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَقْضِ بِهِ الصَّالِحُونَ فَإِنْ شِئْتَ
فَتَقَدَّمَ وَإِنْ شِئْتَ فَتَأَخَّرَ وَلَا أَرَى التَّأخَّرَ إِلَّا خَيْرًا لَكَ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ

“Davaları Allah’ın (c.c.) Kitabı’ndaki hükümlerle hükümlendir. Allah’ın (c.c.) Kitabı’nda bulamazsan Rasûlüllah’ın (s.a.) sünnetiyle hükümlendir. Ne Allah’ın (c.c.) Kitabı’nda ne de Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetinde hükmünü bulamazsan salih insanların verdikleri hükümlere uy. Ne Kitap’ta, ne sünnette, ne de salihlerin fetvalarında bulamazsan istersen içtihat et, istersen de çekimser kal. Çekimser kalman senin için daha hayırlı olur kanaatindeyim. Selam üzerinize olsun.”²⁴⁹

Görüldüğü üzere burada sünnet kelimesi ıstılâhî manada Hz. Peygamber (s.a.) sünneti anlamında kullanılmıştır. Diğer taraftan K. Kerim’den sonra İslâm’ın ikinci kaynağının Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu da burada açıkça görülmektedir.

Hz. Ömer (r.a.) aşağıda vereceğimiz rivayetlerde de sünneti mutlak olarak “Hz. Peygamber (s.a.) sünneti” anlamında kullanmıştır.

Seferilikte mestlerin süresi ile ilgili, Ukbe b. Âmir’den (r.a.) (ö. 58/677) gelen rivayet şöyledir:

أَنَّهُ قَدِيمَ عَلِيٍّ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ مِنْ مِصْرَ فَقَالَ مُنْذُ كَمْ لَمْ تَنْزِعْ خُفَيْكَ قَالَ مِنَ الْجُمُعَةِ إِلَى الْجُمُعَةِ قَالَ
أَصَبْتَ السُّنَّةَ

Ukbe b. Âmir (r.a.) Mısır’dan Hz. Ömer’in (r.a.) yanına geldi, Hz. Ömer de (r.a.) ona: “Kaç günden beri sen mestlerini çıkarmadın?” diye sordu. O da: “Cumadan cumaya kadar” diye cevap verdi. Hz. Ömer’de (r.a.) ona şöyle karşılık verdi: “Sen sünnete isabet ettin.”²⁵⁰ Burada mutlak olarak kullanılan ve Hz. Ömer’in (s.a.) söylemiyle Ukbe b. Âmir’in (r.a.) isabet ettiği (uyduğu) sünnet, Hz. Peygamber (s.a.) sünnetidir.

Tirmizî ve Nesâî’nin *Sünen*’inde, rükûda elleri dizlerin üzerine koymakla ilgili, Ömer b. el-Hattab’ın (r.a.) şöyle bir sözü nakledilmektedir:

سُنَّتُ لَكُمْ الرُّكْبُ فَأَمْسِكُوا بِالرُّكْبِ إِذَا السُّنَّةُ الْأَخْذُ بِالرُّكْبِ

“(Rükûda) diz kapaklarına tutunmak sizin için sünnet kılınmıştır. Şimdi siz de diz

²⁴⁹ Nesâî, Âdâbu’l-Kudât, 11. (Bazı değişiklikler arz etmekle birlikte benzer bir rivayet Dârimî, Mukaddime, 22’de de geçmektedir.)

²⁵⁰ İbn Mâce, Taharet ve Sünnihâ, 87.

kapaklarınızdan tutunun. Bu konuda sünnet olan, diz kapaklarına tutunmaktır.”²⁵¹

Yine Hz. Ömer’den (r.a.) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

إِنَّهُ سَيَأْتِي نَاسٌ يُجَادِلُونَكُمْ بِشُبُهَاتِ الْقُرْآنِ فَخُذُواهُمْ بِالسُّنَنِ ، فَإِنَّ أَصْحَابَ السُّنَنِ أَعْلَمُ بِكِتَابِ اللَّهِ

“Durum şu ki, bazı insanlar çıkacak, size karşı Kur’ân’ın (değişik şekillerde anlaşılabilir olan) müteşâbih ayetleriyle mücadele edecekler. O halde onların karşısına sünnetlerle çıkın. Çünkü sünnetleri bilenler Allah’ın (c.c.) Kitabı’nı daha iyi bilirler.”²⁵²

Bu rivayetlerde, Hz. Ömer’in (r.a.) sünnet tabirini Hz. Peygamber’e (s.a.) izafe etmeksizin kullandığı görülür. Hz. Ömer’in (r.a.) bu kullanımlarındaki sünnet ile Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetini kastettiği açıktır.

Diğer bir örnekte Hz. Ömer’in (r.a.) mirasla ve sünnetlerle ilgili şöyle dediği rivayet edilmektedir:

تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ وَاللَّحْنَ وَالسُّنَنَ كَمَا تَعَلَّمُونَ الْقُرْآنَ

“Kur’ân’ı öğrendiğiniz gibi ferâizi (miras hukukunu), dil (kaidelerini) ve sünnetleri (yani dinin naklî hükümlerini) de öğrenin.”²⁵³ Burada öğrenilmesi istenen sünnetler Hz. Peygamber (s.a.) sünnetleridir. Çünkü Kur’ân’dan sonra öğrenilmesi gereken en önemli şey Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetidir.

Yahya b. Said’den (r.a.) (ö. 143/861) rivayet edildiğine göre o, Said b. Müseyyeb’i (r.a.) şöyle derken işittiğini söylemiştir. Said b. Müseyyeb (r.a.) şöyle diyordu:

لَمَّا صَدَرَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ مِنْ مَيِّ أَنَاخَ بِالْبَطْحِ ثُمَّ كَوْمَ كَوْمَةَ بَطْحَاءَ ثُمَّ طَرَحَ عَلَيْهَا رِدَاءَهُ وَاسْتَلْقَى ثُمَّ مَدَّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ اللَّهُمَّ كَبِّرْتَ سِنِّي وَضَعَفْتَ قُوَّتِي وَأَنْشَرْتَ رَعِيَّتِي فَأَقْبِضْني إِلَيْكَ غَيْرَ مُضَيِّعٍ وَلَا مَفْرُطٍ ثُمَّ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ سُنَّتْ لَكُمْ السُّنَنُ وَفَرَضَتْ لَكُمْ الْقُرْآنَ وَتَرَكْتُمْ عَلَى الْوَاضِحَةِ إِلَّا أَنْ تَضِلُّوا بِالنَّاسِ يَمِينًا وَشِمَالًا وَضَرَبَ بِإِحْدَى يَدَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى ثُمَّ قَالَ إِيَّاكُمْ أَنْ تَهْلِكُوا عَنْ آيَةِ الرَّجْمِ أَنْ يَقُولَ قَائِلٌ لَا نَجْدُ حَدِيثًا فِي كِتَابِ اللَّهِ فَقَدْ رَجَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجَمْنَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا أَنْ يَقُولَ النَّاسُ زَادَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى لَكُنْبُنْهَا الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ فَارْجُمُوهُمَا أَلْبَتَّةَ فَإِنَّا قَدْ قَرَأْنَاهَا

²⁵¹ Tirmizî, Salât, 190; Nesâî, Tatbîk, 2.

²⁵² Dârimî, Mukaddime, 17.

²⁵³ Dârimî, Ferâiz, 1.

Ömer b. el-Hattab (r.a.), Mina'dan indiğinde devesini Ebtah²⁵⁴ denen yerde çöktürdü. Sonra kumdan bir yığın yaptı. Abasını üzerine yayarak yattı. Daha sonra ellerini göğse kaldırıp şöyle dua etti: “Ey Allah’ım yaşlandım, kuvvetten düştüm, tebaam çoğaldı. Eksik, fazla haksızlık yapıp kusur işlemeyen ruhumu al.” Hz. Ömer (r.a.) daha sonra Medine’ye geldiğinde insanlara şöyle hitabetti: “Ey insanlar, sizlere sünnetler belirlendi, farzlar beyan edildi ve açık bir yol üzere bırakıldınız. Ancak bundan sonra insanları doğru yoldan sağa sola saptırırsanız onu bilmem.”

Hz. Ömer (r.a.), sonra elinin birini diğerine vurarak şöyle devam etti: “Kalkıp da Allah’ın (c.c.) Kitabı’nda recm hükmünü bulamıyoruz diye (okunması mensuh olan) recm ayetini inkâr ederek helak olmaktan sakınınız. Rasûlullah (s.a.) recm uyguladı. Biz de recmettik. Eğer insanlar: “Ömer (r.a.), Allah’ın (c.c.) Kitabı’nda ziyade yaptı” demeselerdi; “*Evli erkeklerle, evli kadın zina ederlerse onları muhakkak recmediniz*” ayetini (Kur’ân’a) yazardım. Çünkü biz bunu (Rasûlullah (s.a.) zamanında) okuduk.”²⁵⁵

Devlet başkanı olan Hz. Ömer’in (r.a.), nasıl bir idari mesuliyet hissi taşıdığını, bu hadisede açık olarak görmek mümkündür. Ayrıca Hz. Ömer’in (r.a.), Rasûlullah (s.a.) zamanında okuduk dediği recm ayetinin tilaveti neshedilmiş, yani Kur’ân’da lafzının bulunması Allah (c.c.) tarafından kaldırılmış, ama hükmü sabit bırakılmıştır. Çünkü recm cezası sünnetle, Peygamber Efendimiz’in (s.a.) söz ve tatbikatıyla sabittir. Ayrıca hadiste geçen ve açıkça belirtilmeyen sünnetleri belirleyen kimsenin Hz. Peygamber (s.a.) olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Hz. Ömer (r.a.) sünneti son olarak lügat manasıyla kullanmıştır. Konu ile ilgili rivayet şu şekilde nakledilmektedir:

Yahya b. Abdurrahman’dan (ö. 104/722) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: “Ömer b. el-Hattab (r.a.) ile beraber umreye gidiyordum. Kafilede Amr b. el-Âs da (r.a.) (ö. 43/663) vardı. Hz. Ömer (r.a.) bir müddet gittikten sonra konakladığı yerde ihtilam olmuş, sabah da (sabah namazı) yaklaşmıştı. Kafilede yıkanmak için su bulamadı ve hemen yola çıktı. Suya varınca elbisesindeki meniye yıkamaya koyuldu. Ortalık ağarmıştı. Bunu gören Amr b. el-Âs (r.a.), Hz. Ömer’e (r.a.): “Yanımızda fazla elbise var. Elbiseni değiştir de sonra (kirli olanı) yıkarsın” deyince, Hz. Ömer (r.a.) ona:

²⁵⁴ Ebtah, Mekke yakınlarında kumluk bir yerin özel adıdır.

²⁵⁵ *Muvattâ*, Hudud, 10.

وَاعَجَبًا لَكَ يَا عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ لَئِنْ كُنْتَ تَجِدُ ثِيَابًا أَفْكُلُ النَّاسَ يَجِدُ ثِيَابًا وَاللَّهِ لَوْ فَعَلْتَهَا لَكَانَتْ سُنَّةً
بَلْ أَعْسِلُ مَا رَأَيْتُ وَأَنْضِجُ مَا لَمْ أَرَ

“Hayret sana ey Amr b. el-Âs. Sen yedek elbise bulabiliyorsun ama herkes bulabilir mi? Vallahi eğer ben dediğini yapar da elbisemi değiştirirsem sünnet (âdet) olur. Bilakis elbisemde bulaşık gördüğüm yeri yıkar, görmediğim yere su serperim” dedi.²⁵⁶

Bu olayı yorumlayan İmam Mâlik (r.a.), rüyasında ihtilam olduğunu hatırlamayan, elbisesinde meni gören ve ne zaman olduğunu da bilemeyen kimse hakkında şöyle demiştir: “Son uykusunda ihtilam olmuş gibi gusletsin, uyandıktan sonra namaz kılmışsa, (guslettikten sonra) namazını iade etsin. Çünkü insan bazen ihtilam olur, meni göremez, bazen meni görür, ihtilam olduğunun farkında olamaz. Elbisesinde meni gören kimseye gördüğü vakit gusül vacip olur. Zira Hz. Ömer (r.a.) son uykudan sonraki namazı iade etmiş, ondan önceki namazları iade etmemiştir.”²⁵⁷

Rivayetten de anlaşılacağı gibi, Hz. Ömer (r.a.) insanların kendisini izlediğinin farkındadır. Bunun için her hareketine dikkat eden Hz. Ömer (r.a.), yaptığı davranışların, özellikle bilmeyenler tarafından örnek alınabileceği endişesini taşımakta ve buna göre hareket etmeye çalışmaktadır. Zira insanların hepsinin durumu aynı değildir. Bunun için herkesin kolayına gelecek şekilde davranmak gerekmektedir. Hz. Ömer de (r.a.) bunu yapmıştır. Burada Hz. Ömer’in (s.a.) sünnet tabirini lügat anlamına uygun olarak, âdet, örnek alınan davranış manalarında ve kendi yaptığı bir fiili ifade etmek üzere kullandığı görülmektedir.

2.3.1.3. Hz. Osman’ın Kullanımı

Hz. Osman’ın (r.a.) sünnet tabirini kullandığına dair, çalışmaya esas alınan *Kütüb-i Tis’a* içinde bir-iki istisna dışında doğrudan bir rivayet tespit edilememiştir. Ancak (az sonra vereceğimiz rivayetlerde görüleceği üzere) Hz. Ömer’den (r.a.) sonra halife seçimi sırasında Abdurrahman b. Avf’ın (r.a.) adaylara Allah’ın (c.c.) Kitabı, Peygamber’in (s.a.) sünneti ve ilk iki halifenin sünnetine uymayı şart koşması, Hz. Osman’a (r.a.) bey’at ederken, ona hitaben sünnet tabirini kullanması, Hz. Osman’ın (r.a.) bu tabirleri kullandığına bir delil olarak kabul edilebilir. Ayrıca bu rivayetlerde sünnetin ıstılah manası ile kullanıldığı görülmektedir.

²⁵⁶ *Muvattâ*, Taharet, 83.

²⁵⁷ *Muvattâ*, Taharet, 83.

Hız. Ömer'den (r.a.) sonra üçüncü halifenin tayini ile ilgili rivayetlerden birine göre Abdurrahman b. Avf (r.a.), Hız. Ali (r.a.) ve Hız. Osman'a (r.a.) ayrı ayrı şöyle demiştir:

أبايعك على كتاب الله وسنة رسوله وسيرة أبي بكر وعمر رضي الله عنهما

“Allah'ın (c.c.) Kitabı'na, Rasûlüllah'ın (s.a.) sünnetine ve ilk iki halife olan Hız. Ebû Bekir (r.a.) ve Hız. Ömer'in (r.a.) sîretine (uygulamalarına) uymak üzere sana bey'at ederim.” Bu rivayete göre Hız. Ali (r.a.), onlara gücünün yettiği oranda uyacağını söylemiş, Hız. Osman (r.a.) da onlara uymayı kabul etmiştir.²⁵⁸

Buna benzer başka bir rivayette de Abdurrahman b. Avf (r.a.), Hız. Osman'ı (r.a.) Kur'ân'a, Hız. Peygamber'in (s.a.) sünnetine ve ilk iki halifenin uygulamalarına riayet etmediği için eleştirmiş ve onun Hız. Ömer'in (r.a.) uygulamalarını terk ettiğini belirtmek için de:

ولم أترك سنة عمر

“Ben Ömer'in (r.a.) sünnetini terk etmedim” demiştir. Bu eleştirilere cevap veren Hız. Osman da (r.a.), Hız. Ömer'in (r.a.) sünneti hakkında:

إني لم أترك سنة عمر فإني لا أطيقها ولا هو

“Ben de Hız. Ömer'in (r.a.) sünnetini terk etmedim. Ancak Hız. Ömer'in (r.a.) uygulamalarına ne ben güç yetirebilirim ne de Abdurrahman b. Avf (r.a.) güç yetirebilir.”²⁵⁹ şeklinde karşılık vermiştir.

Burada görüldüğü üzere, Hız. Ömer (r.a.) için de sünnet tabiri kullanılmış ve onun uygulamaları da “sünnet” olarak nitelendirilmiştir. Fakat burada dikkat edilmelidir ki, diğer sahabe gibi Hız. Ömer de (r.a.) ilk başta Hız. Peygamber'i (s.a.) örnek almakta ve uygulamalarını onun sünnetini esas alarak gerçekleştirmektedir.

Üçüncü halifenin tayini ile ilgili bir diğer rivayette ise yine Abdurrahman b. Avf (r.a.) bu konuyla ilgili sahabenin ileri gelenleri ile istişare ettikten sonra en son Hız. Ali (r.a.) ile uzunca bir görüşme yapmıştır. Abdurrahman b. Avf (r.a.) bu görüşmelerden sonra, herkesin Hız. Osman'ın (s.a.) halife olması konusunda fikir birliği ettiğini söylemiş ve

²⁵⁸ *Müsned*, I, 75.

²⁵⁹ *Müsned*, I, 68.

Hız. Osman'a (r.a.) hitaben Şöyle demiştir:

أَبَايَعُكَ عَلَى سُنَّةِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْخَلِيفَتَيْنِ

“(Ya Osman!) Ben sana Allah'ın (c.c.) sünneti, Rasûlü'nün (s.a.) sünneti ve Rasûl'den (s.a.) sonra gelen iki halifenin sünneti üzerine bey'at ediyorum.” Abdurrahman b. Avf'ın (r.a.) bu konuşmasının ardından, orada bulunan herkes Hız. Osman'a (r.a.) bey'at etmiştir.²⁶⁰

Bu rivayette Abdurrahman b. Avf'ın (r.a.) sünnet tabirini hem Allah'a (c.c.), hem Hız. Peygamber'e (s.a.), hem de ilk iki halifeye nispetle kullanması dikkat çekicidir. Sünnet burada Allah'ın (c.c.), Hız. Peygamber'in (s.a.) ve ilk iki halifenin uygulama ve hükümlerini ifade etmektedir.

Esasında bu rivayetler, o dönem itibariyle Hız. Peygamber (s.a.) sünneti mefhumunun yerleştiğini, ayrıca Hız. Ebû Bekir (r.a.) ve Hız. Ömer'in (r.a.) nebevî sünnet ışığındaki uygulamalarının da uyulması gerekli bir sünnet olarak telakki edilmeye başlandığını göstermektedir.

Nitekim Abdurrahman b. Avf'ın (r.a.) Hız. Osman'a (r.a.), Kur'ân, Peygamber (s.a.) sünneti ve ilk iki halifenin sünnetine uymadığı gerekçesiyle eleŐtiri yöneltmesi ve ona hitaben sünnet tabirini kullanması da bunu teyit eder. Hız. Osman'ın (r.a.) buna cevaben Hız. Ömer'in (r.a.) sünnetine uymanın zorluğunu ifade etmesi de hem sünnet tabirini Hız. Peygamber (s.a.) dışında birine nispetle kullandığını, hem de Hız. Ömer'in (r.a.) uygulamalarının bağlayıcılık taşımadığını ya da onun sünnete çok bağlı biri olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

2.3.1.4. Hız. Ali'nin Kullanımı

Hız. Ali de (r.a.) bazı sözlerinde sünnet kelimesini kullanmıştır. Onun kullanımlarından da sünnetin artık kavramlaştığını görmek mümkündür. Hız. Ali'nin (r.a.) kullanımlarını da Hız. Ömer (r.a.) gibi üç türlü tasnif etmek mümkündür. Bunlar:

- 1- Sünneti Hız. Peygamber'e (s.a.) izafe ederek kullandığı yerler,
- 2- Sünneti kimseye izafe etmeksizin mutlak olarak kullandığı yerler,

²⁶⁰ Buhârî, Ahkâm, 43.

3- Hz. Peygamber (s.a.) dışındakilere nispet ederek kullandığı yerler.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde sünneti Hz. Peygamber'e (s.a.) izafe ederek kullandığı rivayetlerden birinde Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir:

إِنِّي لَسُنْتُ بِنَبِيِّيْ وَلَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَلَكِنِّي أَعْمَلُ بِكِتَابِ اللَّهِ وَسُنَّةِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا اسْتَطَعْتُ
فَمَا أَمَرْتُمْ مِنْ طَاعَةِ اللَّهِ فَحَقُّ عَلَيْكُمْ طَاعَتِي فِيمَا أَحَبَّبْتُمْ وَكَرِهْتُمْ

“Biliniz ki ben ne peygamberim, ne de bana vahiy geliyor. Fakat ben gücümün yettiği kadar Allah'ın (c.c.) Kitabı ve Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ile amel ediyorum. O halde hoşunuza gitse de gitmese de Allah'a (c.c.) itaat kabilinden olmak üzere emrettiğim her şeyde bana itaat etmeniz üzerinize borçtur.”²⁶¹ Burada açıkça görüleceği üzere sünnet ıstılâhî anlamı ile kullanılmıştır.

Hz. Ali'ye (r.a.), kişinin hedyine (kurban edeceğe devesine) binip binmeyeceği hususunda bir soru sorulduğunda, o şöyle demiştir:

لَا بَأْسَ بِهِ قَدْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمُرُّ بِالرِّجَالِ يَمْشُونَ فَيَأْمُرُهُمْ بِرَكْبُونِ هَدْيِهِ وَهَدْيِ
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَلَا تَتَّبِعُونَ شَيْئًا أَفْضَلَ مِنْ سُنَّةِ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Bunda (kurban edeceğiniz devenize binmeniz) bir beis yoktur. Rasûlüllah (s.a.), (yanlarında kurban edecekleri deve olduğu halde) yürüyen kimselere rastladığı zaman onlara hedyelere ve kendi hedyine binmelerini emrederdi. Siz Nebî'nin (s.a.) sünnetinden daha faziletli bir şeye tabi olamazsınız.”²⁶²

Başka bir hadiste Mervan b. Hakem'den (r.a.) (ö. 65/685) rivayet edildiğine göre, Hz. Osman (r.a.), Hz. Ömer'in (r.a.) uygulamasını devam ettirerek temettü haccı yapmayı yasaklamıştı. Hz. Ali'nin (r.a.) hacla umre için birlikte ihrama girip niyet ettiğini görünce: “Benim yasaklamama rağmen sen hacla umreyi beraber mi yapıyorsun” dedi. Bunun üzerine Hz. Ali (r.a.):

لَمْ أَكُنْ لِأَدْعَ سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَوْلِ أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ

“İnsanların birinin sözüyle Rasûlüllah'ın (s.a.) sünnetini terk edemem” diye cevap vermiştir.²⁶³

²⁶¹ *Müsned*, I, 160.

²⁶² *Müsned*, I, 121.

²⁶³ Buhârî, Hac, 34; Nesâî, Menâsik, 49; Dârimî, Hac, 78; *Müsned*, I, 92, 93, 107, 116, 121, 136, 140, 143, 153.

Buna benzer başka bir rivayette de yine Hz. Osman (r.a.) hac ve umrenin birlikte yapılmamasının daha iyi olduğunu insanlara anlatmaktadır. Bu haber Hz. Ali'ye (r.a.) ulaştığı zaman Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) arasında şöyle bir diyalog geçmektedir:

أَعْمَدْتَ إِلَى سُنَّةِ سَنَّتِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَخِصَةَ رَخَّصَ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا لِلْعِبَادِ فِي كِتَابِهِ نُضِيقُ عَلَيْهِمْ فِيهَا وَتَنْهَى عَنْهَا وَقَدْ كَانَتْ لِيذِي الْحَاجَةِ وَلِنَائِي الدَّارَ ثُمَّ أَهْلَ بَحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ مَعَاقِبِلَ عُنْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ وَهَلْ نَهَيْتُ عَنْهَا إِنِّي لَمْ أَنُهَا عَنْهَا إِنَّمَا كَانَ رَأْيَا أَشْرْتُ بِهِ فَمَنْ شَاءَ أَخَذَ بِهِ وَمَنْ شَاءَ تَرَكَهُ

Hz. Ali (r.a.) Hz. Osman'a (r.a.) hitaben şöyle der: “Rasûlullah'ın (s.a.) sünnet olarak hükmettiği, Allah'ın da (c.c.) kullarına Kitabı'nda ruhsat verdiği bir konuyu mu kastettin? Eğer öyleyse onları zora sokuyorsun ve bu hükümden men ediyorsun? Hac ve umreyi birleştirmemek sadece ihtiyaç sahipleri ve evi uzak olanlar içindir.” Hz. Ali (r.a.) daha sonra hac ve umreyi birlikte yapmak için ihrama girmiş, Hz. Osman da (r.a.) insanlara dönerek şöyle demiştir: “Ben size bunu yasakladım mı? Ben size bunu yasaklamadım. Sadece bu konudaki görüşümü bildirdim. Dileyen bu görüşümü alır, dileyen de terk eder.”²⁶⁴

Rivayetten de anlaşılacağı üzere Hz. Osman (r.a.) kendi reyine dayalı bir görüşünü insanlara bildirmiş ve dileyen kimsenin bu görüşe göre hareket edebileceğini, dileyenin de bu görüşle amel etmeyeceğini ifade etmiştir. Hz. Ali de (r.a.) bu konu hakkında, bu uygulamaya Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnet olarak hükmettiğini ve Allah'ın da (c.c.) kullarına izin verdiğini söyleyerek kendi görüşüyle amel etmiştir.

Hz. Ali (r.a.) bir önceki rivayette olduğu gibi burada da sünneti açıkça Hz. Peygamber'e (s.a.) izafe ederek kullanmıştır. Burada verilen hadislerde de görüleceği üzere insanlar arasında “Hz. Peygamber (s.a.) sünneti” kalıbının yerleştiği açık bir şekilde görülmektedir.

Âmir, recm cezası ile ilgili Hz. Ali'den (r.a.) şu şekilde bir hadis rivayet etmekte ve şöyle demektedir:

حَمَلْتُ شُرَاحَةَ وَكَانَ زَوْجُهَا غَائِبًا فَأَنْطَلَقَ بِهَا مَوْلَاهَا إِلَى عَلِيٍّ فَقَالَ لَهَا عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَعَلَّ زَوْجَكَ جَاءَكَ أَوْ لَعَلَّ أَحَدًا اسْتَكْرَهَكَ عَلَى نَفْسِكَ قَالَتْ لَا وَأَقْرَبْتُ بِالزَّنَا فَجَلَدَهَا عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَوْمَ الْخَمِيسِ أَنَا شَاهِدُهُ وَرَجَمَهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَأَنَا شَاهِدُهُ فَأَمَرَ بِهَا فَحْفِرَ لَهَا إِلَى السُّرَّةِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ

²⁶⁴ Müsned, I, 92.

الرَّجْمَ سُنَّةً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ كَانَتْ نَزَلَتْ آيَةُ الرَّجْمِ فَهَلْكَ مَنْ كَانَ يَفْرُوهَا
وَأَيًّا مِنَ الْقُرْآنِ بِالْيَمَامَةِ.

Kocası kayıp olan, Şürâha isimli bir kadın hamile kalmıştı. Efendisi onu alıp Hz. Ali'ye (r.a.) götürdü. Hz. Ali (r.a.) o kadına dedi ki: “Belki kocan çıkıp gelip seninle birlikte olmuştur ya da başka biri seni bu işi yapmaya zorlamıştır.” Kadın dedi ki: “Hayır ben zina ettim.” Bunun üzerine Hz. Ali (r.a.) o kadına Perşembe günü sopa vurdu ve Cuma günü de onu recmetti. Bu olay benim gözlerim önünde oldu. Hz. Ali (r.a.) onun için göbek hizasına kadar bir çukur kazılmasını emretti, sonra da şöyle buyurdu: “Şüphesiz recm cezası Rasûlüllah'ın (s.a.) sünnetidir. Recm ayeti indi, o ayeti ve Kur'ân'dan başka ayeti okuyanlar Yemâme'de vefat etti.”²⁶⁵

Bu ve dipnotta verilen rivayetlerde Hz. Ali (r.a.), recm cezasını Hz. Peygamber'in (s.a.) koyup uyguladığı ve devam ettirdiği bir sünnet olarak ifade etmiştir. Burada da sünnet ifadesini Hz. Peygamber'e (s.a.) izafe ederek bir kavram olarak kullanmıştır.

Burada şunu da belirlemek gerekir ki, recm ile ilgili ayetin indiğine ve daha sonra neshedildiğine dair bilgiler Hz. Ömer'in (r.a.) hadislerinde de görülmektedir. Bu rivayetler “Hz. Ömer'in (r.a.) Kullanımı” başlığı altında verilmiştir. Orada da değinildiği üzere recm cezası neshedilen fakat uygulaması devam eden ayetlerle sabittir ve Hz. Peygamber'in (s.a.) koyup uyguladığı bir sünnettir.

Hz. Ali (r.a.) sünneti Hz. Peygamber'e (s.a.) nispet ettiği yerlerin bir kısmında izafet terkibi yerine, fiil olarak Hz. Peygamber'in (s.a.) bir şeyi sünnet kılması veya kılmaması şeklinde bir ifade tarzı kullanmıştır. Bunlardan birinde şarap içen kişi hakkındaki had cezası ile ilgili olarak şöyle demiştir:

مَا كُنْتُ أُدِي مَنْ أَقَمْتُ عَلَيْهِ الْحَدَّ إِلَّا شَرِبَ الْخَمْرَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَسُنْ فِيهِ
شَيْئًا إِلَّا مَا هُوَ شَيْءٌ جَعَلْنَاهُ نَحْنُ

“Had (cezasını) infaz ettiğim (ve bu cezadan dolayı ölen) hiç kimsenin diyetini (hayat pahasına) vermiş değilim. Ancak şarap içen (ve ona uyguladığım haddenden dolayı ölen)

²⁶⁵ *Müsned*, I, 143. (Buna benzer başka bir rivayette de Hz. Ali'nin (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Şüphesiz recm cezası Rasûlüllah'ın (s.a.) koyduğu bir sünnettir.” Bkz. *Müsned*, I, 121. Yine buna benzer başka rivayetlerde Hz. Ali (r.a.), zina eden kimseye vurulan sopayı Allah'ın (c.c.) Kitabı'na, recm cezasını da Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine uyararak yaptığını ifade etmektedir. Bkz. *Müsned*, I, 140, 141, 153. Bilindiği üzere recm cezası, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ile sabit olan bir uygulamadır.)

kimsenin diyetini öderim. Çünkü Rasûlullah (s.a.), şarap içen hakkında (sayısı sınırlı) bir had koymamıştır (lem yesünne). O (şarap içene belli bir sayıda vurduğumuz had), bizim kendimizin (içtihatla) koyduğu bir cezadır.²⁶⁶

Hadisin başka bir tarikinde ifade daha farklı bir şekilde geçmektedir. Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir:

مَا كُنْتُ أُقِيمُ عَلَى أَحَدٍ حَدًّا فَيَمُوتَ فِيهِ فَأَجِدَ مِنْهُ فِي نَفْسِي إِلَّا صَاحِبَ الْخَمْرِ لِأَنَّهُ إِنْ مَاتَ وَدَيْتُهُ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَسْنَهُ

“Ben bir kimseye had vurur da bu sebeple ölürse ona acımam. Yalnız sarhoş müstesna! O ölürse diyetini veririm. Çünkü Rasûlullah (s.a.) onun hakkında bilinen bir sünnet (hüküm) bırakmamıştır (lem yesünne).”²⁶⁷

Bu rivayetlerde de Hz. Ali’nin (r.a.) sünnet kelimesinin fiil kalıbını Hz. Peygamber’e (s.a.) nispet ederek, onun koyduğu hüküm, onun getirdiği bir uygulama anlamında kullandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Ali’nin (r.a.) gerek izafetle gerekse fiil kalıbındaki kullanımıyla sünnet tabirini belirttiğinde, Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetine işaret ettiği görülür.

Buna yakın bir anlam vitir namazı konusundaki rivayetlerde de görülür. Bu konu ile ilgili Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir:

الْوِثْرُ لَيْسَ بِحَتْمٍ كَهَيئَةِ الْمَكْتُوبَةِ وَلَكِنَّهُ سَنَةٌ سَنَّهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Vitir namazı, diğer farz namazlar gibi kesin değildir. Fakat o, Rasûlullah’ın (s.a.) getirdiği, koyduğu bir sünnettir (sünnetün sennehâ).”²⁶⁸

Buna benzer diğer bir rivayette Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir:

الْوِثْرُ لَيْسَ بِحَتْمٍ كَصَلَاتِكُمْ الْمَكْتُوبَةِ وَلَكِنْ سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ إِنَّ اللَّهَ وَثْرٌ يُحِبُّ الْوِثْرَ فَأَوْتِرُوا يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ

“Vitir namazı, diğer farz namazlar gibi edası kesin, zorunlu bir namaz değildir. Ancak Rasûlullah (s.a.): “Allah (c.c.) vitir (tek) dir; vitri sever. Ey ehl-i Kur’ân siz de vitir

²⁶⁶ Buhârî, Hudud, 4; Müslim Hudud, 38; İbn Mâce, Hudud, 16; Ebû Dâvud, Hudud, 36; Müsned, I, 125, 130. (Ebû Dâvud, Hudud, 36’daki hadisin metninin son kısmı “إِنَّمَا هُوَ شَيْءٌ فُلْنَاهُ نَحْنُ” şeklindedir.)

²⁶⁷ Müslim Hudud, 39.

²⁶⁸ Nesâî, Kıyâmu’l-Leyl, 27; Müsned, I, 86, 98, 100, 107, 115, 120, 144, 145. (Bu hadisin bir benzeri İbn Mâce’de de geçmekte fakat burada “sünnet” lafzı yer almamaktadır. Bkz. İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 114.)

kılın” buyurarak (bu namazı) sünnet kılmıştır (senne Rasûlüllah).²⁶⁹

Yine vitir namazı ile ilgili, Asım b. Damra’dan (ö. 74/693) Hz. Ali’nin (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

إِنَّ الْوَيْتَرَ لَيْسَ بِحَتْمٍ كَالصَّلَاةِ وَلَكِنَّهُ سُنَّةٌ فَلَا تَدَعُوهُ

“Şüphesiz vitir (namazı), (farz) namaz gibi kesin değildir. Fakat o, sünnettir (sünnetün). Binaenaleyh onu terk etmeyiniz.”²⁷⁰

Bu örneklerde de Hz. Ali (r.a.) sünnet kelimesini, Hz. Peygamber’in (s.a.) tabi olunması gereken uygulaması anlamlarında kullanmıştır.

Hz. Ali (r.a.), sünneti Hz. Peygamber’e (s.a.) izafe etmeksizin kullandığı yerlerden bazılarında “mine’s-sünne” ifadesini kullanır. Bununla ilgili olarak Hz. Ali’nin (r.a.) şöyle dediği nakledilmektedir:

إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يُمْتَنَى إِلَى الْعِيدِ

“Bayram namazına yürüyerek gitmek sünnettendir (mine’s-sünneti).”²⁷¹

Buna benzer ve bundan daha ayrıntılı olan bir hadiste, Hz. Ali (r.a.) şöyle buyurmaktadır:

مِنَ السُّنَّةِ أَنْ تَخْرُجَ إِلَى الْعِيدِ مَاشِيًا وَأَنْ تَأْكُلَ شَيْئًا قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ

“Bayram namazına yürüyerek gitmek ve bayram namazına çıkmadan önce bir şeyler yemek sünnettendir.”²⁷²

Yine “mine’s-sünne” ifadesinin kullanıldığı bir hadiste, Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir:

إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ فِي الصَّلَاةِ وَضْعُ الْأُكْفِ عَلَى الْأُكْفِ تَحْتَ السَّرَّةِ

“Namaz kılarken göbeğin altında (sağ) eli (sol) elin üzerine koymak (namazın) sünnet(lerin)tendir.”²⁷³

²⁶⁹ Tirmizî, Vitir, 2.

²⁷⁰ Dârimî, Salât, 208.

²⁷¹ İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 161.

²⁷² Tirmizî, Salât, 382.

²⁷³ Ebû Dâvud, Salât, 120; *Müsned*, I, 110.

Bu rivayetlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Ali (r.a.) sünnet tabirini Hz. Peygamber'e (s.a.) izafe etmeksizin mutlak olarak kullandığı yerlerin çoğunda da Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetini kastetmektedir.

Nitekim bilindiği gibi usülde sahabenin “mine's-sünne, es-sünne” tarzındaki mutlak ifadeleri Hz. Peygamber (s.a.) sünnetine hamledilmiştir.²⁷⁴

Diğer taraftan Hz. Ali'nin (r.a.) sünnet tabirini Hz. Peygamber (s.a.) dışında birilerine nispetle kullanması da dikkat çekicidir. İçki içene had uygulama konusundaki bir rivayette şöyle bir olay nakledilir:

لَمَّا جِيءَ بِالْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ إِلَى عُثْمَانَ قَدْ شَهِدُوا عَلَيْهِ قَالَ لِعَلِيِّ دُونَكَ ابْنُ عَمِّكَ فَأَقِمَّ عَلَيْهِ الْحَدَّ فَجَلَدَهُ
عَلِيٌّ وَقَالَ جَلَدَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعِينَ وَجَلَدَ أَبُو بَكْرٍ أَرْبَعِينَ وَجَلَدَ عُمَرُ ثَمَانِينَ
وَكُلُّ سُنَّةٍ

Hız. Osman'ın (r.a.) hilafeti zamanında alkollü içki kullanan ve bu halde insanlara namaz kıldıran Kûfe valisi Velid b. Ukbe, Hız. Osman'ın (r.a.) huzuruna getirilerek, (şarap içtiğine dair) şahitler onun aleyhinde ifade verince, Hız. Osman (r.a.) Hız. Ali'ye (r.a.): “Amcanın oğlunu al da onun (şarap içme) cezasını infaz et” dedi. Hız. Ali de (r.a.) ona celde (sopa) cezası uyguladı. Kırkınıcı değnek vurulduğunda şöyle dedi: “(Şarap içene) Rasûlüllah (s.a.) kırk sopa vurdu. Hız. Ebû Bekir (r.a.) kırk sopa vurdu ve Hız. Ömer (r.a.) seksen sopa vurdu. Bunların hepsi sünnettir (uygulanması meşru bir cezadır).²⁷⁵

Bu rivayet Hız. Osman'ın (r.a.) huzurunda olması sebebiyle onun sünnet kelimesini kullanımına da örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte Hız. Ali (r.a.), Hız. Peygamber (s.a.) yanında, Hız. Ebû Bekir (r.a.) ve Hız. Ömer'in (r.a.) uygulamalarını da sünnet olarak nitelemiştir. Bu da o dönemde, Hız. Peygamber (s.a.) sünneti yanında, ilk iki halifenin uygulamalarının da sünnet olarak görülüp değerlendirildiğini gösteren önemli bir kayıttır.

Netice olarak Hız. Ali'nin (r.a.) sünnet tabirini izafetli veya izafetsiz çoğunlukla Hız. Peygamber'in (s.a.) sünnetini ifade etmek üzere kullandığı, bilahare yerleşen ilk iki

²⁷⁴ Aşkar, *Ef'alü'r-Rasûl*, I, 131. Ayrıca bkz. Âmidî, *el-İhkâm*, II, 140; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 189; Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, VII, 7108.

²⁷⁵ Ebû Dâvud, *Hudud*, 35; İbn Mâce, *Hudud*, 16; Dârimî, *Hudud*, 9. (Bu hadise benzer rivayetler için bkz. *Müsned*, I, 82, 140, 144–145. Ayrıca Ebû Dâvud, *Hudud*, 35'te benzer bir rivayet daha vardır.)

halifenin sünnet anlayışına paralel olarak, onların uygulamalarına da sünnet adını verdiği söylenebilir.

2.3.2. Bazı Büyük Sahabenin Sünnet Kelimesini Kullanımı

Burada da Abdullah b. Mes'ud (r.a.), Ebû Musa el-Eşârî (r.a.), Hz. Aişe (r.a.), Abdullah b. Abbas (r.a.), Abdullah b. Ömer (r.a.) ve Enes b. Mâlik (r.a.) gibi bazı büyük sahabenin sünnet kelimesini kullandıkları hadislere yer verilecektir. Sahabe döneminde kullanılan sünnet kelimesinin yavaş yavaş kavramlaşma sürecini tamamladığı ve çoğunlukla “Hz. Peygamber (s.a.) sünneti” anlamında kullanıldığı görülmektedir.

2.3.2.1. Abdullah b. Mes'ud'un Kullanımı

Abdullah b. Mes'ud (r.a.) cemaatle namaz kılma konusundaki bir hadisinde şöyle demiştir:

إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَّمَنَا سُنْنَ الْهُدَى وَإِنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى الصَّلَاةَ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي يُؤَدَّنُ فِيهِ

“Şüphesiz Rasûlüllah (s.a.) bize sünen-i hüdâyı öğretti. Hiç şüphesiz ezan okunan mescidde namaz kılmak da sünen-i hüdâdandır.”²⁷⁶

Yine konuyla ilgili Abdullah b. Mes'ud (r.a.) şöyle demiştir:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ غَدًا مُسْلِمًا فَلْيَحَافِظْ عَلَى هَوْلَاءِ الصَّلَوَاتِ حَيْثُ يُنَادَى بِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ شَرَعَ لِنَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُنْنَ الْهُدَى وَإِنَّهُنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى وَلَوْ أَنَّكُمْ صَلَّيْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ كَمَا يُصَلِّي هَذَا الْمُتَخَلِّفُ فِي بَيْتِهِ لَتَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ وَلَوْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَضَلَلْتُمْ

“Kim yarın Allah’a (c.c.) Müslüman olarak kavuşmak isterse, şu namazlara, ezan okunan yerde devam etsin. Çünkü Allah (c.c.), Peygamberiniz (s.a.) için sünen-i hüdâyı hüküm olarak koymuştur. Bu namazlar (için mescitlere devam) sünen-i hüdâdandır. Şayet cemaati terk edip, namazı evinde kılanın yaptığı gibi siz de namazı evlerinizde kılırsanız, Peygamberiniz’in (s.a.) sünnetini terk etmiş olursunuz. Peygamberiniz’in (s.a.) sünnetini terk ederseniz, muhakkak dalaletе düşersiniz.”²⁷⁷

İbn Mes'ud (r.a.) bu sözünde sünnet kelimesini, hem lügavî hem de ıstılâhî anlamda kullanmıştır. “Sünen-i hüdâ” terkininde “yol, tarîk” manasında, kelime anlamıyla

²⁷⁶ Müslim, Mesâcid, 256.

²⁷⁷ Müslim, Mesâcid, 257; Ebû Dâvud, Salât, 46; Nesâî, İmâme, 50; İbn Mâce, Mesâcid, 14; *Müsned*, I, 382, 414, 415, 419, 455. (Hadisin benzeri için bkz. Nesâî, *Sehv*, 44.)

kullanılan sünnet kelimesi, “Peygamberiniz’in (s.a.) sünneti” terkinbinde ise “Hz. Peygamber’in (s.a.) bizzat yaptığı ve ümmetinin de yapmasını istediğı şey” manasında istilâhî anlamıyla kullanılmıştır.²⁷⁸

Buna göre Hz. Peygamber (s.a.) hidayet yollarını yani sünnetlerini ortaya koymuştur. Bu sünnetlere uymayı da ümmetine tavsiye etmiştir. Bu sünnetlerden biri de namazda cemaate devam etme sünnetidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) ve sahabe (r. anhüm), meşrû bir mazeret olmadıkça cemaatle namaz kılmayı terk etmemişlerdir. Çünkü cemaate devam etme, toplumsal dayanışma ve kaynaşma için oldukça önemlidir.

Ayrıca burada hidayet yollarından (sünen-i hüdâdan) kastedilen, Peygamberimiz’in (s.a.) devamlı ibadet olarak yaptığı sünnetleridir. Bunları terk etmek mekruhtur. Cemaate devam etmek, ezan okumak, kamet getirmek gibi ibadetler bunlardandır.²⁷⁹ Özellikle Hanefî mezhebinde sünnet, iki kategoride ele alınmaktadır. Bunlar sünen-i hüdâ ve sünen-i zevâid’dir.

Az önce değinildiğı gibi sünen-i hüdâ, bayram namazı, ezan, kamet ve cemaatle namaz kılma gibi şeylerdir. Bunları terk eden kimse bir kerâhet veya kötülük işlemiş olur. Sünen-i zevâid ise misvak kullanma, belli nafiler, Rasûlullah’ın (s.a.) oturup kalkma, giyinme gibi davranışlarını kapsamaktadır. Bunları terk eden kimse için herhangi bir günah yoktur.²⁸⁰ Fakihlerin sünnetler için müekkede ve gayri müekkede şeklinde ayırım yapmaları da bu anlayışın bir sonucudur.²⁸¹

Abdullah b. Mes’ud’dan (r.a.) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: “Müseylemetü’l-Kezzâb’ın elçileri İbnü’n-Nevvâha ve İbn Esâl Hz. Peygamber’e (s.a.) geldiklerinde, Hz. Peygamber (s.a.) onlara şöyle dedi: “*Benim Allah’ın (c.c.) Rasûlü olduğuma şahadet eder misiniz?*” Onlar da şöyle karşılık verdiler: “Biz Müseyleme’nin Allah’ın (c.c.) elçisi olduğuna şahadet ederiz.” Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); “*Allah’a (c.c.) ve Rasûlleri’ne inandım. Eğer bir elçiyi öldürecek olsaydım sizin ikinizi öldürürdüm*” dedi. Bu olayı naklettikten sonra, İbn Mes’ud (r.a.) sözlerine devamla şöyle demiştir:

²⁷⁸ Bkz. Nevevî, *Şerhu Müslim*, V, 156–157; Sindî, *Hâşiye ale’n-Nesâi*, II, 108.

²⁷⁹ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, III, 680.

²⁸⁰ Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, I, 114–115.

²⁸¹ Bkz. Görmez, *Metodoloji Sorunu*, s. 284.

فَجَرَتْ سُنَّةَ أَنْ لَا يُقْتَلَ الرَّسُولُ

“İşte “elçi öldürülmez” şeklindeki sünnet (gelenek) böyle meydana gelmiştir (cerat sünnetün).”²⁸²

Hadisin başka bir tarikinde bu ifade şu şekilde geçmektedir:

فَمَضَتْ السُّنَّةُ أَنَّ الرَّسُولَ لَا تُقْتَلُ

“İşte “elçiler öldürülmez” şeklindeki sünnet (gelenek) böyle meydana gelmiştir (medat es-sünnetü).”²⁸³

Hadisten açıkça anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber (s.a.), Müseyleme’yi Allah’ın (c.c.) Rasûlü olarak kabul eden bu insanları, sırf orada elçi sıfatıyla buldukları için öldürmemiş ve affetmiştir. Olayın şahidi olan İbn Mes’ud da (r.a.), Hz. Peygamber’in (s.a.) bu davranışından “elçi-elçiler öldürülmez” şeklinde genel bir sünnet, gelenek çıkarmıştır. Bu rivayette Abdullah b. Mes’ud’un (r.a.) sünneti âdet, gelenek anlamlarında kullandığı anlaşılmaktadır. Ancak âdet olarak nitelediği davranışın, Rasûlüllah’ın (s.a.) sünnetinden kaynaklandığını belirtmesi de dikkat çekicidir. Dilimizde yer alan “elçiye zeval olmaz” tabirinin de bu hadisten kaynaklanmış olması muhtemeldir.

Abdullah b. Mes’ud’un (r.a.) sünnet kelimesini kullanımına dair yukarıda verdiğimiz dört rivayette de sünnetin lügat manası ile kullanıldığı görülmektedir. Abdullah b. Mes’ud’un (r.a.) bundan sonraki rivayetlerde ise sünneti hem Hz. Peygamber’e (s.a.) izafetle hem de mutlak olarak ıstılâhî manada kullandığı görülmektedir.

Abdullah b. Mes’ud (r.a.) terkip halinde “Sünnet-i Rasûlüllah” ifadesini açıkça kullandığı bir rivayette de şöyle demektedir:

قَدْ أَتَى عَلَيْنَا زَمَانٌ وَمَا نُسْأَلُ وَمَا نَحْنُ هُنَاكَ ، وَإِنَّ اللَّهَ قَدَّرَ أَنْ بَلَعْتُ مَا تَرَوْنَ ، فَإِذَا سئِلْتُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاثْبُرُوا فِي كِتَابِ اللَّهِ ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوهُ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَبِئْسَ مَا أَجْمَعُ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهَا أَجْمَعُ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ فَاجْتَهِدْ رَأْيَكَ ، وَلَا تَقُلْ : إِنِّي أَخَافُ وَأَخْشَى ، فَإِنَّ الْحَلَالَ بَيْنَ وَالْحَرَامِ بَيْنَ وَبَيْنَ

²⁸² *Müsned*, I, 390–391.

²⁸³ *Müsned*, I, 396. (*Müsned*, I, 384, 404 ve 406’da da benzer rivayetler nakletmiştir. Fakat bu rivayetlerin sonunda Abdullah b. Mes’ud (r.a.) herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Dolayısıyla bu rivayetlerde “sünnet” kelimesi geçmemektedir)

ذَلِكَ أُمُورٌ مُّشْتَبِهَةٌ ، فَدَعَّ مَا يَرِيْبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيْبُكَ

“Üzerimizden öyle bir zaman geçti ki bize bir şey sorulmadı. Zaten o konumda da değildik. Derken Allah (c.c.), gördüğünüz duruma ulaşmamı takdir etti. Şu halde size bir şey sorulduğu zaman, Allah’ın (c.c.) Kitabı’na bakınız. Şayet onun (hükmünü) Allah’ın (c.c.) Kitabı’nda bulamazsanız, Rasûlüllah’ın (s.a.) sünnetinde (hükmünü arayınız). Eğer Rasûlüllah’ın (s.a.) sünnetinde de onun (hükmünü) bulamazsanız, Müslümanların görüş birliğine vardıkları şeylere (bakın). Şayet o, Müslümanların görüş birliğine vardıkları şeylerde de yoksa artık kendi görüşünle içtihat et. Ben çekinirim, ben korkarım deme. Çünkü helal bellidir, haram da bellidir. Bunların arasında ise şüpheli işler vardır. Bunun için sen seni şüpheye düşüreni bırak, şüpheye düşürmeyene bak.”²⁸⁴

Bu rivayetin benzeri hadisleri Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer’in de (r.a.) ifade ettiğini görmüştük. Bu da dikkat çekici bir durum olsa gerektir. Bu rivayetlerde, bir Müslüman’ın herhangi bir konu ile karşılaştığında ne ile amel edeceği açıkça bildirilmektedir.

Rivayete göre İbn Mes’ûd (r.a.) ve Huzeyfe (r.a.) oturuyorlardı. Derken bir adam geldi ve onlara bir şey sordu. Bunun üzerine İbn Mes’ûd (r.a.), Huzeyfe’ye (r.a.): “Bana bunu hangi şey için soruyorlar dersin?” diye sordu. Huzeyfe de (r.a.) şöyle cevap verdi: “Onu bilecek, sonra da terk edip (yapmayacaklar!)” O zaman İbn Mes’ûd (r.a.), (soran adama) dönüp şöyle dedi:

مَا سَأَلْتُمُونَا عَنْ شَيْءٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ نَعْلَمُهُ أَخْبَرْنَاكُمْ بِهِ أَوْ سُنَّةٍ مِنْ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
أَخْبَرْنَاكُمْ بِهِ ، وَلَا طَاقَةَ لَنَا بِمَا أَحَدْتُمْ

“Bize Allah’ın (c.c.) Kitabı’ndan bildiğimiz bir şey veya Allah’ın (c.c.) Peygamberi’nden (gelen bildiğimiz) bir sünnet sorarsanız, bunu size bildiririz. (Ama) sizin sonradan çıkardığınız şeylere (cevap vermeye) bizim gücümüz yetmez.”²⁸⁵

Abdullah b. Mes’ud (r.a.) sünnet kelimesini burada yine ıstılah manası ile kullanmış ve Allah’ın (c.c.) Kitabı ile Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetine bağlı kalacağını insanlara beyan etmiştir.

²⁸⁴ Nesâî, Kudât, 11; Dârimî, Mukaddime, 20.

²⁸⁵ Dârimî, Mukaddime, 17.

Abdullah b. Mes'ud (r.a.) başka bir rivayette şöyle demiştir:

كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا لَبَسْتُمْ فِتْنَةً يَهْرَمُ فِيهَا الْكَبِيرُ وَيَرَبُّو فِيهَا الصَّغِيرُ ، إِذَا تَرَكَ مِنْهَا شَيْءٌ قِيلَ تَرَكْتَ
السُّنَّةَ؟ قَالُوا : وَمَتَى ذَاكَ؟ قَالَ : إِذَا ذَهَبَتْ عُلَمَاؤُكُمْ وَكَثُرَتْ جُهْلَاؤُكُمْ ، وَكَثُرَتْ فُرَاؤُكُمْ وَقَلَّتْ
فُقَهَاؤُكُمْ ، وَكَثُرَتْ أَمْرَاؤُكُمْ وَقَلَّتْ أَمْنَاؤُكُمْ ، وَالتَّمَسَّتِ الدُّنْيَا بِعَمَلِ الْآخِرَةِ وَتَفَقَّهَ لِغَيْرِ الدِّينِ

“Fitne sizi kuşattığında haliniz nice olur. O vakit büyükler iyice takatten düşer, küçükler öne çıkar. Fitne unsuru olan şeylerden biri terk edildiğinde “sünnet terk edildi” denir. (Orada bulunanlar); “Bu ne zaman (olacak?)” dediler. Abdullah b. Mes'ud (r.a.) şöyle karşılık verdi: “Ulemanız gidip cahilleriniz çoğaldığı, manasına nüfuz etmeden Kur’ân okuyan kurranızın arttığı, fakihlerinizin azaldığı, yöneticilerinizin artıp güvenilir insanlarınızın azaldığı, ahiret ameliyle dünyalık peşine düşüldüğü ve dini gayeler dışındaki amaçlar için tefakkuh edildiği zaman.”²⁸⁶

Abdullah b. Mes'ud (r.a.) burada fitne döneminde ortaya çıkan bazı yanlış uygulamaların sünnet olarak algılanmasına işaret ederken, aslında Hz. Peygamber (s.a.) sünnetinden uzaklaşıldığını belirtmiş olmaktadır. Bu anlamda sünneti burada, Hz. Peygamber (s.a.) sünneti yerine ikame edilmiş uygulama anlamında kullanmıştır.

Başka bir rivayette Abdullah b. Mes'ud (r.a.) şöyle demiştir:

طَلَّاقُ السُّنَّةِ تَطْلِيقٌ وَهِيَ طَاهِرٌ فِي غَيْرِ جَمَاعٍ فَإِذَا حَاضَتْ وَطَهَّرَتْ طَلَّقَهَا أُخْرَى فَإِذَا حَاضَتْ
وَطَهَّرَتْ طَلَّقَهَا أُخْرَى ثُمَّ تَعَدَّدَ بَعْدَ ذَلِكَ بِحَيْضَةٍ

“Sünnete uygun talak; Kişinin hanımını temiz iken ve cinsel ilişkide bulunmaksızın, bir talak ile boşamasıdır. Kadın tekrar hayız olup temizlenince ikinci talakı verir. Tekrar hayız görüp temizlenince de üçüncü talakı verir. Sonra da kadın iddet süresini bekler.”²⁸⁷

İbn Mes'ud (r.a.) burada sünnet tabirini mutlak kullanmakla birlikte, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetini kastettiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Abdullah b. Mes'ud'un (r.a.) sünnet ve bid'at karşıtlığı ile ilgili şöyle dediği rivayet edilmiştir:

²⁸⁶ Dârimî, Mukaddime, 22. (Aynı babda, Abdullah b. Mes'ud'dan (r.a.) rivayet edilen benzer iki hadis daha vardır.)

²⁸⁷ Buhârî, Talak, 1 (Bab Başlığı); İbn Mâce, Talak, 2; Nesâî, Talak, 2. (Konuyla ilgili, Nesâî, Talak, 2'de benzer iki hadis daha rivayet edilmiştir.)

الْقَصْدُ فِي السُّنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الاجْتِهَادِ فِي الْبِدْعَةِ

“Sünnet dâhilinde orta yolu tutmak (itidalli davranmak), bid’at içinde var gücüyle çalışmaktan daha hayırlıdır.”²⁸⁸ Buradaki mutlak kullanımda da Hz. Peygamber (s.a.) sünnetinin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Yine sünnet-bid’at karşıtlığı ile ilgili olarak Abdullah b. Mes’ud’un (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmektedir:

اتَّبِعُوا وَلَا تَبْتَدِعُوا فَقَدْ كُفِينُمْ

“(Sünnete) uyunuz, bid’at işlemeyiniz. Zira uyulması gereken şeylerin tespiti sizin yerinize yapılmıştır.”²⁸⁹

Bu rivayette sünnet kelimesi açıkça geçmemektedir. “اتَّبِعُوا” emrinden sonra “bid’at işlemeyiniz” tabiri kullanıldığı için, burada sünnetten bahsedildiği, bu sünnetle de Hz. Peygamber (s.a.) sünnetinin kastedildiği söylenebilir. Çünkü hadiste belirtilen uyulması gereken şeylerin tespiti, Hz. Peygamber (s.a.) tarafından yapılmaktadır. Çünkü O’nun elçilik görevlerinden biri de budur. Diğer insanların ise böyle bir yetkisi yoktur.

İbn Mes’ud (r.a.), özellikle nafilâ namaz, oruç, zikir, gibi amellerin, Hz. Peygamber’in (s.a.) yaptığı kadar yapılması taraftarıdır. Bu konularda ölçü olarak, Hz. Peygamber’in (s.a.) davranışlarını esas alan İbn Mes’ud (r.a.), insanlara da böyle fiillerde Rasûlullah’ı (s.a.) örnek almayı tavsiye etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.) her davranışında bir ölçü ve güzel bir örnek vardır.

Buhârî’nin naklettiği bir hadise göre Abdullah b. Mes’ud (r.a.), tan yeri ağarınca kadar Müzdelife’de kaldıktan sonra şöyle demiştir:

لَوْ أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَقَاضَ الْآنَ أَصَابَ السُّنَّةَ

“Mü’minlerin Emiri (Hz. Osman (r.a.)) şimdi hareket edecek olursa, sünnete uygun davranmış olur.”²⁹⁰

Rivayetten anlaşıldığına göre bu olay Hz. Osman’ın (r.a.) halifeliği zamanında meydana

²⁸⁸ Dârimî, Mukaddime, 23.

²⁸⁹ Dârimî, Mukaddime, 23.

²⁹⁰ Buhârî, Hac, 99.

gelmiştir. Onun önderliğinde hac yapan Abdullah b. Mes'ud da (r.a.), Müzdelife'de nasıl davranılacağı ile ilgili, Hz. Peygamber'den (s.a.) gördüklerini, öğrendiklerini sünnet tabiriyle ifade etmiştir. Onun burada “sünnete isabet etmiş olur (sünnete uygun davranmış olur)” ifadesiyle Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini kastettiği açıktır. Ona göre insanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) davranışlarına uygun hareket ederlerse isabet, aykırı hareket ederlerse de hata etmiş olmaktadır.

Yine bununla ilgili, vücudunun ağırlığını tek ayağına vererek namaz kılan bir adam görünce Abdullah b. Mes'ud (r.a.) şöyle demiştir:

خَالَفَ السُّنَّةَ وَلَوْ رَأَوْحَ بَيْنَهُمَا كَانَ أَفْضَلَ

“Sünnete muhalefet etti. Ayaklarını dinlendirerek kılsaydı (râveha) daha iyi olurdu. Abdullah b. Mes'ud (r.a.) aynı babdaki diğer rivayette de aynı adam için “أَخْطَأَ السُّنَّةَ” “sünnete uymadı” tabirini kullanmıştır.²⁹¹

Bu rivayetler de İbn Mes'ud'un (r.a.) “sünnete isabet veya muhalefet” tabiriyle Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini kastettiğini göstermektedir.

Nitekim Abdullah b. Mes'ud (r.a.) buna benzer bir ifadeyi de, namaz vaktinin girmesi üzerine söylemiştir:

إِنْ يُصِيبُ صَاحِبُكُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجِ الْآنَ

“Eğer emiriniz, Peygamberiniz'in (s.a.) sünnetine uygun hareket ediyorsa şimdi (namaz için) çıkar.” Bu hadisi rivayet eden ravi de şöyle demiştir: “Vallahi, İbn Mes'ud (r.a.) daha sözünü tamamlamamıştı ki, (Kûfe Emiri) Ammar b. Yasir (ö. 37/657): “Namaza!” diyerek çıktı.²⁹²

Abdullah b. Mes'ud'un (r.a.) “mine's-sünne” ifadesini kullanarak Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini kastettiği rivayetler de olmuştur.

Bununla ilgili rivayetlerden birinde Abdullah b. Mes'ud (r.a.), namazın sonundaki teşehhüdle ilgili şöyle demektedir:

²⁹¹ Nesâî, İftitah, 13. (Hadiste geçen “râveha” kelimesi, biraz bir ayağına dayanmak, sonra öteki ayağına dayanmak demektir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Nihâye*, II, 274.)

²⁹² *Müsned*, I, 459.

“Teşehhüdü gizli okumak sünnettendir.”²⁹³

H.z. Ali (r.a.) kendi olmadığı bir sırada, Müslümanları idare etmesi için Abdullah b. Mes’ud’u (r.a.) vekil bırakmıştı. O da bayram günü halkın karşısına çıkıp şöyle dedi:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يُصَلَّى قَبْلَ الْإِمَامِ

“Ey İnsanlar! İmamdan önce namaz kılınması sünnete uygun değildir.”²⁹⁴

Abdullah b. Mes’ud (r.a.) burada, daha imam bayram namazını kıldırmadan, başka namaz kılınmasının sünnete uygun olmadığını haber vermektedir.

Yine İbn Mes’ud’un (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmektedir:

مَنْ اتَّبَعَ جَنَازَةً فَلْيَحْمِلْ بِجَوَانِبِ السَّرِيرِ كُلِّهَا فَإِنَّهُ مِنَ السُّنَّةِ ثُمَّ إِنْ شَاءَ فَلْيَبْطُغْ وَإِنْ شَاءَ فَلْيَدَعْ

“Cenazeyi takip eden kimse tabutun bütün taraflarını (sırayla) tutarak taşıyın. Çünkü böyle yapmak sünnettendir. Sonra dilerse (tekrar taşımakla) nafile yapsın, dilerse de taşımayı bıraksın.”²⁹⁵

Abdullah b. Mes’ud’un (r.a.) sünneti mutlak olarak kullandığı bu yerlerde, Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini ifade ettiği açıkça görülmektedir. Bunun için Abdullah b. Mes’ud’un (r.a.) dilinde de sünnetin kavramlaştığını söylemek mümkündür.

2.3.2.2. Ebû Musa el-Eş’ârî’nin Kullanımı

Ebû Musa el-Eş’ârî (r.a.) vereceğimiz ilk iki rivayette sünnet kelimesini lügat manasıyla, son rivayette de ıstılah manasıyla kullanmıştır.

Rivayete göre Ebû Musa el-Eş’ârî (r.a.), muhataplarına Hz. Peygamber’in (s.a.) namazı ta’lim şeklini şöyle anlatmıştır:

إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَنَا فَعَلَّمَنَا صَلَاتَنَا وَسَنَّ لَنَا سُنَّتَنَا

“Rasûlüllah (s.a.) bize hitapta bulundu, namazımızı öğretti, sünnetimizi beyan etti

²⁹³ Ebû Dâvud, Salât, 185; Tirmizî, Salât, 101.

²⁹⁴ Nesâî, İdeyn, 6.

²⁹⁵ İbn Mâce, Cenâiz, 15.

(senne lenâ sünnetenâ).” Sonra da şöyle buyurdular:

إِذَا صَلَّيْتُمْ فَأَقِيمُوا صَفْوَفِكُمْ. ثُمَّ لِيَوْمِكُمْ أَحَدِكُمْ. فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا. وَإِذَا قَالَ: غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ. فَقُولُوا: آمِينَ. يَجِبُكُمْ اللَّهُ. فَإِذَا كَبَّرَ وَرَكَعَ فَكَبِّرُوا وَارْكَعُوا. فَإِنَّ الْإِمَامَ يَرْكَعُ قَبْلَكُمْ وَيَرْفَعُ قَبْلَكُمْ

“*Namaz kılacağınız zaman saflarınızı düzeltin. Sonra içinizden biriniz size imam olsun. O tekbir aldığı zaman siz de tekbir alın. “Ğayril Mağdûbi Aleyhim vela’ddâllîn” dediği zaman siz de “âmin” deyin ki Allah (c.c.) duanızı icabet buyursun. İmam tekbir alarak rükûya gittiği zaman siz de tekbir alın ve rükû edin. Çünkü imam sizden önce rükû eder, sizden önce rükûdan doğrulur.*”²⁹⁶

Hadisin başka bir tarikinde aynı ifade şöyle geçmektedir:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَنَا وَبَيَّنَ لَنَا سُنَّتَنَا وَعَلَّمَنَا صَلَاتَنَا فَقَالَ إِذَا صَلَّيْتُمْ، فَكَانَ عِنْدَ الْقَعْدَةِ، فليكن من أول قول أحدكم

“Rasûlüllah (s.a.) bize hitapta bulundu, bize sünnetimizi beyan etti (beyyene lenâ sünnetenâ) ve bize namazımızı öğretti.” Sonra şöyle buyurdu: “*Namaz kıldığınız zaman, biriniz (teşehhüd için) oturduğunda ilk sözü şu olsun*” dedi ve ardından ‘Ettehiyyâtü’ duasını okudu.²⁹⁷

Bu rivayet de gösteriyor ki yukarıdaki hadiste Ebû Musa (r.a.) “senne” (sünnet kıldı) tabirini, “sünneti beyan etti, gösterdi” anlamlarında kullanmıştır.

Yine Ebû Musa el-Eş’ârî (r.a.) Basra’ya (vali olarak) geldiği zaman şöyle demiştir:

بَعَثَنِي إِلَيْكُمْ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَعَلَّمَكُمْ كِتَابَ رَبِّكُمْ وَسُنَّتَكُمْ، وَأَنْظَفُ طُرُقَكُمْ

“Ömer İbnü’l-Hattâb (r.a.) beni size, Rabbiniz’in Kitabı’nı ve (uymanız gereken) Sünnetinizi öğretmem ve yollarınızı açıp temizlemem için gönderdi.”²⁹⁸

Burada da Ebû Musa (r.a.) yukarıdaki rivayetlerde olduğu gibi sünneti muhatab zamirine (“sünnetiniz” şeklinde) izafe etmekle birlikte, bununla muhataplarının uyması gereken Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini kastettiği anlaşılmaktadır.

²⁹⁶ Müslim, Salât, 62; Ebû Dâvud, Salât, 178; Nesâî, İmame, 38, Tatbîk, 23, 101; Dârimî, Salât, 71; *Müsned*, IV, 393, 401, 405, 409. (Buradaki rivayetler de lafız olarak aynı olmamakla beraber mana itibarıyla aynı şeyleri ifade etmektedirler.)

²⁹⁷ İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 24; Dârimî, Salât, 71, 92.

²⁹⁸ Dârimî, Mukaddime, 46.

2.3.2.3. Hz. Aişe'nin Kullanımı

Hz. Peygamber'in (s.a.) eşlerinden ve büyük sahabîlerden biri olan Hz. Aişe'nin (r.a.) (ö. 58/678) rivayetlerinde de sünnet tabirinin kullanıldığını görmek mümkündür.

Rivayete göre Hz. Aişe (r.a.), kölesi olan Berîre'yi azad edince mevcut olan nikâh akdini devam ettirip ettirmeme konusunda onu muhayyer bırakmış, Berîre de nikâhını devam ettirmeme yönünde karar kılmıştır. Bunu üzerine Hz. Aişe (r.a.) şöyle demiştir:

كَانَ فِي بَرِيرَةَ ثَلَاثُ سُنَنِ

“Berîre’de üç sünnet vardır.” Bunlar:

1- Berîre azad olduğu vakit, kocasında kalıp kalmamakta muhayyer bırakıldı.

2- Ona et hediye edilmişti. Az sonra çömlek ateşte iken Rasûlullah (s.a.) yanına girdi ve yemek istedi. Kendilerine ekmek ve evdeki katıklardan katık getirildi. Fakat O, “*Ben ateşte içi et dolu çömleği görmedim mi sanki?*” buyurdu. (Oradakiler): “Hay hay Yâ Rasûlallah (s.a.) (görmüşsündür)! Ama bu Berîre’ye sadaka olarak verilen bir ettir. Onun için sana ondan yedirmeye çekindik” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): “*O, Berîre’ye sadaka, ondan bize ise hediyedir*” buyurdu.

3- Hz. Peygamber (s.a.) Berîre hakkında: “*Velâ ancak azad edene aittir*” buyurdular.²⁹⁹

Aynı rivayetin bazı tariklerinde ifade; “*كَانَ فِي بَرِيرَةَ ثَلَاثُ قَضِيَّاتٍ*” şeklinde yer almaktadır.³⁰⁰ Bu da “Berîre kıssasında üç dini hüküm vardır” anlamına gelmektedir. Yani burada sünnet kelimesi yerine “dini hüküm” anlamına gelen “kadıyyât” kelimesi kullanılmıştır. Bu da Hz. Aişe'nin (r.a.) sünnet kelimesini burada hüküm anlamında kullandığını göstermektedir.

Rasûlullah'ın (s.a.) hürriyetine kavuşan cariyelere, eski kocasına dönüp dönmeme konusunda (nikâhta) muhayyerlik tanınması, velâ hakkını köleyi azad edene mahsus kılması ve bir kimseye sadaka olarak verilen bir şeyin, o kimseye sadaka, başkalarına ise hediye olduğunu söylemesi, Hz. Aişe (r.a.) tarafından “sünnet (uyulması gereken

²⁹⁹ Buhârî, Talak, 14, Nikâh, 18, Et'ime, 31; Müslim, Itk, 14; İbn Mâce, Talak, 28; Nesâî, Talak, 29; *Muvattâ*, Talak, 25; *Müsned*, VI, 178.

³⁰⁰ Bkz. Müslim, Zekât, 172, Itk, 10; Nesâî, Talak, 29.

hüküm)” olarak nitelendirilmiştir.

Urve b. Zübeyr (ö. 94/712) Hz. Aişe’ye (r.a.), Allah Teâlâ’nın “Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”³⁰¹ ayet-i kerimesini sormuş, Hz. Aişe de (r.a.) Urve’ye şöyle cevap vermiştir:

يَا ابْنَ أُخْتِي هِيَ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجْرٍ وَلِيَّهَا فَتَشَارِكُهُ فِي مَالِهِ فَيُعْجِبُهُ مَالُهَا وَجَمَالَهَا فَيُرِيدُ وَلِيَّهَا أَنْ يَتَزَوَّجَهَا بِغَيْرِ أَنْ يُقْسِطَ فِي صَدَاقِهَا فَيُعْطِيهَا مِثْلَ مَا يُعْطِيهَا غَيْرُهُ فَتُحِبُّهَا أَنْ يَنْكَحُوهَا إِنَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ وَيَبْلُغُوا بِهِنَّ أَعْلَى سُنَّتِهِنَّ مِنَ الصَّدَاقِ وَأَمْرُوا أَنْ يَنْكَحُوا مَا طَابَ لَهُمْ مِنَ النِّسَاءِ سِوَاهُنَّ

“Yeğenim, bu kadından maksat, velisinin terbiyesinde bulunan yetim kızdır. Velisine malında ortak olur, onun da yetim kızın malı ve güzelliği hoşuna gider ve mehrinde adalet gözetmeksizin onunla evlenmek ister. Ve başkasının verdiği kadar mehir vererek onunla evlenmeyi düşünür. İşte bu sebeple velilerin onları nikâh etmeleri yasak edildi. Ancak onlar hakkında adalet gösterip mehirlerinde âdet olan en üst dereceye ulaşanlar (a’la sünnetihinne mine’s-sadak) müstesnadır. Bu sebeple velilere bu yetim kızların dışında, kendilerine helâl olan kadınlarla evlenmeleri emredildi.”³⁰²

Burada, kendisiyle evlenilmek istenen yetim kızlara da, dengi kızlara verilmesi âdet olan mehir gibi en üst seviyede mehir verilmesi gerektiği “sünnet” kelimesiyle ifade edilmiştir. Yani bu rivayette Hz. Aişe (r.a.) sünnet kelimesini âdet, gelenek anlamlarında kullanmıştır.

Hz. Aişe (r.a.), Safa ile Merve arasında sa’y yapmakla ilgili şöyle demiştir:

قَدْ سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الطَّوَّافَ بَيْنَهُمَا

“Gerçekten Rasûlullah (s.a.), Safâ ile Merve arasında tavaf etmeyi (sa’y yapmayı), sünnet kılmıştır.”³⁰³

Hz. Peygamber’in (s.a.) sa’yi sünnet kılması onun hüküm yönüyle sünnet olmasını değil, bu ibadetin Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetiyle (kendi beyan ve uygulamasıyla)

³⁰¹ Nisâ, 4/3.

³⁰² Buhârî, Şerîke, 7, Vasâyâ, 21, Hiyel, 8; Müslim, Tefsir, 6; Ebû Dâvud, Nikâh, 12.

³⁰³ Buhârî, Hac, 79; Müslim, Hac, 262; Müsned, VI, 144.

sabit olmasını ifade etmektedir. Şu halde sünnet tabiri burada fiil kalıbıyla “senne” şeklinde, hüküm koyma, bir ibadet olarak belirleme, uygulama gibi anlamlarda kullanılmış olmaktadır. Sa’yin hükmü ise mezheplere göre farklılık arz eder. Diğer bazı rivayetlere bakıldığında burada sa’yin farz olduğu belirtilmiştir. Çünkü başka bazı rivayetlerde, sa’y yapmadan haccın tam olmayacağına dair bilgiler vardır.³⁰⁴

Nitekim Müslim’de geçen bir rivayette Hz. Aişe (r.a.), konuyla ilgili şöyle demektedir: “Allah, Safa ile Merve arasında sa’y yapmayan bir kimsenin haccını da umresini de tamam kabul etmez.”³⁰⁵

Yine sa’y ile ilgili olarak Urve b. Zübeyr’in Hz. Aişe’den (r.a.) naklettiğine göre, Hz. Aişe (r.a.) şöyle demiştir:

أَنَّ الْأَنْصَارَ كَانُوا قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمُوا هُمْ وَعَسَّانُ يُهْلُونَ لِمَنَاءَ فَتَحَرَّجُوا أَنْ يَطُوفُوا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَكَانَ ذَلِكَ سُنَّةً فِي آبَائِهِمْ مَنْ أَحْرَمَ لِمَنَاءَ لَمْ يَطُفْ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَإِنَّهُمْ سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ حِينَ أَسْلَمُوا فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي ذَلِكَ

Müslüman olmadan önce Ensâr ve Gassân, Menât³⁰⁶ için telbiye getirirler, Safa ile Merve arasında sa'y yapmaktan çekinirlerdi. Bu, onların babalarından kalma bir sünnet (âdet) idi. Menât için ihrama giren, Safa ile Merve arasında sa'y yapmazdı. İslâmiyet’i kabul ettikleri zaman bu durumu Allah Rasûlü’ne (s.a.) sordular. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu.³⁰⁷

*“Şüphesiz ki Safa ile Merve, Allah’ın (c.c.) şeâirindedir. Şimdi her kim Kâbe’yi hacceder yahut umre yaparsa, onların arasında sa’y yapmasında bir beis yoktur. Kim kendiliğinden bir hayır işlerse bilmeli ki, Allah (c.c.) şükürü kabul eden ve bilendir.”*³⁰⁸

Yine bu ayete dayanarak, “Safa ile Merve arasında sa’y etmeyen kişiye bir şey gerekmez kanaatindeyim. O ikisi arasında sa’y etmesem aldırış etmem” diyen Urve b. Zübeyr’e, Hz. Aişe (r.a.) şöyle demiştir:

بِسْ مَا فُلْتِ يَا ابْنَ أُخْتِي طَافَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَطَافَ الْمُسْلِمُونَ فَكَانَتْ سُنَّةً

³⁰⁴ Bu konuda bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 501.

³⁰⁵ Müslim, Hac, 259.

³⁰⁶ Menât, cahiliye dönemine ait bir puttur.

³⁰⁷ Buhârî, Hac, 79; Müslim, Hac, 263.

³⁰⁸ Bakara, 2/158.

“Yeğenim, ne kötü söyledin! (Safa ile Merve arasında) Rasûlüllah (s.a.) sa’y etti. Ona uyarak Müslümanlar da sa’y ettiler ve böylece bu sünnet oldu.”³⁰⁹

Başka bir rivayette Urve b. Zübeyr Hz. Aişe’ye (r.a.) hitaben Bakara Sûresi 158. ayeti hakkında: “Demek ki Safa ile Merve arasında sa’y yapmakta bir günah yoktur” şeklinde bir yorum yapmıştır. Hz. Aişe’de (r.a.) ona şöyle karşılık vermiştir:

بِسْمَا فُلْتِ يَا ابْنَ أُخْتِي إِنَّ هَذِهِ الْآيَةَ لَوْ كَانَتْ لَوْ كَانَتْ كَمَا أَوْلَتْهَا كَانَتْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا وَلَكِنَّهَا نَزَلَتْ فِي الْأَنْصَارِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمُوا كَانُوا يَهْلُونَ لِمَنَاةَ الطَّائِفَةِ الَّتِي كَانُوا يَعْبُدُونَ عِنْدَ الْمُشْتَلِّ وَكَانَ مِنْ أَهْلِ لَهَا يَتَحَرَّجُ أَنْ يَطُوفَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَلَمَّا سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ أَنْزَلَ اللَّهُ عِزًّا وَجَلًّا - إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا - ثُمَّ قَدْ سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الطَّوَّافَ بَيْنَهُمَا فَلَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يَتْرُكَ الطَّوَّافَ بِهِمَا

“Ne kötü konuştun yeğenim. Eğer bu ayet senin yorumladığın gibi olsaydı “sa’y etmeyene günah yoktur” şeklinde olurdu. Fakat bu ayet Ensar hakkında nazil olmuştur. Onlar, Müslüman olmadan önce Müşellel denilen yerde, kendisine ibadet edilen azgın put Menât için ihrama girerlerdi. Kim o put adına ihrama girerse, Safa ile Merve arasında tavafa gerek kalmazdı. Bu durumu Rasûlüllah’a (s.a.) sordular da bunun üzerine, “Şüphesiz ki Safa ile Merve, Allah’ın (c.c.) şeâirindedir. Şimdi her kim Kâbe’yi hacceder yahut umre yaparsa, onların arasında sa’y yapmasında bir beis yoktur”³¹⁰ ayeti nazil oldu. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.) her iki tepe arasında sa’y etmeyi âdet edinip, sünnet kıldı. Şu halde kimsenin bu iki tepe arasında sa’y etmeyi terk etmeye hakkı yoktur.”³¹¹

Bu rivayetlerde görüldüğü üzere Hz. Aişe (r.a.), İslâm öncesi bir gelenekten “babalarından kalma bir sünnet (âdet)miş” diye bahsetmektedir. Zira bu, Ensâr ile Gassân kabilelerinin hac ibadetinde uydukları bir davranış tarzıdır ve onlar bu kurallara göre hac yapmaktadırlar. Ancak İslâm geldikten sonra, bu sünnetin hiçbir gerekliliği kalmamış, inen ayetle sa’y etmekte bir sakınca olmadığı belirtilmiştir. Böylece sa’y etmek, Hz. Peygamber’in (s.a.) uygulamasıyla, Müslümanların terk etmeyeceği bağlayıcı bir sünnet haline gelmiştir.

Bu ifadelerde Hz. Aişe’nin (r.a.) sünneti hem kelime anlamına uygun olarak “âdet,

³⁰⁹ Müslim, Hac, 261.

³¹⁰ Bakara, 2/158.

³¹¹ Nesâî, Menâsik, 168.

gelenek” anlamlarında kullandığı, hem de Hz. Peygamber’in (s.a.) bizzat koyup uyguladığı bir gelenek manasında kullandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu rivayette, hacdaki bir ibadetin gerekliliği Hz. Peygamber (s.a.) sünnetiyle belirlenmiş olmaktadır.

Yine Hz. Aişe’ye (r.a.) göre sa’y, cahiliye döneminde müşriklerin bir âdetidir. Bununla birlikte Kur’ân’da sa’y etmekte bir sakınca olmadığı bildirilmiş, Hz. Peygamber’in (s.a.) bizzat sa’y etmesi ve sahabenin de O’na bu konuda tabi olmasıyla, sa’y etmek terk edilmeyen ve herkesin uyduğu bir sünnet haline gelmiştir.

Başka bir hadiste de Hz. Aişe’nin (r.a.) anlattığına göre, Hz. Peygamber (s.a.) insanlar zorunlu hale getirir (farz zanneder) korkusuyla kuşluk namazını kılmıyordu. Hadisin devamında Hz. Aişe (r.a.) şunları söylemiştir:

إن رسول الله صلى الله عليه و سلم كان يترك العمل وهو يحب أن يعمل خشية أن يستن به الناس فيفرض عليهم

Muhakkak ki Rasûlüllah (s.a.), insanların sünnet edinmelerini (yestennü) istemediği bazı şeyleri insanların devamlı hale getirmelerinden (onu sevmelerinden) korktuğu için terk etmektedir.³¹² Hz. Aişe’nin (s.a.) burada sünneti, Hz. Peygamber’in (s.a.) takip edilen, uyulan bir sünneti anlamlarında kullandığı görülmektedir.

Hz. Aişe (r.a.) ilk dört rivayette sünneti lügat manasıyla, son üç rivayette de ıstılah manasıyla kullanmıştır. Verilen rivayetlerde de görüldüğü üzere Hz. Aişe (r.a.) sünnet kelimesini isim olarak âdet, gelenek manalarında kullanmıştır. Mutlak olarak kullandığı yerlerde ise “Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini” anlamında ıstılah manada kullandığı görülmektedir.

2.3.2.4. Abdullah b. Abbas’ın Kullanımı

Sünnet tabirini en çok kullanan sahabîlerden biri de Abdullah b. Abbas’tır (r.a.) (ö. 68/688). O, burada vereceğimiz son rivayet hariç hepsinde sünneti ıstılâhî manada kullanmıştır. Son rivayette ise sünnetin lügat manasıyla kullanıldığı görülmektedir.

³¹² *Müsned*, VI, 33–34, 86. (*Müsned*, VI, 33–34’te “خشية” yerine “كراهية” ibaresi geçmekte, Hz. Peygamber’in (s.a.) kuşluk namazını kılmadığından bahsedilmemektedir.)

Bazı rivayetlere göre Abdullah b. Abbas (r.a.), üç husus hariç, Hz. Peygamber'in (s.a.) koyduğu her sünneti bildiğini söylemiştir.³¹³ Rivayete göre Abdullah b. Abbas (r.a.), bir gün ikindiden sonra hutbe okumaya başlamış, hutbe güneş batıp yıldızlar görününceye kadar devam etmiştir. (Vaktin geçmesi üzerine sabırsızlanan) Halk “namaza, namaza” demeye başlamıştır. Benî Temîm'den sözünü sakınmayan bir adamın da aynı şeyleri söylemesi üzerine Abdullah b. Abbas (r.a.):

أَنْعَلَمْنِي بِالسُّنَّةِ لَا أُمَّ لَكَ ثُمَّ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَعَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ
وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ

“Bana sünneti mi öğretiyorsun be annesiz kalası!” demiş sonra da şunu ilave etmiştir: “Ben, Rasûlüllah'ın (s.a.) öğle ile ikindiye ve akşamla yatsıyı cem ederek kıldığını gördüm.”³¹⁴

Bu hadisteki olayı nakleden Abdullah b. Şakîk (ö. 108/727), Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) bu sözlerinden şüpheye düştüğünü, Ebû Hureyre'ye (r.a.) giderek bu durumu sorduğunu, onun da Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) sözlerini tasdik ettiğini belirtir. Burada İbn Abbas'ın (r.a.) mutlak olarak kullandığı sünnet tabiriyle Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetini kastettiği anlaşılmaktadır.

Tâvus'un (ö. 101/720) rivayet ettiği başka bir hadis ise şu şekildedir:

فَلْنَا لِبْنِ عَبَّاسٍ فِي الْإِقْعَاءِ عَلَى الْقَدَمَيْنِ فَقَالَ هِيَ السُّنَّةُ فقلْنَا لَهُ إِنَّا لَنَرَاهُ جَفَاءً بِالرَّجُلِ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ
بَلْ هِيَ سُنَّةُ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Biz namazda ayaklar üzerine oturma konusunu İbn Abbas'a (r.a.) sorduk. İbn Abbas (r.a.): “O sünnettir” diye cevap verdi. Bunun üzerine: “Biz onun insana cefa vereceğini düşünüyoruz” dedik. Abdullah b. Abbas da (r.a.): “Bilakis o, Peygamberiniz'in (s.a.) sünnetidir” diye cevap verdi.³¹⁵

Bu rivayette İbn Abbas (r.a.) sünnet tabirini önce mutlak olarak kullanmış, sözünün devamında “sünnetü Nebiyyik” diyerek sünneti Hz. Peygamber'e (s.a.) nispet etmiştir. Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) ifadeyi bu şekilde kullanması, sahabenin mutlak olarak sünnet (es-sünne) tabirini kullandığında Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini kastettiklerinin delillerinden biri olarak kabul edilebilir.

³¹³ Bkz. *Müsned*, I, 257–258.

³¹⁴ Müslim, *Salâtü'l Müsâfirîn*, 57; *Müsned*, I, 251.

³¹⁵ Müslim, *Mesâcid*, 32; Ebû Dâvud, *Salât*, 138; Tirmizî, *Salât*, 209; *Müsned*, I, 313.

Akşam namazının ikinci rekâtında selam verdikten sonra kalkıp namazını tamamlayan ve namazın sonunda sehiv secdesi yapan bir kimsenin yaptığı bu davranışı Abdullah b. Abbas (r.a.): “سنة نبيه صلى الله عليه وسلم” diyerek, “Hz. Peygamber’in (s.a.) sünneti” olarak nitelemiştir.³¹⁶

Son iki rivayette sünnet kelimesini Hz. Peygamber’e (s.a.) izafe ederek kullanan Abdullah b. Abbas (r.a.), bununla istilah manada Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini ifade etmek istemiştir.

Diğer taraftan İbn Abbas (r.a.) bazı yerlerde sünnet tabirini mutlak olarak kullanmıştır. Rivayete göre Talha b. Abdullah (ö. 97/716) şöyle demiştir:

صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ عَلَى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةَ وَجَهَرَ حَتَّى أَسْمَعَنَا فَلَمَّا فَرَغَ أَخَذْتُ بِيَدِهِ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ سُنَّةٌ وَحَقٌّ

İbn Abbas’ın (r.a.) arkasında bir cenaze namazı kıldım. Namazda fatiha ve bir sûre okudu, bunları duyabileceğimiz şekilde açıktan (cehrî) okudu. Namazı bitirince elinden tutup bu yaptığının hükmünü sordum, o da: “Sünnettir ve haktır” dedi.³¹⁷

Aynı hadisin bir başka tarikinde Talha b. Abdullah şöyle demiştir:

صَلَّيْتُ مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ عَلَى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَقَالَ إِنَّهَا مِنْ السُّنَّةِ

Abdullah b. Abbas’la (r.a.) beraber bir cenaze namazı kıldım. İbn Abbas (r.a.) Fatiha Sûresi’ni okudu ve dedi ki: “Bu yapılan sünnettendir.”³¹⁸

Yine hem İbn Abbas’a (r.a.), hem de İbn Ömer’e (r.a.) göre yolculuk yaparken vitir namazı kılmak sünnettir.³¹⁹ Hatta İbn Abbas’a (r.a.) göre, bir kimsenin oturmak istediği zaman ayakkabılarını çıkarıp sol tarafına koyması bile sünnettendir.

Konu ile ilgili hadis şu şekilde gelmektedir:

مِنْ السُّنَّةِ إِذَا جَلَسَ الرَّجُلُ أَنْ يَخْلَعَ نَعْلَيْهِ فَيَضَعَهُمَا بَجَنْبِهِ

³¹⁶ Bkz. *Müsned*, I, 351.

³¹⁷ Buhârî, Cenâiz, 66; *Müsned*, II, 83; Nesâî, Cenâiz, 77. (Nesâî, Cenâiz, 77’de benzer bir hadis daha vardır. Ayrıca Buhârî, Cenâiz, 66’daki rivayet “لِيَعْلَمُوا أَنَّهَا سُنَّةٌ” şeklinde bitmektedir.)

³¹⁸ Ebû Dâvud, Cenâiz, 59; Tirmizî, Cenâiz, 39. (Tirmizî, Cenâiz, 39’da benzer bir rivayet daha vardır.)

³¹⁹ Bkz. İbn Mâce, İkâme, 124; *Müsned*, I, 241.

“Bir adamın oturmak istediği zaman, ayakkabılarını çıkarıp sol yanına koyması sünnettendir.”³²⁰

İbn Ömer (r.a.) hac aylarının Şevval, Zilkâde ve Zilhicce'nin ilk on günü olduğunu söylemiş, bunu üzerine Abdullah b. Abbas da (r.a.) şöyle demiştir:

مِنَ السُّنَّةِ أَنْ لَا يُحْرَمَ بِالْحَجِّ إِلَّا فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ

“Hac ayları dışında hac için ihrama girmek sünnettendir.”³²¹

Bu rivayetlerde “mine's-sünne” şeklinde mutlak olarak kullanılan sünnet ifadesiyle, Hz. Peygamber (s.a.) sünneti kastedilmektedir. Ayrıca bu gibi ifadeleri sahabenin çokça kullandığı görülmektedir.

Rivayete göre Ebu't-Tufeyl (r.a.) (ö. 100/719) ile Abdullah b. Abbas (r.a.) arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ يَزْعُمُ قَوْمُكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِ رَمَلَ بِالْبَيْتِ وَأَنَّ ذَلِكَ سُنَّةٌ قَالَ صَدَقُوا وَكَذَّبُوا قُلْتُ وَمَا صَدَقُوا وَمَا كَذَّبُوا قَالَ صَدَقُوا قَدِ رَمَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَذَّبُوا لَيْسَ بِسُنَّةٍ

Ebu't-Tufeyl (r.a.) şöyle demiştir: “Senin kavmin Rasûlüllah'ın (s.a.), Kâbe'yi tavaf ederken remel yaptığını ve bunun sünnet olduğunu iddia ediyorlar” dedim. İbn Abbas (r.a.) da bana: “Hem doğru söylemişler, hem de yanlış söylemişler” dedi. “Hem doğru hem de yanlış söylemişler ne demektir?” dedim. O da bana: “Doğru söylemişler. Çünkü gerçekten Rasûlüllah (s.a.), Kâbe'yi tavaf ederken remel yaptı. Yanlış söylemişler. Çünkü o sünnet değildir” dedi.³²² Buradaki mutlak kullanımda da sünnet ifadesiyle Hz. Peygamber (s.a.) sünnetinin kastedildiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bu durumu yine İbn Abbas'tan (r.a.) gelen şu rivayette görmek mümkündür. Bu hadiste Abdullah b. Abbas (r.a.) şöyle demiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اضْطَبَعَ فَاسْتَلَمَ وَكَبَّرَ ثُمَّ رَمَلَ ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ وَكَانُوا إِذَا بَلَغُوا الرُّكْنَ

³²⁰ Ebû Dâvud, Libas, 41.

³²¹ Buhârî, Hac, 33.

³²² Müslim, Hac, 237, 238; Ebû Dâvud, Menâsik, 51; *Müsned*, I, 229, 233, 247, 297, 305, 373. (Nevevî, İbn Abbas'ın (r.a.) bu görüşünün, tüm ilim adamlarının bu konudaki görüşüne aykırı olduğunu söylemektedir. Çünkü ilim adamlarına göre tavafın ilk üç turunda remel yapmak sünnettir. Abdullah b. Zübeyr'e (r.a.) göre ise, tavafın her turunda remel yapmak sünnettir. Bkz. Nevevî, *Şerhu Müslim*, IX, 10.)

الْيَمَانِيَّ وَتَغَيَّبُوا مِنْ فُرَيْشٍ مَشَوْا ثُمَّ يَطْلَعُونَ عَلَيْهِمْ يَرْمُلُونَ تَقُولُ فُرَيْشٌ كَأَنَّهُمْ الْغَزْلَانُ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ
فَكَانَتْ سُنَّةً

“Hz. Peygamber (s.a.) (kaza umresinde Kâbe’yi tavaf ederken) ıztıbâ’ yaptı. (Hacer-i Esved’i) selâmladı ve tekbir getirdi. Sonra (ilk) üç turda Rûkn-i Yemânî’ye vardıkları zaman (ashabıyla birlikte) remel yaptı. Kureyş’in gözlerinden kayboldukları zaman âdi yürüyüşle yürüdüler. Sonra (tekrar) onların karşısına çıktıkları zaman remel yaptılar. (Bunu gören) Kureyş (müşrikleri): “Bunlar ceylan yavrusu gibiler”, demeye başladılar. Bunun üzerine Abdullah b. Abbas (r.a.) şöyle dedi: (Hz. Peygamber (s.a.) tavafın ilk üç turunda remel yapmıştır ve böylece bu) sünnet olmuştur.”³²³

Abdullah b. Abbas (r.a.) burada Hz. Peygamber’in (s.a.) tavaf konusundaki uygulamalarını sünnet olarak nitelemiştir. Ayrıca burada, hacda yapılan remelin kâfirlerin gözünü korkutmak ve onlara güçlü görünmek maksadıyla yapıldığı da söylenebilir.

Atâ b. Ebî Rabâh (ö. 114/740) şöyle demiştir:

صَلَّى بِنَا ابْنُ الزُّبَيْرِ فِي يَوْمٍ عِيدٍ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ أَوَّلَ النَّهَارِ ثُمَّ رُحْنَا إِلَى الْجُمُعَةِ فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْنَا
فَصَلَّيْنَا وَحَدَانَا وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ بِالطَّائِفِ فَلَمَّا قَدِمَ ذَكَرْنَا ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ أَصَابَ السُّنَّةَ

“Cumaya rastlayan bir bayram gününde Abdullah b. Zübeyr (r.a.) (ö. 73/692) bize günün evvelinde (bayram namazı vaktinde, bayram namazını) kıldırdı. Sonra biz cumaya gittik, fakat Abdullah b. Zübeyr (r.a.) gelmedi. Biz de namazımızı ferdî kıldık. O zaman Abdullah b. Abbâs (r.a.) Taif’teydi. Gelince durumu kendisine anlattık. O da (Abdullah b. Zübeyr (r.a.) için): “Sünnete uygun davranmış” dedi.³²⁴

Burada Abdullah b. Zübeyr’in (r.a.) sünnete uygun davrandığını söyleyen Abdullah b. Abbas (r.a.) yapılan fiili onaylamakta ve bu yapılanın Hz. Peygamber (s.a.) tarafından uygulandığını da vurgulamaktadır. Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.) Cuma ve bayram günleri aynı güne geldiği zaman ne yapılacağı ile ilgili farklı tariklerle şöyle bir hadisi nakledilmektedir:

“Sizin şu gününüzde iki bayram bir araya geldi. İsteyene bayram namazı yeter ve

³²³ Bkz. Ebû Dâvud, Menâsik, 51; Müsned, I, 247, 305.

³²⁴ Ebû Dâvud, Salât, 210–211; Nesâî, İdeyn, 32.

cumayı kılmayabilir ama biz cumayı kılacağız.”³²⁵

Yukarıdaki rivayetlerde verilen ifadeler de “sünnettendir/mine’s-sünne”, “sünnettir/es-sünne” veya “sünnete uygun davranmış/esâbe’s-sünne” tarzındaki mutlak kullanımların Hz. Peygamber (s.a.) sünnetine mahmul olduğunu göstermektedir. Bu rivayetlerde sünnet, ıstılah anlamı ile kullanılmıştır.

Ebû Cemre ed-Dubeî (ö. 128/746) temettü haccı yapmak istediğinde insanlar ona karşı çıkınca, o İbn Abbas’a (r.a.) giderek bu durumu sorar. İbn Abbas da (r.a.) ona temettü haccı yapmasını söyler. Ebû Cemre de Beytullah’a giderek orada biraz uyur. Rüyasında bir adam ona gelerek şöyle der: “Makbul bir umre ve mebrur bir hac.” Ebû Cemre rüyasında gördüklerini İbn Abbas’a (r.a.) anlattığında, o şöyle der:

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ سُنَّةُ أَبِي الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Allahü Ekber, Allahü Ekber Ebu’l-Kâsım’ın (s.a.) sünneti.”³²⁶

Benzer bir hadiste Abdullah b. Abbâs’a (r.a.) (temettü haccı kastedilerek) hac ve umrenin birlikte yapılıp yapılmayacağı sorulmuş, o da şöyle demiştir:

نَعَمْ سُنَّةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Evet yapılabilir. Bu Rasûlullah’ın (s.a.) sünnetidir.”³²⁷ Abdullah b. Abbâs (r.a.) daha sonra bu haccın nasıl yapılacağını anlatmıştır.

İbn Abbas (r.a.) ilk rivayette verdiği tepkiyle, temettü haccı yapmanın Hz. Peygamber’in (s.a.) sünneti olduğunu, yani onun uyguladığı bir ibadet olduğunu vurgulamak istemiştir. Bunu ikinci rivayette de açıkça görmek mümkündür

Buna benzer başka bir rivayette, Mekke’de arkasında namaz kıldığı yaşlı bir adamın, namaz esnasında yirmi iki tekbir almasını yadırgayarak, onu ahmaklıkla suçlayan İkrime’ye (ö. 104/722) Abdullah b. Abbas (r.a.) şu tepkiyi vermiştir:

تَكَلَّمَ أُمَّكَ سُنَّةُ أَبِي الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

³²⁵ Buhârî, Edâhî, 16; Nesâî, İdeyn 31; İbn Mâce, İkâme 166; Dârimî, Salât, 225; *Muvattâ*, İdeyn, 5; *Müsned*, IV, 372.

³²⁶ Buhârî, Hac, 102; Müslim, Hac, 204.

³²⁷ *Müsned*, II, 139.

“Be anasız kalasica, bu Ebu’l-Kâsım’ın (s.a.) sünnetidir.”³²⁸

Aynı hadisin bir başka tarikinde ise İkrime, İbn Abbas’a (r.a.) şöyle demiştir: “Öğle namazını Batha’da, ahmak bir yaşlı adamın arkasında kıldım, yirmi iki tekbir getirdi. Secde ederken ve başını kaldırdığında da tekbir getiriyordu.” Bunu üzerine, İbn Abbas (r.a.) İkrime’ye şu karşılığı vermiştir: “Bu Ebu’l Kâsım’ın (s.a.) namazıdır.”³²⁹

İlk rivayette İkrime’yi böyle davranmakla eleştiren ve o adamın kıldığı namazı Hz. Peygamber’in (s.a.) sünneti sayan İbn Abbas (r.a.), ikinci rivayette ise sünnet kelimesini kullanmamış ve Hz. Peygamber’in (s.a.), namazı o adam gibi kıldığını vurgulamıştır. Rivayetten de anlaşıldığı gibi İbn Abbas (r.a.), Hz. Peygamber’in (s.a.) kıldığı namaz şeklini, O’nun sünneti olarak kabul etmiş ve insanları O’nun gibi namaz kılmaya teşvik etmiştir.

Yine Abdullah b. Abbas’a (r.a.) Mekke’de bulunduğu zaman, imamla birlikte namaz kılmayan/kılamayan birinin tek başına (farz) namazı nasıl kılacağı sorulmuş, o da şöyle karşılık vermiştir:

ركعتين سنة أبي القاسم صلى الله عليه وسلم

“Ebu’l-Kâsım’ın (s.a.) sünneti olarak iki rekât kılınır.”³³⁰

Hadisten anlaşılacağı üzere bu soruyu soranlar Medine’de ikamet edenlerdir. Hadis ise yolcu namazı ile ilgilidir. Abdullah b. Abbas (r.a.) burada seferî bir kimsenin (farz) namazları Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetine (uygulamasına) uyararak iki rekât kılması gerektiğini ifade etmiştir. Görüldüğü gibi burada sünnet kelimesi ıstılah manası ile kullanılmıştır.

Abdullah b. Abbas (r.a.) temettü haccına Bakara Sûresi’nin 196. ayeti ile³³¹ izin verildiğini belirttikten sonra şöyle demiştir:

³²⁸ Buhârî, Ezan, 117; Müsned, I, 216, 241–242, 250, 290, 292, 339.

³²⁹ Müsned, I, 218.

³³⁰ Müsned, I, 337.

³³¹ “Başladığınız hac ve umreyi Allah (c.c.) için tamamlayın. Alıkonursanız, kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurban, yerine ulaşınca kadar, başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizde hasta olan veya başından rahatsız bulunan varsa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. Güven içinde olursanız, hacca kadar umreden faydalanabilen kimseye kolayına gelen bir kurban kesmek, bulamayana, hac esnasında üç gün ve döndüğünüzde yedi gün ki o tam on gündür oruç tutmak gerekir. Bu, ailesi Mescidi Haram'da oturmeyen kimseler içindir. Allah'tan (c.c.) sakının ve Allah'ın (c.c.) cezasının şiddetli olacağını bilin.” Bakara, 2/196.

سَنَّهُ نَبِيُّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَاحَهُ لِلنَّاسِ غَيْرَ أَهْلِ مَكَّةَ

“Hz. Peygamber de (s.a.), temettü haccı yapmayı (yani hac ile umreyi birleştirmeyi) sünnet olarak belirlemiş ve insanlar için bunu mübah kılmıştır. Ancak bu durum, Mekke ahalisi dışında olan insanlar içindir.”³³²

Bu hadisten anlaşıldığına göre, Abdullah b. Abbas (r.a.) Bakara Sûresi'nin 196. ayetini tefsir etmiştir. Buna göre temettü haccı yapmak, hem Allah'ın (c.c.) izni ile sabittir, hem de bu hac Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetidir. Yani bu şekilde hac yapmaya, Hz. Peygamber de (s.a.) izin vermiştir. Burada sünnet tabiri fiil olarak Hz. Peygamber'e (s.a.) nispet edilmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.) kendi fiili ve uygulaması anlamında kullanılmıştır.

Nitekim bu hadise benzer bir rivayetin Hz. Ali (r.a.) tarafından da Hz. Osman'a (r.a.) hitaben söylendiğini daha önce zikretmiştik. Yine benzer bir hadis Abdullah b. Ömer (r.a.) tarafından da rivayet edilmiştir. Buna yeri geldiğinde değinilecektir. Burada önemli olan husus, hem Hz. Ali'nin (r.a.), hem Abdullah b. Abbas'ın (r.a.), hem de Abdullah b. Ömer'in (r.a.) temettü haccına Allah'ın (c.c.) izin verdiğini ve temettü haccının Hz. Peygamber'in de (s.a.) sünneti olduğunu ifade etmeleridir.

Beni Hüceym'den bir adam Abdullah b. Abbas'a (r.a.) gelerek, bazı gençlerin (hac ibadetinde) Kâbe'yi tavaf edenin ihramdan çıkacağını belirterek insanların kafasını karıştırdığını söyler. Bunun üzerine Abdullah b. Abbas (r.a.) ona şöyle karşılık verir:

سَنَّهُ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنْ رَغِمْتُمْ

“Hoşunuza gitmese de Peygamberiniz'in (s.a.) sünneti bu şekildedir.”³³³

Burada da sünnet kelimesi fiil olarak Hz. Peygamber'e (s.a.) nispet edilmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.) kendi fiil ve uygulaması anlamında kullanılmıştır.

Yine hacla ilgili olarak Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmektedir:

من قدم حاجا وطاف بالبيت وبين الصفا والمروة فقد انقضت حجه وصارت عمرة كذلك سنة الله عز و جل وسنة رسوله صلى الله عليه و سلم

³³² Buhârî, Hac, 37.

³³³ Müsned, I, 278, 280, 342.

“Kim haccetmek üzere gelir ve Kâbe’yi tavaf edip, Safa ile Merve arasında da sa’y yaparsa onun haccı tamamlanmış, umresi de yerine gelmiş olmuştur. Allah’ın (c.c.) sünneti ve Rasûlüllah’ın (s.a.) sünneti de işte bu şekildedir.”³³⁴

Abdullah b. Abbas (r.a.) sünnet kelimesini burada hem Allah’a (c.c.) hem de Hz. Peygamber’e (s.a.) nispet etmiştir. Daha önce de geçtiği üzere Allah’ın (c.c.) sünnetinden kasıt O’nun koyduğu hüküm ve kanunlardır. Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetinden kastedilen de onun uygulamalarıdır.

Abdullah b. Abbas (r.a.) arefe günü Arafat’ta abisi Fadl’ı yemeğe davet etmiştir. Kardeşi oruçlu olduğunu söyleyince, Abdullah b. Abbas (r.a.) ona şöyle demiştir:

لَا تَصُمْ فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُرَّبَ إِلَيْهِ جَلَابُ فَشَرِبَ مِنْهُ هَذَا الْيَوْمَ وَإِنَّ النَّاسَ يَسْتُنُّونَ بِكُمْ
“Orucunu boz! Çünkü Hz. Peygamber’e (s.a.) bir kap süt ikram edildi ve O, bu günde ondan içti. İnsanlar sizi örnek alıyorlar (yestennûne biküm).”³³⁵

Burada İbn Abbas’ın (r.a.) sünnet kelimesinden türemiş “istenne” fiilini insanlara nispet ederek kullandığı görülmektedir. İbn Abbas (r.a.) kelimeyi lügat manalarından biri olan örnek alma ve izinden gitme anlamlarında kullanmıştır.

Ayrıca bu rivayetten oruçlu olan birinin yemeğe davet edildiği zaman, davet edene nezaket göstererek orucunu bozabileceği, Hz. Peygamber’in de (s.a.) böyle yaptığı anlaşılmaktadır.

İbn Abbas Maide Sûresi 48. ayette³³⁶ geçen “şir’aten ve minhâcâ” ifadesini “yol ve sünnet” şeklinde tefsir etmiştir. Burada onun sünnet tabirini “takip edilen yol” anlamında lügat manasında kullandığı anlaşılmaktadır.³³⁷

Rivayetlerde de görüldüğü gibi Abdullah b. Abbas (r.a.) sünnet kelimesini hem sözlük hem ıstılah anlamlarında, hem mutlak olarak hem de izafetli bir şekilde kullanmıştır. Bu

³³⁴ Müsned, I, 247–248.

³³⁵ Müsned, I, 321, 367.

³³⁶ “Kurân’ı, önce gelen Kitab’ı tasdik ederek ve ona şahit olarak gerçekte sana indirdik. Allah’ın (c.c.) indirdiği ile aralarında hükmet; gerçek olan sana gelmiş bulunduğu göre, onların heveslerine uyma! Her biriniz için bir yol ve bir sünnet (şir’aten ve minhâcâ) tayin ettik; eğer Allah (c.c.) dileyeydi sizi bir tek ümmet yapardı. Fakat bu, verdikleriyle sizi denemesi içindir. O halde iyiliklere koşuşun, hepimizin dönüşü Allah’adır (c.c.). O, ayrılığa düştüğümüz şeyleri size bildirir.” Maide, 5/48.

³³⁷ Bkz. Buhârî, İman, 1.

kullanımlarının hemen hepsinde de Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini ve onun uygulamalarını kastetmiştir.

2.3.2.5. Abdullah b. Ömer'in Kullanımı

Abdullah b. Ömer (r.a.), Allah'ın (c.c.) izin vermesiyle ve Rasûlü'nün (s.a.) bu husustaki sünnetiyle (uygulamasıyla) amel ederek temettü haccı yapmaya izin veriyordu. Bu durum karşısında insanlar kendisine: “Temettü haccını nehyetmiş olan babana nasıl muhalefet ediyorsun?” dediklerinde, o şöyle karşılık vermiştir:

وَيَلَّكُمْ أَلَا تَتَّقُونَ اللَّهَ إِنْ كَانَ عَمْرُؤُ نَهَى عَنْ ذَلِكَ فَيَبْتَغِي فِيهِ الْخَيْرَ يَلْتَمِسُ بِهِ تَمَامَ الْعُمْرَةِ فَلِمَ نُحَرِّمُونَ ذَلِكَ وَقَدْ أَحَلَّهُ اللَّهُ وَعَمِلَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَقُّ أَنْ تَتَّبِعُوا سُنَّتَهُ أَمْ سُنَّةَ عَمْرٍ

“Yazıklar olsun! Siz hiç Allah'tan (c.c.) korkmaz mısınız? Eğer Hz. Ömer (r.a.) temettü haccını nehyetmiş ise, maksadı hayırdır ve umrenin tam yapılmasını arzu etmiştir. Allah'ın (c.c.) helal kılıp, Rasûlü'nün de (s.a.) amel ettiği bir şeyi niçin kendinize haram kılıyorsunuz. Allah'ın (c.c.) Rasûlü mü (s.a.) sünnetine tabi olunmaya daha layık yoksa Ömer'in (r.a.) sünneti mi?”³³⁸

Benzer bir hadiste Abdullah b. Ömer'e (r.a.) (temettü haccı kastedilerek) hac ve umrenin birlikte yapılıp yapılmayacağı sorulmuş, o da şöyle demiştir:

نَعَمْ سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Evet yapılabilir. Bu Rasûlü'nün (s.a.) sünnetidir.”³³⁹ Abdullah b. Ömer (r.a.) daha sonra bu haccın nasıl yapılacağını anlatmıştır.

Bu rivayetlerden ilkinde İbn Ömer (r.a.), hem Hz. Peygamber'in (s.a.) uygulamasını, hem de Hz. Ömer'in (r.a.) kararını ve uygulamasını sünnet olarak isimlendirmiştir. Aynı zamanda İbn Ömer'in (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti (uygulaması) bulunan konularda -kim olursa olsun- başka kimselerin kanaat ve uygulamalarını dikkate almadığı burada açıkça görülmektedir. Abdullah b. Ömer'in (r.a.) ikinci rivayette de (her ne kadar Hz. Ömer (r.a.) temettü haccı yapmayı maslahat gereği yasaklasa da) temettü haccı yapmanın Rasûlü'nün (s.a.) sünneti olduğunu söylemesi ilk rivayeti açıklar mahiyettedir. Bu da dikkat çekicidir.

³³⁸ Müsned, II, 95.

³³⁹ Müsned, II, 139.

Bu rivayetlerle ilgili olarak bir adam Abdullah b. Ömer'e (r.a.) gelir ve: "İhramlı iken Kâbe'yi tavaf edebilir miyim?" diye sorar. İbn Ömer de (r.a.): "Seni bundan alıkoyan nedir?" diye karşılık verir. Adam da: "Falan kişi insanlar vakfeden dönünceye kadar bizi bundan nehyediyor. Ben bu adamı dünyaya meyletmış gibi görüyorum, sen bize ondan daha sevimlisin" demesi üzerine, İbn Ömer (r.a.) ona şöyle cevap vermiştir:

حَجَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَسُنَّهَ اللَّهُ تَعَالَى
وَرَسُولِهِ أَحَقُّ أَنْ تُتَّبَعَ مِنْ سُنَّةِ ابْنِ فُلَانٍ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا

"Rasûlullah (s.a.) haccettiğinde Kâbe'yi tavaf etmiş ve Safa ile Merve arasında da sa'y etmiştir. Eğer doğru sözlü isen, Allah'ın (c.c.) ve Rasûlü'nün (s.a.) sünnetine tabi olmak, falanın oğlunun sünnetine tabi olmaktan daha iyidir."³⁴⁰

Bu rivayette sünnet tabiri hem Allah'a (c.c.) hem Hz. Peygamber'e (s.a.) hem de başkasına nispetle kullanılmıştır. Bu kullanımlarda sünnetin hüküm, uygulama ve davranış tarzı gibi anlamlara geldiği görülmektedir. Ayrıca bu rivayetlerde de görüldüğü üzere, sünnet ifadesi başkalarına nispet edilerek kullanılsa bile, bunların Hz. Peygamber (s.a.) sünneti karşısında bir değeri olmadığını göstermektedir.

Abdullah b. Ömer'den (r.a.) vitir namazı ile ilgili gelen bir rivayet ise şöyledir:

سَأَلَ ابْنُ عُمَرَ رَجُلٌ فَقَالَ كَيْفَ أُوتِرُ قَالَ أُوتِرُ بِوَاحِدَةٍ قَالَ إِنِّي أَخَشَى أَنْ يَقُولَ النَّاسُ الْبُتَيْرَاءُ فَقَالَ
سُنَّةَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

Bir adam, Abdullah b. Ömer'e (r.a.): "Ben vitir namazını nasıl kılalım?" diye sordu. Abdullah b. Ömer de (r.a.): "Tek bir rekât vitir kıl" diye cevap verince, adam: "Halkın (kılacağım tek rekâtlı namaza), büteyrâ (güdük) demelerinden korkarım" dedi. Bunun üzerine İbn Ömer (r.a.): "Bu namaz, Allah (c.c.) ve Rasûlü'nün (s.a.) sünnetidir (meşru kıldıkları bir ibadettir)" buyurdu.³⁴¹

Vitir namazı tek bir rekât olarak kılınabilir diyen İmam Mâlik ve İmam Şâfi'nin delillerinden biri de bu hadistir. Fakat Ebû Hanife ve diğer bazı âlimlere göre tek bir rekât vitir namazı olamaz. Çünkü bir rekâtlı hiçbir namaz yoktur. Bu görüşte olanlara göre Hz. Peygamber (s.a.) bir rekâtı daha önce kılınan iki rekâta eklemiştir. Yani ikinci

³⁴⁰ *Müsned*, II, 56–57.

³⁴¹ İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 116.

oturuştan sonra bir tek üçüncü rekâtı kılmış daha sonra da namazını tamamlamıştır.³⁴² Burada sünnet kelimesiyle kastedilen ise Hz. Peygamber'in (s.a.) bu konudaki uygulamasıdır.

Abdullah b. Dinar'dan (r.a.) (ö. 127/745) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: İnsanlar Abdulmelik b. Mervan'ın (ö. 86/705) halifeliği üzerinde birleştikleri zaman, ben Abdullah b. Ömer'in (r.a.) yanındaydım. O, şöyle bir mektup yazdı:

إِنِّي أَقْرُ بِالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ لِعَبْدِ اللَّهِ عَبْدِ الْمَلِكِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى سُنَّةِ اللَّهِ وَسُنَّةِ رَسُولِهِ مَا اسْتَطَعْتُ
وَإِنْ بَنِيَّ قَدْ أَقْرُوا بِمِثْلِ ذَلِكَ

“Ben de Allah'ın (c.c.) sünneti ve Rasûlüllah'ın (s.a.) sünneti üzere, Allah'ın (c.c.) kulu ve Emîru'l-Mü'minîn Abdulmelik'e gücümün yettiği kadar, emirlerini dinlemek ve itaat etmeye ikrar edip söz veriyorum. Oğullarım da bu suretle (onun halifeliğini) bey'at ve ikrar etmişlerdir.”³⁴³

Bu rivayetlerde İbn Ömer (r.a.) sünnet kelimesini hem Allah'a (c.c.) hem de Hz. Peygamber'e (s.a.) nispetle kullanmıştır (Sünnetullah/Sünnet-i Rasûlüllah). Ayrıca sünnetin burada ıstılah ve lügat manalarını kapsayacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Buradaki “sünnetullah” tan maksat Kur'ân'da geçtiği üzere Allah'ın (c.c.) hükmü (kanunu) anlamındadır. “Sünnet-i Rasûlüllah” ifadesi ise Hz. Peygamber'in (s.a.) bu fiili yaptığı ve yapılmasını istediğini göstermektedir.

Yine Salim b. Abdullah'ın (ö. 106/724) rivayet ettiğine göre, babası İbn Ömer (r.a.) hacda şart koşmayı kerih görmekte ve bu hususta şöyle demektedir:

أَمَّا حَسْبُكُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ لَمْ يَشْتَرِطْ

“Size Peygamberiniz'in (s.a.) sünneti yetmez mi? Zira O, (hacda) şart koşmamıştır.”³⁴⁴

Bu hadisin daha ayrıntılı bir rivayetinde İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir:

أَلَيْسَ حَسْبُكُمْ سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ حُبِسَ أَحَدُكُمْ عَنِ الْحَجِّ طَافَ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا
وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حَلَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى يَحْجَّ عَامًا قَابِلًا وَيُهْدِي وَيَصُومُ إِنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيًا

“Size Rasûlüllah'ın (s.a.) sünneti yetmez mi? Sizden birisi hacdan geri kalırsa, Kâbe'yi

³⁴² Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, III, 531.

³⁴³ Buhârî, *Ahkâm*, 43; *Muvattâ*, Bey'at, 3.

³⁴⁴ *Müsned*, II, 33.

tavaf eder, Safa ile Merve'yi sa'y eder, sonra her şeyi ile ihramdan çıkar ve gelecek yıl haccı tekrar yapar, (ceza olarak) kurban keser, kurban bulamazsa da oruç tutar.”³⁴⁵

Bu rivayetlerde görüldüğü üzere Abdullah b. Ömer (r.a.), hac için şart koşulup koşulamayacağı ve hacdan geri kalındığında ne yapılması gerektiği ile ilgili Hz. Peygamber'in (s.a.) davranışlarını örnek almış ve bu davranışları sünnet diye adlandırmıştır. İnsanlara da bu sünnete uymayı tavsiye etmiştir.

Ziyâd b. Cübeyr'den (ö. ?) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir; Mina'da Abdullah b. Ömer'le (r.a.) birlikteydim. O, kurbanlık devesini çöktürerek boğazlayan bir adama rastladı ve ona dedi ki:

اِبْعَثْهَا قِيَامًا مُقَيَّدَةً سُنَّةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Onu Hz. Muhammed'in (s.a.) sünnetine uygun bir şekilde bağlı olarak ayağa kaldır (ve ondan sonra kes).”³⁴⁶

Benzer bir hadiste Buhârî, “Develerin ayakta iken kesilmesi” bab başlığında, Abdullah b. Ömer'in (r.a.) develerin ayakta iken kesilmesi ile ilgili şöyle dediğini rivayet etmiştir:

سُنَّةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Hz. Muhammed'in (s.a.) sünneti olarak böyle kesilir.”³⁴⁷

Bu rivayetlerde de sünnet açıkça Hz. Peygamber'e (s.a.) nispetle kullanılmış, bununla da istilâh manada Hz. Peygamber (s.a.) sünneti ifade edilmiş olmaktadır.

İbn Şihab ez-Zührî'den (ö. 124/742) rivayet edildiğine göre Halife Abdulmelik Haccac'a, hac konusunda İbn Ömer'e (r.a.) muhalefet etmemesi için bir mektup yazmıştır. Abdullah b. Ömer de (r.a.) hac yaparken onlara rehberlik etmiştir. Bu hac sırasında arefe günü, güneşin zevalinden sonra İbn Ömer (r.a.) Haccac'a giderek şöyle demiştir:

“Eğer sünneti (uygulamak) istiyorsan, (hutbe için) gitme zamanı geldi.” Bunun

³⁴⁵ Buhârî, Muhsar, 2; Tirmizî, Hac, 96; Nesâî, Menâsik, 61. (Nesâî, Menâsik, 61'de bu konu ile ilgili benzer iki hadis bulunmaktadır.)

³⁴⁶ Buhârî, Hac, 117; Müslim, Hac, 358; Ebû Dâvud, Menâsik, 20; Dârimî, Hac, 70; *Müsned*, II, 3, 86, 139.

³⁴⁷ Buhârî, Hac, 118.

devamında İbn Ömer'in (r.a.) oğlu Salim de Haccac'a şöyle demiştir:

إِنْ كُنْتَ تُرِيدُ أَنْ تُصِيبَ السُّنَّةَ الْيَوْمَ فَأَقْصِرْ الْخُطْبَةَ وَعَجِّلِ الْوُفُوفَ

“Eğer sünnete uymak istiyorsan, hutbeyi kısa tut, vakfeye acele et.” Salim bunu söyledikten sonra babası İbn Ömer de (r.a.) onun bu söylediklerini onaylamıştır.

Yine Salim ona:

إِنْ كُنْتَ تُرِيدُ السُّنَّةَ فَهَجِّرْ بِالصَّلَاةِ يَوْمَ عَرَفَةَ

“Eğer sünneti (uygulamak) istiyorsan, arefe günü namazı ilk vaktinde kıl” demiş, İbn Ömer (r.a.) yine oğlunun söylediklerini onaylamış ve şunları eklemiştir:

إِنَّهُمْ كَانُوا يَجْمَعُونَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ فِي السُّنَّةِ فَقُلْتُ لِسَالِمٍ أَفَعَلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ سَالِمٌ وَهَلْ تَتَّبِعُونَ فِي ذَلِكَ إِلَّا سُنَّتَهُ

“Onlar (sahabe) sünnete uyarak, öğle ile ikindiye cem ediyorlardı.” İbn Şihab, Salim’e Rasûlüllah (s.a.) bunu yaptı mı?” diye sorunca ondan şu cevabı almıştır: “Siz bu hususta O’nun (s.a.) sünnetinden başka bir şeye mi uyacaksınız?”³⁴⁸

Bu ifadelerden hem mutlak olarak sünnet tabiri kullanıldığında bununla Hz. Peygamber (s.a.) sünnetinin kastedildiği anlaşılakta, hem de sahabenin bütün davranışlarında sünnete yani Hz. Peygamber (s.a.) sünnetine uygun davrandıkları görülmektedir.

Abdullah b. Ömer’e (r.a.), kurban kesmenin vacip olup olmadığı ile ilgili bir soru sorulması üzerine, o şöyle cevap vermiştir:

ضَحَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُسْلِمُونَ مِنْ بَعْدِهِ وَجَرَتْ بِهِ السُّنَّةُ

“Rasûlüllah (s.a.) kurban kesti. Ondan sonra Müslümanlar da kurban kestiler ve sünnet bu şekilde devam edip gitti (cerat bihi’s-sünnetü).”³⁴⁹

Sünnetin mutlak olarak ve Hz. Peygamber’e (s.a.) nispet edilmeksizin kullanıldığı bu rivayetlerden, ıstılah manada Hz. Peygamber (s.a.) sünnetinin kastedildiği anlaşılaktadır.

Diğer sahabe gibi İbn Ömer de (r.a.), Kur’ân’dan sonra ikinci kaynak olarak Hz.

³⁴⁸ Buhârî, Hac, 87, 89, 90.

³⁴⁹ İbn Mâce, Edâhi, 2; Tirmizî, Edâhi, 11.

Peygamber'in (s.a.) sünnetini kabul etmektedir. Nitekim o, Câbir b. Zeyd'e (r.a.) (ö. 93/712) şöyle demiştir:

يَا أَبَا الشَّعْتَاءِ إِنَّكَ مِنْ فُقَهَاءِ الْبَصْرَةِ فَلَا تُفْتِ إِلَّا بِقُرْآنٍ نَاطِقٍ أَوْ سُنَّةٍ مَاضِيَةٍ ، فَإِنَّكَ إِنْ فَعَلْتَ غَيْرَ ذَلِكَ هَلَكْتَ وَأَهْلَكَتَ

“Ey Ebu’ş-Şa’sâ, Sen Basra’nın fakihlerindensin. Sen sadece Kur’ân’ın açık olan hükümleri ile veya (uygulanmış olan, herkesçe bilinen) sabit bir sünnet ile (sünnet-i mâdiye) fetva ver! Bundan başka bir şey yaparsan, hem kendini hem de başkalarını helak edersin.”³⁵⁰

Burada görülmektedir ki, Abdullah b. Ömer (r.a.) Kur’ân ve Sünnet’te hükmü bulunmayan konularda, rey ve içtihada başvurmaktan çekinmekte, başkalarını da bundan sakındırmaktadır. Dikkat çeken bir diğer husus İbn Ömer’in (r.a.) sünnet tabirini mutlak kullanmasıdır. Ancak bununla Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini kastettiği anlaşılmaktadır. İbn Ömer (r.a.) burada sünneti, “sünnet-i maziye (herkesçe bilinen sabit sünnet)” şeklinde ifade etmiştir.

Yine Abdullah b. Ömer’in (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ طَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعًا ثُمَّ صَلَّى عِنْدَ الْمَقَامِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّفَا مِنَ الْبَابِ الَّذِي يَخْرُجُ إِلَيْهِ فَطَافَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ قَالَ هُوَ سُنَّةٌ

“Hz. Peygamber (s.a.) Mekke’ye geldiği zaman Kâbe’yi yedi kez tavaf etti, sonra Makam-ı İbrahim’de iki rekât namaz kıldı, sonra Makam-ı İbrahim’e geldiği kapıdan Safa’ya çıktı ve Safa ile Merve arasında tavaf (sa’y) yaptı.” (Hadisin sonunda) Amr b. Dînar (ö. 126/744) şöyle demiştir: “Abdullah b. Ömer (r.a.) böyle yapmanın sünnet olduğunu söyledi.”³⁵¹

Burada bahsedilen ve mutlak olarak kullanılan sünnet yine Hz. Peygamber (s.a.) sünnetidir.

Abdullah b. Ömer’e (r.a.), yolcu namazının nasıl kılınması gerektiği sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir:

أَمَّا أَنْتُمْ فَتَتَّبِعُونَ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرْتُكُمْ وَأَمَّا أَنْتُمْ لَا تَتَّبِعُونَ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَمْ أَخْبَرْتُكُمْ

³⁵⁰ Dârimî, Mukaddime, 19.

³⁵¹ Müsned, II, 85.

قَالَ فُلْنَا فَخَيْرُ السُّنَنِ سُنَّةُ نَبِيِّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَرَجَ مِنْ هَذِهِ الْمَدِينَةِ لَمْ يَزِدْ عَلَى رَكْعَتَيْنِ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْهَا

“Eğer Peygamberiniz’in (s.a.) sünnetine uyacaksınız haber vereyim. Peygamberiniz’in sünnetine uymayacaksınız bildirmeyeceğim.” Bunun üzerine oradakiler: “Elbette sünnetlerin en hayırlısı Peygamberimiz’in (s.a.) sünnetidir” dediler. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle dedi: “Rasûlullah (s.a.) bu şehirden (Medine’den) çıkınca, dönünceye kadar iki rekâttan fazla namaz kılmazdı.”³⁵²

Abdullah b. Ömer (r.a.) burada yolcu namazı ile ilgili Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetine (uygulanmasına) riayet etmek gerektiğinden bahsetmekte, ıstılah anlamı ile kullandığı sünnetten de açıkça Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini kastettiği görülmektedir.

Yine Abdullah b. Abbas (r.a.) ve Abdullah b. Ömer’in (r.a.), seferilikte namaz ile ilgili şöyle dedikleri rivayet edilmektedir:

سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ وَهَمَّا تَمَامٌ غَيْرُ قَصْرٍ وَالْوِثْرُ فِي السَّفَرِ سُنَّةٌ

“Rasûlullah (s.a.), (dört rekâtlı farzları) yolculuk halinde iki rekât olarak meşru kılmıştır (senne). İki rekât tamdır, kısaltılmış değildir. Yolculukta vitir namazı kılmak, sünnettir.”³⁵³

Sindî, hadisteki “sünnet” kelimesi ile ıstılâhî mana kastedilmemiş, meşrû manası kastedilmiştir, demektedir. Yani sünnet, meşru manasına yorumlanınca, vacip ve sünneti kapsar. Sünnet böyle yorumlanınca, vitir namazının vacip olmadığı bu hadisten çıkarılamaz.³⁵⁴

Yukarıdakine benzer bir hadiste ise Ebû Hanzale (r.a.) (ö. ?), İbn Ömer’e (r.a.) seferde namazın kaç rekât kılınacağını sormuş, İbn Ömer de şöyle cevap vermiştir: “Sefer esnasında namaz iki rekâttır.” Ebû Hanzale’nin: “*Yolculuk ettiğinizde, kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur. Zira kâfirler, size apaçık düşmandırlar*” ayetini kastederek)³⁵⁵ “Biz güvendeyiz, hiç kimseden korkmuyoruz” demesi üzerine ise İbn Ömer (r.a.) ona şu karşılığı vermiştir:

³⁵² Müsned, II, 124.

³⁵³ İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 124; Müsned, I, 241.

³⁵⁴ Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, III, 558.

³⁵⁵ Nisâ, 4/101.

“Bu Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetidir.”³⁵⁶

Bu rivayette de yukarıdaki hadiste geçen sünnet tabirinin lügat manasına uygun olarak kelimenin “hüküm” anlamında kullanıldığını göstermektedir. Buna göre bu rivayetler, vitrin ve namazı iki rekât kılmanın hükmünün sünnet olduğunu değil, bunların Hz. Peygamber’in (s.a.) hükmü ve uygulamasıyla meşru kılındığını gösterir. Ayrıca bu rivayetlerde mutlak olarak kullanılan sünnet kelimesinin, Hz. Peygamber (s.a.) sünneti anlamına geldiği görülmektedir.

Abdullah b. Ömer (r.a.) namaz kılarken oturduğunda bağdaş kurarak oturur. Bunu gören genç yaşlardaki oğlu Salim de (namaz kılarken oturduğunda) bağdaş kurarak oturur. Bunu üzerine İbn Ömer (r.a.), onu böyle oturmaktan nehyeder ve şöyle der:

إِنَّمَا سُنَّةُ الصَّلَاةِ أَنْ تُنْصِبَ رِجْلَكَ الْيُمْنَى وَتَنْتِي رِجْلَكَ الْيُسْرَى فَقُلْتُ لَهُ فَإِنَّكَ تَفْعَلُ ذَلِكَ فَقَالَ إِنَّ رِجْلِي لَا تَحْمِلَانِي

“Namazın sünneti sağ ayağını dikmen ve sol ayağını yatırmandır.” Oğlu da İbn Ömer’e (r.a.): “Ama sen de böyle yapıyorsun” deyince, Abdullah b. Ömer (r.a.) ona şöyle demiştir: “Ayaklarım beni taşımadığı için (ağırdığı için) ben böyle yapıyorum.”³⁵⁷

Benzer bir rivayette Abdullah b. Ömer’in (r.a.) oğlu Salim babasından şöyle işittiğini söylemektedir:

مِنْ سُنَّةِ الصَّلَاةِ أَنْ تُضْجِعَ رِجْلَكَ الْيُسْرَى وَتَنْصِبَ الْيُمْنَى

“Sol ayağını yatırıp, sağ ayağını dik tutman namazın sünnetindedir.”³⁵⁸

Yine Abdullah b. Ömer’in (r.a.), iki secde arasında ayağının ön kısmı üzerine doğrulduğunu gören Muğîre b. Hakîm (ö. ?), namazı bitince bu durumu ona hatırlattığında, İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir:

إِنَّهَا لَيْسَتْ سُنَّةَ الصَّلَاةِ وَإِنَّمَا أَفْعَلُ هَذَا مِنْ أَجْلِ أَنِّي أَشْتَكِي

“Bu namazın sünneti değildir. Ben rahatsız olduğum için böyle yapmaktayım.”³⁵⁹

³⁵⁶ *Müsned*, II, 20, 31, 57, 84.

³⁵⁷ Buhârî, Ezan, 145; *Muvattâ*, Salât, 51.

³⁵⁸ Ebû Dâvud, Salât, 180. (Burada benzer bir hadis daha vardır.)

Bu rivayetlerde de İbn Ömer (r.a.) sünnet kelimesini namaza izafetle kullanmıştır. Bu da onun bu kelimeyi fikhî bir anlam vererek kullandığını göstermektedir. Artık burada sünnet kelimesi kavram anlamından öte fikhî bir terim olarak kullanılmıştır.

Yine İbn Ömer'in (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أَنَّ سَنًّا فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ عَثْرِيًّا الْعُثْرَ وَفِيمَا سُقِيَ بِالنَّضْحِ نِصْفَ الْعُثْرِ

“Hz. Peygamber (s.a.) yağmurların ve akarsuların suladığı veya kökleri vasıtasıyla yerin rutubetinden sulanan toprak mahsullerine onda bir (الْعُثْرَ), taşıma su ile sulanan toprak mahsullerine yirmide bir (نِصْفَ الْعُثْرِ) oranında zekât verilmesini meşru kıldı (senne).”³⁶⁰

Burada sünnet kelimesi “senne” şeklinde fiil olarak hüküm koyma, belirleme anlamlarında kullanılmıştır. Zekâtın farziyeti Kur’ân’la sabittir. Hangi maldan ne kadar zekât verileceğini ise Hz. Peygamber (s.a.) belirlemiştir.

Görüldüğü gibi sünneti en çok kullanan sahabeden biri de Abdullah b. Ömer’dir (r.a.). O, sadece iki yerde sünneti “senne” şeklinde fiil olarak sözlük anlamıyla kullanmıştır. Diğer rivayetlerde ise gerek Hz. Peygamber’e (s.a.) izafet ederek gerekse mutlak olarak “Hz. Peygamber (s.a.) sünneti” anlamında ıstılah manası ile kullanmıştır.

2.3.2.6. Enes b. Mâlik’in Kullanımı

Enes b. Mâlik (r.a.) vereceğimiz rivayetlerin hepsinde de sünneti ıstılahî manada kullanmıştır.

Rivayete göre Muhammed b. Kâ'b (r.a.) (ö. 108/726) şöyle demiştir:

أَتَيْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ فِي رَمَضَانَ وَهُوَ يُرِيدُ سَفْرًا وَقَدْ رُحِلَتْ لَهُ رَاحِلَتُهُ وَلَيْسَ ثِيَابَ السَّفَرِ فَدَعَا بِطَعَامٍ فَأَكَلَ فَقُلْتُ لَهُ سُنَّةٌ قَالَ سُنَّةٌ ثُمَّ رَكِبَ

“Ramazan’da Enes b. Mâlik’in (r.a.) yanına geldim. Yolculuğa hazırlanıyordu. Devesine palan vurulmuş ve kendisi de yol elbiselerini giyinmişti. Derken yemek getirtti ve yedi. Ben ona: “(Bu yaptığın) sünnet midir?” dedim, o da: “Sünnettir” dedi ve

³⁵⁹ Muvattâ, Salât, 50.

³⁶⁰ Tirmizî, Zekât, 14.

devesine bindi.”³⁶¹

Yolculukta oruç tutmama ruhsatı ayet-i kerime ile belirlenmiş³⁶², Hz. Peygamber de (s.a.) sünnetiyle bunu teyit etmiştir. Ayrıca Enes b. Mâlik’in (r.a.) mutlak olarak ifade ettiği “sünnettir” tabiriyle Hz. Peygamber (s.a.) sünnetine işaret ettiği açıktır.

Enes b. Mâlik’ten (r.a.) farklı lafızlarla şu hadisler rivayet edilmiştir:

السُّنَّةُ إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْبَكْرَ عَلَى امْرَأَتِهِ أَقَامَ عِنْدَهَا
ثَلَاثًا

“Sünnet olan; bir kimsenin hanımı üzerine bakire ile evlenmesi halinde onun yanında yedi gün, dul ile evlenmesi halinde ise üç gün kalmasıdır.”³⁶³

مِنَ السُّنَّةِ إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْبَكْرَ عَلَى النِّيبِ أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعًا وَقَسَمَ وَإِذَا تَزَوَّجَ الْبَكْرَ أَقَامَ
عِنْدَهَا ثَلَاثًا

“Bir kimsenin dul üzerine bakire ile evlenmesi halinde onun yanında yedi gün, bakire üzerine dul ile evlenmesi halinde onun yanında da üç gün kalması sünnettendir.”³⁶⁴

Benzer bir rivayette de Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle demiştir:

مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يُقِيمَ عِنْدَ الْبَكْرِ سَبْعًا

“(Bir kimsenin), bakire olarak evlendiği karısının yanında yedi gece kalması sünnettendir.”³⁶⁵

Başka bir rivayette, benzer hadisle ilgili olarak Ebu Kılâbe’nin (r.a.) şöyle dediği de nakledilir:

وَلَوْ قُلْتُ إِنَّهُ رَفَعَهُ لَصَدَقْتُ وَلَكِنَّهُ قَالَ السُّنَّةُ كَذَلِكَ

“Enes (r.a.) bu hadisi Hz. Peygamber’e (s.a.) nispet etti (rafeahû) demiş olsaydım, yanlış

³⁶¹ Tirmizî, Savm, 76.

³⁶² “Ey İnananlar! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, Allah’a (c.c.) karşı gelmekten sakınasınız diye, size sayılı günlerde farz kılındı. İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutar. Oruca dayanamayanlar, bir düşkünün doyuracak kadar fidye verir. Kim gönülden iyilik yaparsa o iyilik kendisinedir. Oruç tutmanız eğer bilerseniz sizin için daha hayırlıdır.” Bakara, 2/183–184.

³⁶³ Buhârî, Nikâh, 100; Tirmizî, Nikâh, 41. (Buhârî, Nikâh, 100’de, hadisteki “hanımı üzerine” ibaresi bulunmamaktadır.)

³⁶⁴ Buhârî, Nikâh, 101; Müslim, Radâ, 44. (Müslim, Radâ, 44’te sünnet ifadesi hadisin sonunda kullanılmıştır.)

³⁶⁵ Müslim, Radâ, 45.

söylemiş olmazdım. Fakat o, “sünnet böyledir” dedi.”³⁶⁶

Görüldüğü gibi farklı lafızlarla da olsa hadisi nakleden Ebu Kılâbe (r.a.): “Eğer isteseydim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu diyebilirdim” demek suretiyle Enes b. Mâlik’in (r.a.) mutlak olarak dile getirdiği “sünnet”in Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğuna işaret etmektedir.

Ayrıca Enes b. Mâlik’in (r.a.) “sünnettir” şeklinde mutlak olarak dile getirdiği bir hükmün, esasen Hz. Peygamber (s.a.) sünnetine mahmul olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu sebeple (tekrar hatırlatmak gerekirse) sahabenin “sünnettir”, “sünnettendir” gibi ifadelerinin Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetine delalet ettiği genel olarak kabul edilmiştir.

Bu ifade, sünnetle hadis arasındaki ilişkiye işaret etmesi bakımından da önemlidir. Hz. Peygamber’e (s.a.) ait bir uygulama sünnet olarak isimlendirilmekte, bunun nakledilmesi ise hadis veya haber adını almaktadır. Başka bir ifadeyle sünnet ve hadisin temelde aynı şeyi ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Diğer taraftan ravinin, “sünnettir” ifadesinin kaynağını bildiği halde, rivayet lafzına riayet etmesi de dikkat çekicidir.

2.3.2.7. Diğer Bazı Sahebenin Kullanımı

Bu bölümde, sünnet tabirini diğer bazı sahabîlerin nasıl kullandıklarına dair rivayetlere yer verilecektir. Buradaki ilk üç rivayette sünnet sözlük anlamında, kalan rivayetlerin hepsinde de ıstılâhî manada kullanılmıştır.

Sa’d b. Ebî Vakkas (r.a.) hastalandığı bir sırada, Rasûlüllah (s.a.) kendisini ziyaret etmiş, ona vasiyette bulunup bulunmadığını sormuş, o da bütün malını fakir, miskin ve yolda kalmışlara ayırdığını söylemiştir. Hz. Peygamber de (s.a.) ona öyle yapmamasını tavsiye etmiştir. Bunun üzerine o da 2/3’ünü ayırmış, Hz. Peygamber (s.a.) yine razı olmamıştır. Bu defa o malının yarısını ayırmış, ancak Hz. Peygamber (s.a.) yine kabul etmemiştir. Nihayet o, fakir ve miskinlere malının 1/3’ünü ayırdığını söyleyince Hz. Peygamber (s.a.), onu bile çok görmekle birlikte kabul etmiştir. İşte bizzat yaşadığı bu olay üzerine Sa’d b. Ebî Vakkas (r.a.) şöyle demiştir:

فِي سَنِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الثَّلَاثَ

³⁶⁶ Bkz. Buhârî, Nikâh, 101; Müslim, Radâ, 44-45; Ebû Dâvud, Nikâh, 34.

“Rasûlüllah 1/3’ü benim hakkımda sünnet olarak belirledi (senne Rasûlüllah (s.a.) es-sülüs).”³⁶⁷ Burada sünnet kelimesi fiil olarak “senne” şeklinde “hüküm koyma, belirleme” anlamlarında kullanılmıştır.

Câbir b. Abdullah’ın (r.a.) (ö. 78/697) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَنَّ الْجَزُورَ وَالْبُقْرَةَ عَنْ سَبْعَةٍ

“Deve ve sığırın (kurbanda) yedi kişi tarafından kesilebileceğini Rasûlüllah (s.a.) belirlemiştir (senne).”³⁶⁸

Bir önceki hadiste olduğu gibi burada da sünnet kelimesi fiil olarak “senne” şeklinde “hüküm koyma, belirleme” anlamlarında sözlük manasıyla kullanılmıştır.

Abdullah b. Amr’ın (r.a.) (ö. 65/685) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

إِنَّمَا سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الزَّكَاةَ فِي هَذِهِ الْخَمْسَةِ فِي الْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالْتَّمْرِ وَالزَّيْبِ وَالذَّرَّةَ

“Rasûlüllah (s.a.), (toprak mahsullerinden) yalnız şu beş şey için zekâtı meşru kılmıştır. Bunlar: Buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve mısırdır.”³⁶⁹

Bu hadiste de sünnet kelimesi “senne” kalıbıyla fiil olarak “meşru kılmak, izin vermek” anlamlarında sözlük manasıyla kullanılmıştır. Buradaki sünnetten kastın Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu hadisten anlaşılmaktadır.

Rivayete göre Ebû Zerr el-Ğifârî (r.a.) (ö. 32/653) şöyle demiştir:

أَمَرْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا يَغْلِبُونَا عَلَى ثَلَاثٍ : أَنْ نَأْمُرَ بِالْمَعْرُوفِ ، وَنَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ ، وَنُعَلِّمَ النَّاسَ السُّنَنَ

“Rasûlüllah (s.a.) (amirlerin, yöneticilerin) bize üç şeyde, yani ma’rufu emretmemizde, münkerden nehyetmemizde ve halka sünnetleri (sünen) öğretmemizde galebe çalmamalarını (bu görevlerimizi yapmamıza mani olmalarına imkân vermememizi) emretti.”³⁷⁰ Burada mutlak olarak kullanılan sünnetten kasıt Hz. Peygamber (s.a.) sünnetidir.

³⁶⁷ *Müsned*, I, 174. (Bu hadisin benzeri rivayetler Buhârî, Vasâyâ, 2, Ferâiz, 6 ve Müslim, Vasıyye, 5’te de geçmektedir. Fakat buralarda sünnet kelimesi kullanılmamıştır.)

³⁶⁸ *Müsned*, III, 335.

³⁶⁹ İbn Mâce, Zekât, 16.

³⁷⁰ Dârimi, Mukaddime, 46; *Müsned*, V, 165.

Abdullah b. Şerîk el-Âmirî'den (r.a.) (ö. ?) temettü haccının yapılışı ile ilgili şöyle bir hadis rivayet edilmiştir. Abdullah b. Şerîk el-Âmirî demiştir ki:

سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ سَأَلُوا عَنِ الْعُمْرَةِ قَبْلَ الْحَجِّ فِي الْمُتَعَةِ فَقَالُوا نَعَمْ سَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقَدَّمَ فَنَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ تَحَلُّ وَإِنْ كَانَ ذَلِكَ قَبْلَ يَوْمِ عَرَفَةَ يَوْمِ نَهَلُ بِالْحَجِّ فَتَكُونُ قَدْ جَمَعْتَ عُمْرَةً وَحَجَّةً أَوْ جَمَعَ اللَّهُ لَكَ عُمْرَةً وَحَجَّةً

Ben işittim ki Abdullah b. Ömer (r.a.), Abdullah b. Abbas (r.a.) ve Abdullah b. Zübeyr'e (r.a.): "Daha çok sevap kazanmak için (faydalanmak için) hacdan önce umre yapılabilir mi?" diye soruldu, onlar da: "Evet yapılabilir, bu Rasûlullah'ın (s.a.) sünnetidir. (Umre yapmak istediğin zaman) Kâbe'yi tavaf eder, Safa ve Merve arasında sa'y eder, sonra da ihramdan çıkarsın. Fakat bu arefeden bir gün önce olursa böyledir. Sonra da hac için ihrama girip telbiye getirirsin (ve haccını yaparsın). Böylece hac ve umreyi birleştirmiş olursun veya Allah (c.c.) senin için hac ve umreyi birleştirmiş olur" diye cevap verdiler.³⁷¹

Burada sünnet kelimesi kavram olarak Hz. Peygamber'e (s.a.) izafetle kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.) hac ve umreyi birleştirirken (temettü haccını ifa ederken) yaptığı uygulama sünnet olarak ifade edilmiştir. Buradaki sünnet kelimesiyle kastedilen açıkça belli olduğu üzere Hz. Peygamber (s.a.) sünnetidir. Ayrıca bu rivayette Abdullah b. Ömer (r.a.), Abdullah b. Abbas (r.a.) ve Abdullah b. Zübeyr'in (r.a.) üçünün birden temettü haccı için sünnet ifadesini kullandıkları görülmektedir. Bu da dikkat çekici bir diğer husustur.

Abdurrahman b. Avf (r.a.), bir hac esnasında Hz. Ömer'in (r.a.) yanında bulunmuştur. Bu sırada bir adam gelerek Hz. Ömer'e (r.a.) bazı insanların şöyle dediğini söylemiştir: "Eğer Mü'minlerin Emiri Ömer (r.a.) ölürse, ben elbette falan kimseye bey'at ederim." Bunu üzerine Hz. Ömer (r.a.) halkın karşısına çıkıp bir konuşma yapacağını söylemiş, Abdurrahman b. Avf da (r.a.) ona şöyle demiştir:

لَا تَفْعَلْ فَإِنَّ الْمَوْسِمَ يَجْمَعُ رَعَاةَ النَّاسِ يَغْلِبُونَ عَلَى مَجْلِسِكَ فَأَخَافُ أَنْ لَا يُنْزِلُوهَا عَلَيَّ وَجْهَهَا فَيُطِيرُ بِهَا كُلُّ مُطِيرٍ فَأَمْهَلُ حَتَّى تَقْدَمَ الْمَدِينَةَ دَارَ الْهَجْرَةِ وَدَارَ السُّنَّةِ فَتَخْلُصَ بِأَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ فَيَحْفَظُوا مَقَالَتَكَ وَيُنْزِلُوهَا عَلَيَّ وَجْهَهَا فَقَالَ وَاللَّهِ لَأُقِومَنَّ بِهِ فِي أَوَّلِ مَقَامٍ أَقُومُهُ بِالْمَدِينَةِ

³⁷¹ Müsned, II, 139.

“(Ey Mü’minlerin Emiri), böyle yapma. Çünkü bu hac mevsimi sırasında insanların cahilleri ve rezilleri toplanır ve senin meclisini doldururlar. Ben onların, senin konuşmanı yerli yerine koyamayacaklarından ve onu, her nakledip taşıyıcının süratle ve düzensizce bir yerlere uçuracağından (ve bir ihtilafa sebep olacağından) korkarım. Onun için sen sabret. Nihayet hicret yurdu ve sünnet yurdu olan Medine’ye varırsın ve orada Muhacir ve Ensar’dan olan, Rasûlüllah’ın (s.a.) sahabîleri ile buluşup toplanırsın. Onlar senin konuşmanı iyi muhafaza ederler ve onu yerli yerince anlarlar” dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) şöyle dedi: “Vallahi Medine’de ilk duracağım makamda, elbette bu konuşmayı yapacağım.”³⁷²

Görüldüğü üzere bu rivayette Medine, hicret ve sünnet yurdu sıfatı ile sıfatlandırılmıştır. Sünnet yurdundan kasıt, Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetinin burada çok iyi bilinir ve uygulanır olmasıdır. Bu da göstermektedir ki sünnet kelimesi burada ıstılah manası ile Hz. Peygamber (s.a.) sünneti anlamında kullanılmıştır.

“Hz. Osman’ın (s.a.) sünnet kelimesini kullanımı” başlığında zikredilen şu rivayetler de, Abdurrahman b. Avf’ın (r.a.) sünnet kelimesini kullanımına örnek olarak verilebilir.

Hiz. Ömer’den (r.a.) sonra üçüncü halifenin tayini ile ilgili rivayetlerden birine göre Abdurrahman b. Avf (r.a.), Hiz. Ali (r.a.) ve Hiz. Osman’a (r.a.) ayrı ayrı şöyle demiştir:

أبايعك على كتاب الله وسنة رسوله وسيرة أبي بكر وعمر رضي الله عنهما

Allah’ın (c.c.) Kitabı’na, Rasûlüllah’ın (s.a.) sünnetine ve ilk iki halife olan Hiz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hiz. Ömer’in (r.a.) sîretine uymak üzere sana bey’at ederim.

Bu rivayete göre Hiz. Ali (r.a.), onlara gücünün yettiği oranda uyacağını söylemiş, Hiz. Osman (r.a.) da onlara uymayı kabul etmiştir.³⁷³

Buna benzer başka bir rivayette de Abdurrahman b. Avf (r.a.), Hiz. Osman’ı (r.a.) Kur’ân’a, Hiz. Peygamber’in (s.a.) sünnetine ve ilk iki halifenin uygulamalarına riayet etmediği için eleştirmiş ve onun Hiz. Ömer’in (r.a.) uygulamalarını terk ettiğini belirtmek için de:

³⁷² Buhârî, Menâkıbu’l-Ensar, 46, İ’tisam, 16; *Müsned*, I, 55. (Buhârî, Menâkıbu’l-Ensar, 46 ve *Müsned*, I, 55’teki rivayetlerde sünnetle ilgili geçen kısım “دار الهجرة والسنة” şeklindedir.

³⁷³ *Müsned*, I, 75.

ولم أترك سنة عمر

“Ben Ömer’in (r.a.) sünnetini terk etmedim” demiştir. Bu eleştirilere cevap veren Hz. Osman da (r.a.), Hz. Ömer’in (r.a.) sünneti hakkında:

إني لم أترك سنة عمر فإني لا أطيقها ولا هو

“Ben de Hz. Ömer’in (r.a.) sünnetini terk etmedim. Ancak Hz. Ömer’in (r.a.) uygulamalarına ne ben güç yetirebilirim ne de Abdurrahman b. Avf (r.a.) güç yetirebilir.”³⁷⁴ şeklinde karşılık vermiştir.

Üçüncü halifenin tayini ile ilgili bir diğer rivayette ise yine Abdurrahman b. Avf (r.a.), sahabenin ileri gelenleri ile bu konu hakkında istişare ettikten sonra en son Hz. Ali (r.a.) ile uzunca bir görüşme yapmıştır. Abdurrahman b. Avf (r.a.) bu görüşmelerden sonra herkesin Hz. Osman’ın (s.a.) halife olması konusunda fikir birliği ettiğini söylemiş ve Hz. Osman’a (r.a.) hitaben şöyle demiştir:

أَبَايَعُكَ عَلَى سُنَّةِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْخَلِيفَتَيْنِ

“(Ya Osman!) Ben sana Allah’ın (c.c.) sünneti, Rasûlü’nün (s.a.) sünneti ve Rasûl’den (s.a.) sonra gelen iki halifenin sünneti üzerine bey’at ediyorum.”³⁷⁵

Daha önce de belirtildiği gibi bu hadislerde açıkça belli olduğu üzere sünnet, istilâh manası ile Allah’a (c.c.), Hz. Peygamber’e (s.a.) ve ilk iki halifeye nispet edilerek kullanılmış, bununla da onların koyduğu hükümler ve uygulamalar ifade edilmek istenmiştir.

Küsun namazının nasıl kılınacağı ile ilgili bir rivayette Urve b. Zübeyr, Hz. Peygamber’in (s.a.) küsun namazını nasıl kıldırıldığını, Hz. Aişe’den (r.a.) naklederek anlatmaktadır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.), cemaate küsun namazını, iki rekât içinde, dört rükû ve dört secde yaparak kıldırılmıştır. Haberin devamında İbn Şihab’ın, Urve b. Zübeyr’e şöyle dediği aktarılmaktadır:

مَا صَنَعَ أَحْوَكَ ذَلِكَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ مَا صَلَّى إِذَا رَكَعَتَيْنِ مِثْلَ الصُّبْحِ إِذْ صَلَّى بِالْمَدِينَةِ قَالَ أَجَلٌ
إِنَّهُ أَخْطَأَ السُّنَّةَ

³⁷⁴ *Müsned*, I, 68.

³⁷⁵ Buhârî, Ahkâm, 43.

“Kardeşin böyle yapmadı. Kardeşin Abdullah b. Zübeyr (r.a.), Medine’de küsuf namazı kıldıracağı zaman, sabah namazı gibi iki rekât namaz kıldırdı.” Bunu üzerine Urve b. Zübeyr şöyle demiştir: “Evet, o sünnete isabet etmemiştir (kıldıracağı namazda sünnete uygun davranmamıştır).”³⁷⁶ Bu rivayette Urve’nin sünnet tabiriyle, Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini kastettiği açıktır.

İbn Hazm (ö. 456/1064), bu rivayetle ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Seleften bir kısım insanlar, bu hadisle amel etmişlerdir. Abdullah b. Zübeyr (r.a.), küsuf namazını sadece iki rekât kıldırmıştır. Urve b. Zübeyr, kardeşinin hata ettiğini söylemektedir. Fakat asıl hatalı olan Urve’dir. Çünkü Abdullah b. Zübeyr (r.a.), Hz. Peygamber’in (s.a.) sahabîsidir ve bildiği ne ise onunla amel etmiştir. Urve ise, bilmediği bir şeyi inkâr etmiştir.”³⁷⁷

Ebû Hureyre’nin (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

حَدَّثَنَا السَّلَامُ قَالَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ يَعْنِي أَنْ لَا يَمُدَّهُ مَدًّا

“(Namaz kılarken) selamın hazfedilmesi (uzatılmaması) sünnettir.”³⁷⁸ Verilen metinde de görüldüğü üzere hadisin devamında, Abdullah b. Mübarek (r.a.) selamın hazfedilmesinden maksadın uzatılmaması olduğunu belirtmiştir. Ayrıca buradaki “sünnettir” şeklindeki tabirle Hz. Peygamber (s.a.) sünnetinin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Cenazenin kabre indirilmesi ile ilgili bir hadis şöyledir:

أَوْصَى الْحَارِثُ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ فَصَلَّى عَلَيْهِ ثُمَّ أَدْخَلَهُ الْقَبْرَ مِنْ قِبَلِ رِجْلِي الْقَبْرِ وَقَالَ هَذَا مِنَ السُّنَّةِ

el-Hâris cenaze namazını Abdullah b. Yezîd’in (r.a.) (ö. 69/689) kıldırmasını vasiyet etmişti. (Bu vasiyete uyarak) onun cenaze namazını (Abdullah b. Yezîd (r.a.)) kıldırdı. Sonra onu kabrin ayakucu tarafından kabre indirdi ve: “Bu sünnettendir” dedi.³⁷⁹

Bu hadisten anlaşıldığına kadarıyla, Abdullah b. Yezîd’e (r.a.) göre, sünnet olan cenazeyi kabre kabrin ayakucu tarafından indirmektir. Buradaki sünnetten kasıt da yine

³⁷⁶ Buhârî, Küsuf, 4, 19.

³⁷⁷ Miras, *Tecrîd-i Sarih*, III, 323.

³⁷⁸ Bkz. Tirmizî, Salât, 107.

³⁷⁹ Ebû Dâvud, Cenâiz, 61–63.

Hız. Peygamber (s.a.) sünnetidir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi sahabe tarafından kullanılan “mine’s-sünne” gibi ifadeler Hz. Peygamber’e (s.a.) hamledilir.

Sehl b. Sa’d es-Sâidî’den (r.a.) (ö. 91/ 710) rivayet edildiğine göre, Uveymir el-Aclânî, Ensar’dan Asım b. Adıyy’e gelerek ona, karısını başka biriyle yakaladığını ve onu boşamak istediğini söylemiştir. Bu durum Hz. Peygamber’e (s.a.) ulaşınca, Hz. Peygamber (s.a.) Uveymir’e hitaben şöyle demiştir: “*Senin ve hanımın hakkında ayet indirildi. Git hanımını getir.*”

Hadisin devamında Sehl, Uveymir ve hanımının Rasûlüllah’ın (s.a.) yanında lanetleştiklerini, daha sonra Uveymir’in Rasûlüllah’a (s.a.) sormadan karısını üç talakla boşadığını söylemektedir.³⁸⁰

Sehl b. Sa’d es-Sâidî bu rivayetle ilgili olarak şöyle demiştir:

فَطَلَّقَهَا ثَلَاثَ تَطْلِيقَاتٍ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْفَذَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَكَانَ مَا صُنِعَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُنَّةً

“(Uveymir) Rasûlüllah’ın (s.a.) huzurunda karısını üç talakla boşadı. Rasûlüllah da (s.a.) bunu kabul edip uyguladı. Böylece Hz. Peygamber’in (s.a.) huzurunda yapılan bu uygulama sünnet oldu.”³⁸¹

Burada Sehl b. Sa’d, Hz. Peygamber’in (s.a.) huzurunda yapılıp onaylanan bir hususun sünnet hüviyeti kazandığını ifade ederken, aynı zamanda “sünnet” tabirini ıstılâhî bir anlamda kullanmış olmaktadır. Nitekim Sehl’in bu tespitini İbn Şihab ez-Zührî, Uveymir’le ilgili verilen ilk hadisi yorumlarken söylediği şu sözlerle teyit etmektedir:

فَكَانَتْ تِلْكَ بَعْدَ سُنَّةِ الْمُتَلَاءِنِينَ

“Bu (yani lanetleşmenin sonunda boşama), ondan sonra lanetleşenlerin (mütelâineyn)

³⁸⁰ Bkz. Buhârî, Tefsir, 4 (Sûre, 24), Talak, 4, 29; Müslim, Lian, 1; Ebû Dâvud, Talak, 27; Nesâî, Talak, 35; İbn Mâce, Talak, 27; Dârimi, Nikâh, 39; *Muvattâ*, Talak, 34; *Müsned*, V, 334.

³⁸¹ Ebû Dâvud, Talak, 27. (Hadiste işaret edilen bu ayetler Nur Sûresi 6–9. ayetleridir. Burada Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Karılarına zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanların şahitliği, kendisinin doğru sözlülerden olduğuna Allah’ı (c.c.) dört defa şahit tutmasıyla olur. Beşincisinde, eğer yalancılardan ise Allah’ın (c.c.) lanetinin kendisine olmasını diler. Kocasının yalancılardan olduğuna Allah’ı (c.c.) dört defa şahit tutması, cezayı kadından savar. Beşincisinde, kocası doğrulardan ise kendisinin Allah’ın (c.c.) gazabına uğramasını diler.*” (Mülâane ayetleri olarak adlandırılan bu ayetlerin sebab-i nüzulu ile ilgili bilgiler için Bkz. Heyet, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 55–56; Râzi, *Tefsir-i Kebir*, XVI, 542–544; Mevdûdî, *Tefhîm*, III, 442–447.)

sünneti oldu.”³⁸²

İmran b. Husayn’a (r.a.) (ö. 52/672), karısını boşayıp da sonra (dönmüş olmak için) onunla cinsî münasebette bulunan ve ne boşarken ne de dönerken şahit tutmayan bir kimse(nin durumu) sorulmuş, o da:

طَلَقْتَ لِعَيْرِ سُنَّةٍ وَرَاجَعْتَ لِعَيْرِ سُنَّةٍ أَشْهَدُ عَلَى طَلَاقِهَا وَعَلَى رَجْعَتِهَا وَلَا تَعُدُّ

“Sen sünnete aykırı olarak boşamışsın, (yine) sünnete aykırı olarak dönmüştün. Onu boşamaya da ona dönmeye de şahit tut (böyle şahitsiz boşamayı ve dönmeyi) bir daha yapma” diye cevap vermiştir.”³⁸³

Bu hadisten anlaşıldığı kadarıyla, evlenmenin de boşanmanın da Hz. Peygamber (s.a.) sünnetine (uygulamalarına) uygun olması gerekmektedir. İmran b. Husayn da (r.a.) burada onu ifade etmek istemiş ve kişiyi yaptığı yanlıştan döndürmeyi amaçlamıştır. Bu da burada sünnetin ıstılâhî anlamda, Hz. Peygamber (s.a.) sünneti manasında kullanıldığını göstermektedir.

Amr b. el-Âs’dan (r.a.) rivayete göre, o şöyle demiştir:

لَا تُفْسِدُوا عَلَيْنَا سُنَّةَ

“Sünnet konusunda kafamızı karıştırmayın.”³⁸⁴

Bu hadisin daha ayrıntılı bir rivayeti ise yine Amr b. el-Âs (r.a.) vasıtasıyla şu şekilde gelmektedir:

لَا تُفْسِدُوا عَلَيْنَا سُنَّةَ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِدَّةُ أُمِّ الْوَالِدِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

“Hz. Muhammed’in (s.a.) sünneti konusunda zihnimizi bulandırmayın, aklımızı ifsat etmeyin. Ümmü Veled’in (efendisinden çocuk sahibi olan cariye) iddeti dört ay on

³⁸² Buhârî, Tefsir, 4 (Sûre, 24), Talak, 4, 29; Müslim, Lian, 1; Ebû Dâvud, Talak, 27; Nesâî, Talak, 35; İbn Mâce, Talak, 27; Dârimi, Nikâh, 39; *Muvattâ*, Talak, 34; *Müsned*, V, 334. (İbn Mâce, Talak, 27’de hadisteki ifade “فَصَارَتْ سُنَّةً فِي الْمُتَلَاعِنِينَ” şeklindedir.)

³⁸³ Ebû Dâvud, Talak, 5; İbn Mâce, Talak, 5.

³⁸⁴ Ebû Dâvud, Talak, 48.

gündür.”³⁸⁵

Bu rivayetlerden ilkinde mutlak olarak geçen sünnetin, Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu ikinci rivayetle anlaşılmaktadır. Sünnet burada da ıstılah manası ile Hz. Peygamber (s.a.) sünneti anlamında kullanılmıştır.

Zür’a b. Abdurrahman’dan (ö. ?) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: Ben Abdullah b. Zübeyr’i (r.a.):

صَفَّ الْقَدَمَيْنِ وَوَضَعَ الْيَدَ عَلَى الْيَدِ مِنَ السُّنَّةِ

“Ayakları bir hizada bulundurmak ve (sağ) eli (sol) el üzerine koymak sünnettendir (mine’s-sünneti)” derken duydum.³⁸⁶

Bu hadiste namaz kılan bir kimsenin ellerini yana salmayıp birbiri üzerine koyması, ayaklarının da birinin ileride diğerinin geride bulunmamasına dikkat etmesi gerektiği bildirilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, sahabenin mutlak olarak kullandığı “mine’s-sünne, es-sünne, sünnet” gibi ifadeler, Hz. Peygamber (s.a.) sünnetine hamledilmektedir. Bu hadiste de bu durumu açıkça görmek mümkündür.

Rivayete göre Tarık b. Şihab (r.a.) (ö. 83/702) şöyle demiştir:

أَوَّلُ مَنْ قَدَّمَ الْخُطْبَةَ قَبْلَ الصَّلَاةِ مَرْوَانُ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ لِمَرْوَانَ خَالَفْتَ السُّنَّةَ فَقَالَ يَا فُلَانُ تُرِكَ مَا هُنَالِكَ فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ أَمَا هَذَا فَقَدْ قَضَى مَا عَلَيْهِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ رَأَى مُنْكَرًا فَلْيُنْكَرْهُ بِيَدِهِ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَوْعَفُ الْإِيمَانِ

“Bayramda hutbeyi namazdan öne ilk alan Mervan b. Hakem’dir. (Mervan b. Hakem’in böyle yapması üzerine) bir adam ayağa kalkarak ona: “Sünnete muhalefet ettin” dedi. Mervan da o adama: “Ey falan burada terk edilen nedir?” diye sordu. Bunu üzerine orada bulunan Ebû Said el-Hudrî (r.a.) şöyle dedi: “Bu adam kendisine düşen görevi yerine getirdi. Çünkü ben Rasûlüllah’ı (s.a.) şöyle derken işittim: “Sizden biriniz bir kötülükle (çirkinlikle) karşılaştığı zaman, bunu eliyle düzeltsin. Eğer buna güç yetiremezse, diliyle düzeltsin. Buna da güç yetiremezse, kalbiyle düzeltsin. İşte bu da,

³⁸⁵ Ebû Dâvud, Talak, 48; İbn Mâce, Talak, 33; Müsned, IV, 203. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 203) teki rivayet: “لَا تَلْبَسُوا عَلَيْنَا سُنَّةَ نَبِيِّنَا عِدَّةً أَمْ الْوَلَدِ إِذَا تُوفِّيَ عَنْهَا سَيِّدَهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا” şeklinde.

³⁸⁶ Ebû Dâvud, Salât, 120.

*imanın en zayıf noktasıdır.*³⁸⁷

Bu hadisin daha ayrıntılı bir rivayeti ise Ebû Said el-Hudrî'den (r.a.) şu şekilde gelmektedir:

أخرج مروان المنبر يوم العيد فبدأ بالخطبة قبل الصلاة. فقام رجل فقال: يا مروان خالفت السنة. أخرجت المنبر يوم عيد ولم يخرج به. وبدأت بالخطبة قبل الصلاة ولم يكن يبدأ بها. فقال أبو سعيد: أما هذا فقد قضى ما عليه. سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من رأى منكراً فاستطاع أن يغيره بيده. فإن لم يستطع فبلسانه. فإن لم يستطع بلسانه، فبقلمه. وذلك أضعف الإيمان

(Medine valisi) Mervan bayram günü minberi (namazgâha) çıkartarak bayram namazından önce (minber üzerinde) hutbe okumaya başladı. Bunun üzerine bir adam ayağa kalkarak: “Yâ Mervan! Sen sünnete muhalefet ettin. Bayram günü minberi (mescidden namazgâha) çıkarttın. Hâlbuki minber mescidden çıkarılmazdı. Namazdan önce hutbeye başladın. Hâlbuki hutbe (namazdan) önce okunmazdı” dedi. Ebû Said Hudrî de (r.a.) (o adamı destekleyerek) şöyle dedi: Bu adam kendisine düşen görevi ifa etti. Çünkü ben Rasûlullah'ı (s.a.) şöyle derken işittim: “Kim bir münkeri görüp onu eliyle değiştirmeye muktedir ise, eli ile değiştirsin. Eğer buna gücü yetmezse dili ile değiştirsin. Dili ile değiştiremezse kalbi ile değiştirsin. İşte bu da imanın en zayıfıdır.”³⁸⁸

Hadislerden anlaşıldığına göre Mervan b. Hakem Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine aykırı davranmıştır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bayram hutbesini minber üzerinde okumamıştır. Medine valisi Mervan ise bayram hutbesi için mesciddeki minberi, bayram namazının kılınacağı meydana çıkarttırmış ve bayram hutbesini okumak için minbere çıkmıştır. Bir de hutbeyi namazdan önce okumaya başlamış, bunun üzerine cemaatten bir zat, valinin bu hareketine karşı çıkarak iki noktada sünnete muhalefet ettiğini cemaatin huzurunda söylemiştir. Burada mutlak olarak kullanılan sünnetten maksat, Rasûlullah'tan (s.a.) sabit olan yoldur.³⁸⁹ Yani hadiste mutlak olarak kullanılan sünnetle Hz. Peygamber (s.a.) sünnetinin anlatılmak istendiği açıktır.

Ammar'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

حَضَرْتُ جَنَازَةَ صَبِيٍّ وَأَمْرَأَةٍ فَقَدَّمَ الصَّبِيَّ مِمَّا يَلِي الْقَوْمَ وَوَضِعَتْ الْمَرْأَةُ وَرَأَاهُ فَصَلَّى عَلَيْهِمَا وَفِي

³⁸⁷ Müslim, İman, 78; Tirmizî, Fiten, 11; Müsned, III, 52.

³⁸⁸ İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 155, Fiten, 20.

³⁸⁹ Hatiboğlu, Sünen-i İbn Mâce Terceme ve Şerhi, IV, 49.

الْقَوْمِ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ وَابْنُ عَبَّاسٍ وَأَبُو قَتَادَةَ وَأَبُو هُرَيْرَةَ فَسَأَلْتُهُمْ عَنْ ذَلِكَ فَقَالُوا السُّنَّةُ

Bir kadınla bir çocuğun cenazesi aynı anda geldi. Çocuğun cenazesi öne kondu, kadının cenazesi de onun arkasına kondu, ikisine birlikte yönelerek namaz kılındı. Namaz kılanlar arasında; Ebû Said el-Hudri (r.a.), İbn Abbas (r.a.), Ebû Katâde (r.a.) (ö. 54/674) ve Ebû Hureyre de (r.a.) vardı. Onlara bu şekilde namaz kılmanın durumunu sordum, onlar da: “Sünnettir” dediler.³⁹⁰

Bu sahabîler, zikredilen konu ile ilgili “sünnettir” demekle Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini kastetmişlerdir.

Ebû Ümâme'den (r.a.) (ö. 86/705) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

السُّنَّةُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ أَنْ يقرأَ فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى بِأَمِّ الْقُرْآنِ مُخَافَةً ثُمَّ يُكَبِّرُ ثَلَاثًا وَالتَّسْلِيمِ عِنْدَ الْأَخِرَةِ

Cenaze namazının sünnete uygun kılınışı şöyledir: “İlk tekbirden sonra gizlice Fatiha okumak, sonra da üç tekbir almaktır. Son tekbirden sonra da selâm verilir.”³⁹¹ Burada mutlak olarak kullanılan sünnetin, Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu anlaşılmaktadır.

İmran b. Husayn'ın (r.a.), bir gün çevresindeki insanlara şöyle dediği rivayet edilmektedir:

نَزَلَ الْقُرْآنُ وَسَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السُّنَنَ ثُمَّ قَالَ اتَّبِعُونَا فَوَاللَّهِ إِنْ لَمْ تَفْعَلُوا تَضِلُّوا

“Kur’ân indi ve Rasûlüllah (s.a.) sünnetleri belirledi (senne).” İmran b. Husayn (r.a.) daha sonra sözlerine şöyle devam etti: “Siz bize uyun. Vallahi, eğer bunu yapmazsanız, sapıtırsınız.”³⁹²

Burada İmran b. Husayn (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetleri belirlediğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.) belirlediği sünnetler kendi söz, davranış ve takrirleridir. Rivayette geçen sünnetten kastedilenin istilâhî manada Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu açıktır.

Huzeyfe b. Yemân'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدِيثَيْنِ قَدْ رَأَيْتُ أَحَدَهُمَا وَأَنَا أَنْتَظِرُ الْآخَرَ حَدَّثَنَا أَنَّ الْأَمَانَةَ

³⁹⁰ Nesâî, Cenâiz, 74. (Benzer bir rivayet Nesâî, Cenâiz, 75'te de vardır.)

³⁹¹ Nesâî, Cenâiz, 77.

³⁹² Müsned, IV, 445.

نَزَلَتْ فِي جَدْرِ قُلُوبِ الرَّجَالِ ثُمَّ نَزَلَ الْقُرْآنُ فَعَلِمُوا مِنَ الْقُرْآنِ وَعَلِمُوا مِنَ السُّنَّةِ ثُمَّ حَدَّثَنَا عَنْ رَفْعِ
الْأَمَانَةِ

“Rasûlüllah (s.a.) bize (emanet hakkında) iki hadis buyurdu. Ben bunlardan birisinin gerçekleştiğini gördüm. Diğerini de bekliyorum. İlk hadiste Rasûlüllah (s.a.) bize, emanetin erkeklerin kalplerinin derinliğine indiğini anlattı. Sonra Kur’ân indi. Onlar Kur’ân’dan bazı şeyler öğrendiler ve sünnetten de bazı şeyler öğrendiler. Hz. Peygamber (s.a.) ikinci olarak, bu emanetin kaldırılmasından bahsetti.”³⁹³

İbn Hacer, şerhinde bu hadisle ilgili şunları kaydetmektedir: “Bu hadiste geçen “Onlar Kur’ân’dan bazı şeyler öğrendiler ve sünnetten de bazı şeyler öğrendiler” ifadesinde, sahabenin sünnetleri öğrenmeden, Kur’ân’ı öğreneceklerine dair bir işaret vardır. Burada sünnet kelimesiyle kastedilen şey, farz olsun, mendub olsun Hz. Peygamber’den (s.a.) öğrenilen her şeydir.”³⁹⁴ Yani sünnet burada ıstılah manası ile kullanılmıştır.

Burada sadece hadisin giriş kısmı verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) hadisin ilerleyen bölümünde emanetin ve eminlik vasfının insanlar arasından kalkacağı uyarısında bulunmaktadır. Hadiste geçen emanet, kimi âlimlere göre imandır. Kimi âlimlere göre ise Ahzap Sûresi 72. ayette geçen emanetle özdeştir.³⁹⁵ İlgili ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.”³⁹⁶

Ebû Vâil’in Huzeyfe b. Yemân’dan (r.a.) (ö. 36/656) rivayet ettiği bir hadis şöyledir:

حَدِيثُهُ رَأَى رَجُلًا لَا يُبِمُ رُكُوعَهُ وَلَا سُجُودَهُ فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ قَالَ لَهُ حَدِيثُهُ مَا صَلَّيْتَ قَالَ وَأَحْسِبُهُ
قَالَ لَوْ مِتَّ مَتَّ عَلَى غَيْرِ سُنَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Huzeyfe b. Yemân (r.a.), namaz kılarken rükû ve secdeleri tam olarak yapmayan bir adam gördü. Adam namazını bitirdikten sonra Huzeyfe (r.a.) ona: “Sen namaz kılmış olmadın” dedi. Râvi Ebû Vâil demiştir ki: “Sanırım Huzeyfe (r.a.) o adama şunu da

³⁹³ Buhârî, Fiten, 13, Rikak, 35, İ’tisam, 2; Müslim, İman, 230; Tirmizî, Fiten, 17; İbn Mâce, Fiten, 27; *Müsned*, V, 383.

³⁹⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, XIII, 39.

³⁹⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, XIII, 43.

³⁹⁶ Ahzab, 33/72.

söylemişti: Ölmüş olsan, Hz. Muhammed'in (s.a.) sünnetine aykırı ölmüş olurdun.”³⁹⁷

Bu hadisin başka bir tarikinde ise, kırk yıldır bu şekilde namaz kıldığını söyleyen bu adama Huzeyfe (r.a.) şöyle demiştir:

وَلَوْ مُتَّ وَهَذِهِ صَلَاتُكَ لَمُتَّ عَلَى غَيْرِ الْفِطْرَةِ الَّتِي فُطِرَ عَلَيْهَا مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ

“Namaz kılma şeklin böyle iken ölmüş olsan, şüphesiz Hz. Muhammed'in (s.a.) yaratıldığı fitrata aykırı ölmüş olursun.”³⁹⁸

Görüldüğü gibi buradaki ilk rivayette sünnet Hz. Peygamber'e (s.a.) izafe edilmiştir. İkinci rivayette ise sünnet yerine fitrat kelimesi kullanılmış, bununla da Hz. Peygamber (s.a.) sünneti kastedilmiştir.

Ebû Serîha'nın (Huzeyfe b. Esîd) (r.a.) (ö. ?) şöyle dediği rivayet edilmektedir:

حَمَلَنِي أَهْلِي عَلَى الْجَفَاءِ بَعْدَ مَا عَلِمْتُ مِنَ السُّنَّةِ كَانَ أَهْلُ الْبَيْتِ يُضْحُونَ بِالشَّاةِ وَالشَّائِثِينَ وَالآنَ يُبَحِّلُنَا حَيْرَانًا

“Ben (Hz. Peygamber (s.a.) zamanında kurban ibadetinin nasıl yerine getirildiğiyle ilgili uygulamayı) sünneti öğrendikten sonra bu hususta ailem beni sıkıntıya soktu (zorladı). (Rasûl-i Ekrem (s.a.) zamanında) hane halkının tamamı için bir, bilemedin iki koyun kesilirdi. Şimdi ise komşularımız, (onun kurban kesmesi gerekmez diyerek) bizi pintileştirdi (cimrileştirdi).”³⁹⁹

Bu hadis bir ev adına bir koyunun kurban edilmesinin yeterli olduğunu göstermektedir. Bu ve benzer hadislerde geçen çok kurban kesmekten maksadın, sevaba diğer ev halkını da ortak etmek manasında olduğu söylenmektedir. Aynı babın ilk hadisini de⁴⁰⁰ göz önüne alırsak, Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra insanların çok kurban kesmekle iftihar ettikleri, bu nedenle çok kurban kesmek istedikleri görülmektedir.⁴⁰¹

³⁹⁷ Buhârî, Salât, 26, Ezan, 132; *Müsned*, V, 396.

³⁹⁸ *Müsned*, V, 384.

³⁹⁹ İbn Mâce, Edâhî, 10.

⁴⁰⁰ Bu babın ilk hadisinde ve başka kaynaklarda nakledildiğine göre Ebû Eyyüb el-Ensârî (r.a.) şöyle demektedir: “(Hz. Peygamber (s.a.) zamanında) biz bir tek koyun/koç kurban ederdik. Kişi bunu kendisi ve aile fertleri adına keserdi. (Bu kurbandan) yerlerdi ve ikram ederlerdi. Fakat daha sonraları insanlar (dindarlık konusunda) birbirleriyle yarış ve rekabete girdiler de, kurban kesmek artık mağrurluk (gururlanma) alâmeti oldu.” Bkz. İbn Mâce, Edâhî, 10; Tirmizî, Edâhî, 10; *Muvattâ*, Dahâyâ 4, 5. (Tirmizî bu hadisin Hasen-Sahih bir hadis olduğunu belirtmiştir.)

⁴⁰¹ Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Terceme ve Şerhi*, VIII, 482.

Ebû Serîha'nın (r.a.) hadiste bahsettiği ve mutlak olarak kullandığı sünnetin Hz. Peygamber (s.a.) sünnetine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü sahabenin bu gibi kullanımları Hz. Peygamber'e (s.a.) atfedilmektedir.

İbn-i Muhayriz (ö. 99/717), Fadâle b. Ubeyd'e (r.a.) (ö. 53/673) hırsızın kesilen elinin boynuna asılmasıyla ilgili uygulamanın ne olduğunu sormuş, Fadâle'de (r.a.) ona şöyle karşılık vermiştir:

سُنَّةَ قَطَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَ سَارِقٍ وَعَلَّقَ يَدَهُ فِي عُنُقِهِ

“Sünnettir. Rasûlüllah (s.a.) hırsızın elini kesti, (başkalarına ibret olsun diye) boynuna astı.”⁴⁰² Hadisin devamında Ebû Abdurrahman b. Haccâc, rivayet edilen bu hadisin zayıf olduğunu, bu hadisin delil olarak kullanılamayacağını söylemektedir. Bununla birlikte buradaki sünnet kelimesinden, Hz. Peygamber (s.a.) sünnetinin kastedildiği açıkça görülmektedir.

Ebû Mahzûre'nin (r.a.) (ö. 59/679) Hz. Peygamber'e (s.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ عَلَّمَنِي سُنَّةَ الْأَذَانِ قَالَ فَمَسَحَ مَقَدَّمَ رَأْسِي وَقَالَ تَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ تَرْفَعُ بِهَا صَوْتُكَ ثُمَّ تَقُولُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ تَخْفِضُ بِهَا صَوْتُكَ ثُمَّ تَرْفَعُ صَوْتُكَ بِالشَّهَادَةِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ فَإِنْ كَانَ صَلَاةُ الصُّبْحِ قُلْتَ الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ

“Ey Allah'ın Rasûlü (s.a.) bana ezanın sünnetini öğret” dedim. Başımın ön tarafını okşadı ve şöyle dedi: “Allahüekber, Allahüekber, Allahüekber, Allahüekber”, sonra sesini kısarak: “Eşhedüenlâilaheillallah, Eşhedüenlâilaheillallah, Eşhedüennemuhammederrasûlüllah, Eşhedüennemuhammederrasûlüllah” dersin. Sonra kelime-i şهادette sesini yükselterek: “Eşhedüenlâilaheillallah, Eşhedüenlâilaheillallah, Eşhedüennemuhammederrasûlüllah, Eşhedüennemuhammederrasûlüllah, Hayyeale's-Salah, Hayyeale's-Salah, Hayyeale'l-Felah, Hayyeale'l-Felah” dersin. Eğer sabah namazı ise ezanın burasında: “Essalâtü Hayrunminennevm, Essalâtü Hayrunminennevm” dersin. Devamında da: “Allahüekber Allahüekber, Lâilaheillallah”

⁴⁰² Nesâî, Kat'u's-sârik, 18. (Nesâî aynı babda benzer bir hadis daha rivayet etmiştir.)

(dersin).⁴⁰³

Burada ezanın nasıl okunması gerektiğini birebir Hz. Peygamber'den (s.a.) öğrenen sahabî, sünnetle Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini, yani onun bu konudaki uygulamasını öğrenmek istemektedir. Burada Hz. Peygamber'in (s.a.) Ebû Mahzûre'ye (r.a.), ezanı bizzat kendisi okuyarak öğretmiş olması dikkate değer bir husustur. Ayrıca Ebû Mahzûre'nin (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında sünnet kelimesini kullanması Hz. Peygamber'in de (s.a.) buna itiraz etmeden ezanı ona öğretmeye başlaması, onun bu ifadeyi tasdik ettiğini göstermektedir.

Ubeyd b. Cübeyr'den (r.a.) (ö. ?) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

رَكِبْتُ مَعَ أَبِي بَصْرَةَ الْغَفَارِيِّ سَفِينَةً مِنَ الْفُسْطَاطِ فِي رَمَضَانَ فَدَفَعَ فَقَرَّبَ غَدَاءَهُ ثُمَّ قَالَ : اقْتَرِبْ .
فُلْتُ : أَلَسْتَ تَرَى الْبُيُوتَ؟ فَقَالَ أَبُو بَصْرَةَ : أَرِغِبْتَ عَنْ سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Ebû Basra el-Ğıfarî (r.a.) (ö. ?) ile birlikte Ramazanda Fustat'tan bir gemiye bindik. Derken gemi demir aldı. Ardından o yiyeceğini çıkardı. Sonra (bana) dedi ki: “Yaklaş” (birlikte kahvaltı edelim).” Ben de ona: “(Şehrin) evlerini görmüyor musun?” dedim. O zaman Ebû Basra da (r.a.) bana: “Rasûlüllah'ın (s.a.) sünnetinden yüz mü çevirdin?” dedi.⁴⁰⁴

Buna benzer bir rivayette de, bir Ramazan günü İskenderiye'den çıkan ve oradan çıkar çıkmaz yemek yiyen Ebû Basra el-Ğıfarî'ye (r.a.), henüz (İskenderiye'deki) evlerin gözükmemekte olduğu söylenince o, böyle söyleyene:

أَرِغِبْتَ عَنْ سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Sen Rasûlüllah'ın (s.a.) sünnetinden yüz mü çeviriyorsun?” demiştir.⁴⁰⁵

Bu rivayetlerin benzeri bir hadisi daha önce Enes b. Mâlik'in de (r.a.) ifade ettiğini görmüştük. Orada da değinildiği üzere bu rivayetler, Ramazan'da yolculuk halinde orucun tutulmayabileceğini, buna Hz. Peygamber'in (s.a.) izin verdiğini göstermektedir.

⁴⁰³ Ebû Dâvud, Salât, 28.

⁴⁰⁴ Ebû Dâvud, Savm, 46; Dârimî, Savm, 17; *Müsned*, VI, 398. (Bu hadisin râvisi, Ebû Dâvud'da, Cafer b. Müsafir, Ahmed b. Hanbel'de de, Ubeyd b. Huneyn'dir. Râvi, Ebû Dâvud ve Ahmed b. Hanbel'de rivayet edilen hadislerde Ebû Basra el-Ğıfarî'yi (r.a.), Rasûlüllah'ın (s.a.) sahabîsi olarak nitelemektedir.)

⁴⁰⁵ *Müsned*, VI, 7.

Nitekim yolculukta oruç tutmama ruhsatı ayet-i kerime ile de sabittir.⁴⁰⁶ Yani Allah (c.c.) buna izin vermiş, Hz. Peygamber de (s.a.) sünnetiyle bunu teyit etmiştir.

Ayrıca bu rivayetlerdeki kastedilen sünnetin, Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu açıkça görülmektedir.

Sahabenin sünnet ve müştaklarını kullandığı hadisleri verdiğimiz bu bölümde, özellikle Hz. Ömer (r.a.)⁴⁰⁷, Hz. Ali (r.a.)⁴⁰⁸, Abdullah b. Mes'ud (r.a.)⁴⁰⁹, Hz. Aişe (r.a.)⁴¹⁰, Abdullah b. Abbas (r.a.)⁴¹¹ ve Abdullah b. Ömer'in (r.a.)⁴¹² sünnet tabirini diğer sahabeye nazaran daha yoğun kullandığı görülmektedir. Bu da dikkat edilmesi gereken bir husustur. Çünkü zikrettiğimiz bu sahabîlerin daha çok fakihlik yönlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. İnsanlara örnek ve önder olan bu sahabîlerin Hz. Peygamber'den (s.a.) sonra fıkhıta, hadiste ve tefsirde derin bir bilgiye sahip oldukları ve insanları bu konulardaki görüşleriyle yönlendirdikleri, kendilerine ulaşan problemleri konularda Kur'ân ve Sünnet'e bağlı kalarak fetva verdikleri yadsınamaz bir gerçektir. Ayrıca bu sahabîlerden Abdullah b. Mes'ud (r.a.), Hz. Aişe (r.a.), Abdullah b. Abbas (r.a.) ve Abdullah b. Ömer'in (r.a.) çok hadis rivayet eden ve "muksirûn" diye adlandırılan kişilerden olması da dikkat çekici bir diğer husustur.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi sahabe sözleri ile ilgili burada şunu da belirtmemiz gerekir ki, sahabe "şunu yapmak sünnettir-sünnettendir" gibi lafızları kullanırlarken, bununla Hz. Peygamber'e (s.a.) ait bir fiili kastedebilecekleri gibi O'na ait bir sözü de kastetmiş olabilirler. Cumhuriyetin kanaatine göre, sahabe bu sözü söylerken, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetini (uygulamalarını, fiillerini) kastetmektedirler.⁴¹³

Aynı şekilde sahabe mutlak olarak "es-sünne, mine's-sünne, sünnet" dediklerinde de, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetini (uygulamalarını, fiillerini) kastetmektedirler. Zira sahabe arasında "sünnet" denildiğinde, hem asıl olan, hem de akla ilk gelen Hz.

⁴⁰⁶ Bkz. Bakara, 2/183-184.

⁴⁰⁷ Hz. Ömer (r.a.) hakkında daha fazla bilgi için bkz. Koçak, "Ömer", *DİA*, XXXIV, 51-53.

⁴⁰⁸ Hz. Ali (r.a.) hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kandemir, "Ali", *DİA*, II, 375-378.

⁴⁰⁹ Abdullah b. Mes'ud (r.a.) hakkında daha fazla bilgi için bkz. Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ud", *DİA*, I, 114-117.

⁴¹⁰ Hz. Aişe (r.a.) hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fayda, "Aişe", *DİA*, II, 201-205.

⁴¹¹ Abdullah b. Abbas (r.a.) hakkında daha fazla bilgi için bkz. Çakan, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, I, 76-79.

⁴¹² Abdullah b. Ömer (r.a.) hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kandemir, "Abdullah b. Ömer", *DİA*, I, 126-128.

⁴¹³ Âmidî, *el-İhkâm*, II, 140; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, I, 189; Aşkar, *Ef'alü'r-Rasûl*, I, 131.

Peygamber'in (s.a.) sünnetidir. Dolayısıyla sahabenin bu ifadeleri genel görüşe göre merfû hükmündedir.⁴¹⁴

Sahabenin farklı değerlendirme ve içtihatlarda bulunmalarının yanında sünnet kelimesini değişik şekillerde kullandıkları da görülmektedir. Verilen rivayetlerde de görüldüğü üzere, sahabe sünnet tabirini kullanırken çoğunlukla Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetini (uygulamalarını, davranış tarzlarını vb.) kastetmişler ve yorumlarını da o doğrultuda yapmışlardır. Yani sahabenin sünnet kelimesini kullanımı büyük ölçüde Hz. Peygamber'in (s.a.) yaşam tarzını, O'nun sünnetini kapsamaktadır. Sünnet sahabe döneminde kavramlaşma sürecini tamamlamamıştır. Çünkü sahabe çok az da olsa sünneti sözlük anlamıyla da kullanmıştır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla sahabenin sünnet ve müştaklarını kullandığı yüz otuz bir rivayet vardır. Sünnet ve müştaklarının bu rivayetlerde yirmi bir yerde sözlük anlamıyla, yüz on yerde de ıstılâhî manada kullanıldığı görülmektedir. Sahabe döneminde mutlak olarak kullanılan sünnetin Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olarak telakki edilmesi ve verdiğimiz bu istatistiksel bilgiler bu mefhumun kavramlaşma sürecinde epeyce yol kat ettiğini fakat zihinlere tam olarak yerleşmediğini göstermektedir.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki bir kelimenin kavramlaşması onun lügat manasıyla kullanılamayacağı anlamına gelmemektedir. Kavramlaşarak özel bir anlam kazanan kelimeler de her zaman lügat manası ile kullanılabilir.

2.4. Tâbiûn Kavlinde Sünnet Kelimesinin Kullanımı

Tâbiûn âlimleri sünnetin kapsamı, bağlayıcılığı ve mahiyeti konusunda farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bazıları helal-haram bildiren ahkâmla ilgili uygulamaları sünnet kabul etmişler, bazıları ise Hz. Peygamber (s.a.) veya sahabeye dayanan her bir uygulama ve rivayeti sünnet kabul etmişlerdir. Bunu vereceğimiz rivayetlerde daha açık bir şekilde görmek mümkün olacaktır.

Tâbiûndan bazı kimseler, bir uygulamayı sünnet olarak adlandırmak için onda devamlılık ve yaygın olarak tatbik edilmesi gibi özellikler ararken, bazılarının ise bu

⁴¹⁴ Âmidî, *el-İhkâm*, II, 140; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, I, 189.

hususları dikkate almadıkları görülmektedir. Böyle düşünenlerin ise sahabenin sünnet olarak adlandırmadığı bazı uygulamaları sünnet olarak kabul ettikleri göze çarpmaktadır. Tâbiûnda görülen bu anlayış farkının ise çok değişik sebepleri vardır. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.) döneminde kavramlaşmaya başlayan sünnetin, tâbiûn döneminde iyice yerleştiği görülmektedir.⁴¹⁵

Ulaşabildiğimiz kadarıyla tâbiûnun sünnet ve müştaklarını kullandığı yirmi dokuz rivayet vardır. Bu rivayetlerde sünnet yirmi dört yerde ıstılâhî manada, beş yerde de sözlük anlamıyla kullanılmıştır. Bunun için rivayetlerin çoğunda sünnetin kavram olarak kullanıldığını ve Hz. Peygamber (s.a.) sünneti tabirinin artık zihinlere iyice yerleştiğini söylemek mümkündür.

2.4.1. Sünnetin Sözlük Anlamıyla Kullanıldığı Rivayetler

Burada tâbiûn âlimlerinin *Kütüb-i Tis'a* içerisinde sünnet ve müştaklarını sözlük anlamıyla kullandıkları rivayetler verilecektir.

Daha önce Câbir b. Abdullah (r.a.) tarikiyle verdiğimiz bir hadisin, daha ayrıntılı bir diğer rivayetinde sünnet kelimesinin “senne” şeklinde fiil olarak “hüküm koyma” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Hadis Şa’bî’den rivayetle şöyle gelmektedir:

الشَّعْبِيُّ قَالَ سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ قُلْتُ الْجَزُورُ وَالْبَقْرَةَ تُجْزَى عَنْ سَبْعَةٍ قَالَ يَا شَعْبِيُّ وَلَهَا سَبْعَةٌ أَنْفُسَ قَالَ قُلْتُ إِنَّ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ يَزْعُمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَنَّ الْجَزُورَ وَالْبَقْرَةَ عَنْ سَبْعَةٍ

Şa’bî, Abdullah b. Ömer’e (r.a.) deve ve sığırın kurbanda yedi kişi tarafından kesilip kesilemeyeceğini sormuş, Abdullah b. Ömer de (r.a.) ona şöyle karşılık vermiştir: “Ey Şa’bî onlar yedi canlı mı ki yedi kişi tarafından kesilsin?” Bunun üzerine Şa’bî şöyle demiştir: “Şüphesiz Hz. Muhammed (s.a.) ashâbı diyorlar ki, Rasûlullah (s.a.) deve ve sığırın yedi kişi tarafından kesilebileceğine hükmetmiştir (senne).”⁴¹⁶

Bu hadis tâbiûnun sünnet kelimesini fiil olarak kullandığı nadir rivayetlerden biridir. Ayrıca bu hadisteki kullanım Abdullah b. Ömer’in (r.a.) yanında olduğu için zımnem de olsa onun kullanımına da örnek teşkil edebilir.

⁴¹⁵ Ulu, Arif, *Tâbiûn’un Sünnet Anlayışı*, s. 265. (Tâbiûn’un sünnet hakkındaki görüş ve düşünceleri hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Ulu, Arif, *Tâbiûn’un Sünnet Anlayışı*, s. 88–146.)

⁴¹⁶ *Müsned*, V, 409.

Zührî'den (ö. 124/742) rivayet edildiğine göre, o bir gün Ömer b. Abdülaziz'le beraber olduğunu bu sırada Ömer b. Abdülaziz'in ikinci namazını geciktirdiğini söylemiştir. Orada bulunan Urve b. Zübeyr böyle yapmanın yanlış olduğunu, Abdullah b. Mes'ud'la Muğîre b. Şu'be (r.a.) arasında geçen bir diyalogla anlatmaya çalışmıştır. Urve b. Zübeyr, Muğîre b. Şu'be'nin de (r.a.) bir gün ikinci namazını geciktirdiğini, Abdullah b. Mes'ud'un da (r.a.) ona bir hadis rivayet ettiğini söylemiştir. İlgili hadiste namaz vakitlerinin (5 vakit namaz) Cebrâil (a.s) tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.) öğretildiğini, Hz. Peygamber'in de (s.a.) uygulamayı bu şekilde yaptığını ve Müslümanlara bu şekilde öğrettiğini aktaran Urve b. Zübeyr'e Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir:

أَوَإِنَّ جِبْرِيْلَ هُوَ سَنَّ الصَّلَاةَ

“Namaz vakitlerini Cebrail mi (a.s.) belirliyor ki? (senne)”⁴¹⁷ Urve b. Zübeyr de ilgili hadisin bu şeklide geldiğini söyleyince Ömer b. Abdülaziz artık namaz vakitlerini tam olarak öğrenmiş ve bu şekilde tatbik etmeye başlamıştır.

Burada sünnet kelimesi fiil olarak “senne” şeklinde “hüküm koyma, belirleme” anlamlarında kullanılmıştır.

Zührî'nin düşman arazisinde esir olan kimse hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir:

فِي الْأَسِيرِ يُعْلَمُ مَكَانَهُ لَا تَنْزَوِجُ امْرَأَتُهُ وَلَا يُقْسَمُ مَالُهُ فَإِذَا انْقَطَعَ خَيْرُهُ فَسُنَّتُهُ سُنَّةُ الْمَقْفُودِ

“Esir olan kişinin yeri bilinirse karısı evlenemez. Ayrıca onun malı paylaşırılamaz. Ondan haber alınamazsa (yaşayıp yaşamadığı, nerede olduğu belli değilse), onun hakkındaki sünnet kaybolmuş kimsenin sünneti gibidir.”⁴¹⁸

Burada esir bir kimsenin, yeri bilinmemesi durumunda ne yapılması gerektiği konusunda bilgiler verilmiş, böyle bir kimse hakkındaki sünnetin (uygulamanın) kaybolan kimse hakkındaki sünnete (uygulamaya) tabi tutulacağı belirtilmiştir. Burada Zührî'nin sünnet tabirini lügat anlamında kullandığı ve bununla da uygulama, muamele etme anlamlarını kastettiği söylenebilir.

⁴¹⁷ *Müsned*, IV, 120–121.

⁴¹⁸ Buhârî, Talak, 22.

Buhârî, Buyû' bölümünün doksan beşinci bâb başlığında, sünnet kelimesini örf, âdet, gelenek anlamlarında kullanmıştır. Nitekim ilgili bâb başlığı şöyledir:

مَنْ أَجْرَى أَمْرَ الْأَمْصَارِ عَلَى مَا يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ فِي الْبُيُوعِ وَالْإِجَارَةِ وَالْمَكْيَالِ وَالْوَزْنِ وَسُنَنِهِمْ عَلَى نِيَّاتِهِمْ وَمَذَاهِبِهِمْ الْمَشْهُورَةِ

“Şehirler halkının buyû', icâre, ölçü, tartı, gibi hususlardaki hukukî işlerini, öteden beri tanıya geldikleri ve aralarında kendi niyetlerine göre meşhur olan örfleri, âdetleri ve gidişleri (sünenihim) üzere icrâ eden kimse babı.”

Buhârî burada, Kâdı Şurayh'ın bir meseleden dolayı kendisine müracat eden ve sanatlarının örfünden bahseden iplikçi esnafına şöyle dediğini de aktarmaktadır:

سُنَّتْكُمْ بَيْنَكُمْ رِبْحًا

“Aranızda sabit olan sünnetleriniz (âdetleriniz), (sizin için) kazançtır.”⁴¹⁹

Hakkında Allah (c.c.) tarafından herhangi bir nass gelmeyen hususlarda, insanlar arasındaki muameleler, aralarında meşhur olan ve umumî nasllara aykırı olmayan örf ve âdetlere göre icra edilmektedir. Burada bu konuya dikkat çekilmektedir. Ayrıca bu sözde zikredilen sünnetle insanların ticari hayatında öteden beri uygulaya geldikleri sünnetlerin yani Hz. Peygamber (s.a.) sünnetine dayanan uygulamaların kastedilmiş olması da muhtemeldir.

2.4.2. Sünnetin İstilah Anlamıyla Kullanıldığı Rivayetler

Talk b. Habîb'den (ö. 96/715) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

عَشْرَةٌ مِنَ السُّنَّةِ السَّوَالِكُ وَقَصُّ الشَّرَابِ وَالْمَضْمَضَةُ وَالِاسْتِنْشَاقُ وَتَوْفِيرُ اللَّحْيَةِ وَقَصُّ الْأُظْفَارِ وَتَنْفُ الْإِبْطِ وَالْخِثَانُ وَحَلْقُ الْعَانَةِ وَعَسْلُ الدُّبْرِ

“On şey sünnettendir. Bunlar:

1. Diş fırçalamak,
2. Bıyıkları kısa tutmak,
3. Ağıza su alarak temizlemek,
4. Buruna su alarak temizlemek,

⁴¹⁹ Buhârî, Buyû', 95.

5. Sakalı uzun tutmak,
6. Tırnakları kesmek,
7. Koltuk altı kıllarını temizlemek,
8. Sünnet olmak,
9. Etek tıraşı olmak,
10. Makatı yıkamak.⁴²⁰

Nesâî, bu konu ile ilgili aynı babda birbirine benzer beş tane hadis rivayet etmiştir. Bu rivayetlerden ikisi Ebû Hureyre'ye (r.a.), biri de Hz. Aişe'ye (r.a.) aittir. Bu rivayetler merfû ve muttasıl rivayetlerdir. Diğer iki rivayet ise Talk b. Habîb'e aittir. Bu rivayetler de mürseldir. Bunlardan dört tanesinde “on şey fitrattandır” ifadesi geçmekte, *Kütüb-i Tis'a* içerisinde sadece Nesâî'nin rivayet ettiği ve yukarıda verdiğimiz hadiste ise “on şey sünnettendir” tabiri geçmektedir. Rivayette geçen “sünnettendir” (mine's-sünne) ifadesi Hz. Peygamber (s.a.) sünnetine işaret etmektedir. Ayrıca bu rivayetlerde sünnet ve fitrat kelimelerinin birbirlerinin yerine kullanılmaları dikkat çekicidir. Buradan Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetinin fitrî olduğu, fitratın da sünnet olmaya elverişli olduğu söylenebilir.

Abdullah İbnü'd-Deylemî (ö. ?) şöyle demiştir:

بَلَّغْنِي أَنَّ أَوَّلَ الدِّينِ تَرْكُ السُّنَّةِ ، يَذْهَبُ الدِّينُ سُنَّةَ سُنَّةٍ كَمَا يَذْهَبُ الْحَبْلُ قُوَّةَ قُوَّةٍ

“Bana ulaştı ki dinin (yok olup) gitmesinin başlangıcı sünnetin terk edilmesi ile olacaktır. İpin büküm büküm çözülerek gitmesi gibi, din de sünnet sünnet yok olup gidecektir.”⁴²¹

Burada mutlak olarak ve ıstılâhî manada kullanılan sünnetin Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu açıktır. Çünkü Müslümanlar dinin nasıl yaşanılması gerektiğini Hz. Peygamber'den (s.a.) öğrenmişler ve ilk başta O'nun uygulamalarını dikkate almışlardır.

Muhammed b.Sîrin'den (ö. 110/728) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

⁴²⁰ Nesâî, Zîne, 1.

⁴²¹ Dârimî, Mukaddime, 16.

كَانُوا لَا يَسْأَلُونَ عَنِ الْإِسْنَادِ ثُمَّ سَأَلُوا بَعْدَ لِيَعْرِفُوا مَنْ كَانَ صَاحِبَ سُنَّةٍ أَخَذُوا عَنْهُ ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ صَاحِبَ سُنَّةٍ لَمْ يَأْخُذُوا عَنْهُ

“(Hadis alırken önceleri) isnadı sormazlardı. Daha sonra (hadisin râvilerini) tanımak için sordular (ve) sahibi sünnet (sâhibe sünnetin) olandan, (yani bütün iş ve görüşlerinde şer’i bir delile dayanmaya özen gösteren kimseden hadis) aldılar, sahibi sünnet olmayandan (lem yekün sâhibe sünnetin) almadılar.”⁴²²

Hadiste “sahibi sünnet” şeklindeki kullanımla Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetine bağlı kimseler kastedilmektedir. Burada sünnet kelimesi, bid’at mukabili kullanıma benzer bir şekilde gelmekte ve Hz. Peygamber (s.a.) sünneti anlamında kullanılmaktadır.

Yukarıda verilen rivayetle bağlantılı olarak İbrahim en-Nehâî şöyle demiştir:

كَانُوا إِذَا أَتَوْا الرَّجُلَ لِيَأْخُذُوا عَنْهُ نَظَرُوا إِلَى صَلَاتِهِ وَإِلَى سَمْتِهِ وَإِلَى هَيْئَتِهِ

“Bir adamın yanına, ondan (hadis) almak için geldiklerinde onun namazına, gidişatına ve durumuna bakar, (sonra) ondan (hadis) alırlardı.”⁴²³

Tâbiûn âlimlerinin sünnet kelimesini çoğunlukla bid’at mukabili olarak kullandığı görülmektedir. Bu kullanımlarda sünnet mutlak olarak kullanıldığı gibi izafetle de kullanılmıştır (sahibi sünnet, ehl-i sünnet gibi). Bunun sebebi de sahabe devrinden sonra ortaya çıkan bid’atleri ortadan kaldırmak olmalıdır.

Nitekim sünnet-bid’at karşıtlığı hakkında, İbn Sîrin’in şöyle dediği nakledilmektedir:

مَا أَخَذَ رَجُلٌ بِبِدْعَةٍ فَرَجَعَ سُنَّةً

“Bir kimse bir bid’at işlediğinde bir sünneti terk etmiş olur.”⁴²⁴

Aynı şekilde Evzâî’den (ö. 157/774) nakledildiğine göre, Hasan el-Basrî (ö. 110/728) şöyle demiştir:

مَا ابْتَدَعَ قَوْمٌ بِدْعَةٍ فِي دِينِهِمْ إِلَّا نَزَعَ اللَّهُ مِنْ سُنَّتِهِمْ مِثْلَهَا

“Herhangi bir topluluk dinlerinde bir bid’at işlediğinde, Allah da (c.c.) sünnetlerinden

⁴²² Dârimî, Mukaddime, 38.

⁴²³ Dârimî, Mukaddime, 38. (Bu babda, aynı konu ile ilgili İbrahim en-Nehâî’den, iki rivayet vardır.)

⁴²⁴ Dârimî, Mukaddime, 23.

onun benzerini çekip çıkarır”⁴²⁵

Yine sünnetin bid’at mukabili kullanıldığı maktû bir hadiste Şa’bî’den (ö. 104/729) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

شَهِدْتُ شَرِيحًا وَجَاءَهُ رَجُلٌ مِنْ مُرَادٍ فَقَالَ : يَا أَبَا أُمَيَّةَ مَا دِيَّةُ الْأَصَابِعِ؟ قَالَ : عَشْرٌ عَشْرٌ. قَالَ :
سُبْحَانَ اللَّهِ أَسْوَأَ هَاتَانِ؟ جَمَعَ بَيْنَ الْخُنْصِيرِ وَالْإِبْهَامِ. فَقَالَ شَرِيحٌ : يَا سُبْحَانَ اللَّهِ أَسْوَأَ أَدْنُكَ
وَيَدُكَ؟ فَإِنَّ الْأَدْنَ يُورِيهَا الشَّعْرُ وَالْكُمَّةَ وَالْعِمَامَةَ ، فِيهَا نِصْفُ الدِّيَّةِ ، وَفِي الْيَدِ نِصْفُ الدِّيَّةِ ، وَيَحْكُ
إِنَّ السُّنَّةَ سَبَقَتْ فَيَأْسُكُمْ ، فَاتَّبِعْ وَلَا تَبْدَعْ ، فَإِنَّكَ لَنْ تَضِلَّ مَا أَخَذْتَ بِالْأَثَرِ

Şureyh’in (ö. 79/698) yanında idim, ona Murad’lı bir adam geldi ve: “Ey Ebû Ümeyye, parmakların diyeti nedir?” diye sordu, o da: “(Her parmak için) onar onar (deve)” karşılığını verdi. (Adam) serçe parmağıyla başparmağını birleştirerek: “Sübhanallah! Şu ikisi bir mi?” dedi. Bunun üzerine Şureyh şöyle dedi: “Sübhanallah! Kulağınla elin bir mi? Kulağı saç, yuvarlak başlık ve sarık örter. Onda da yarım diyet, elde de yarım diyet vardır. Yazıklar olsun sana! Muhakkak ki sünnet sizin kıyasınızı geçmiştir. (Sünnete) uy, bid’at işleme. Zira sen “eser’e” (yani Hz. Peygamber (s.a.) ve sahabeden gelen rivayetlere) tutunduğun sürece sapıtmazsın.”⁴²⁶

Görüldüğü gibi bu üç rivayette de sünnet, bid’atin mukabili olarak ıstılah manası ile “Hz. Peygamber (s.a.) sünneti” anlamında kullanılmıştır.

Ebû Nadra’dan (ö. 108/726) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: Ebû Seleme, Basra’ya geldiği zaman, ben ve Hasan el-Basrî onun yanına gittik. O, Hasan el-Basrî’ye şöyle dedi:

أَنْتَ الْحَسَنُ؟ مَا كَانَ أَحَدٌ بِالْبَصْرَةِ أَحَبَّ إِلَيَّ لِقَاءِ مَنْكَ ، وَذَلِكَ أَنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّكَ تُفْتِي بِرَأْيِكَ ، فَلَا تُفْتِي
بِرَأْيِكَ إِلَّا أَنْ تُكُونَ سُنَّةً عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ كِتَابٌ مُنَزَّلٌ

“Sen Hasan’sın (demek!). Basra’da senden daha çok kendisiyle karşılaşmayı arzu ettiğim hiç kimse yoktu. Çünkü bana ulaştı ki sen kendi görüşünle fetva veriyormuşsun. Artık Rasûlüllah’tan (s.a.) gelen bir sünnet veya indirilmiş kitap (Kur’ân hükmü) dışında, kendi görüşünle fetva verme!”⁴²⁷

Hadiste de açıkça görüleceği gibi buradaki kullanımla Hz. Peygamber (s.a.) sünneti kastedilmektedir.

⁴²⁵ Dârimî, Mukaddime, 16.

⁴²⁶ Dârimî, Mukaddime, 22.

⁴²⁷ Dârimî, Mukaddime, 20.

Yine Hasan el-Basrî'nin (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

سُنَّتْكُمْ وَالَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بَيْنَهُمَا بَيْنَ الْعَالِي وَالْجَافِي ، فَاصْبِرُوا عَلَيْهَا رَحِمَكُمُ اللَّهُ ، فَإِنَّ أَهْلَ السُّنَّةِ كَانُوا أَقَلَّ النَّاسِ فِيمَا مَضَى ، وَهُمْ أَقَلُّ النَّاسِ فِيمَا بَقِيَ ، الَّذِينَ لَمْ يَذْهَبُوا مَعَ أَهْلِ الْإِثْرَافِ فِي إِثْرَافِهِمْ ، وَلَا مَعَ أَهْلِ الْبِدْعِ فِي بَدْعِهِمْ ، وَصَبِرُوا عَلَى سُنَّتِهِمْ حَتَّى لَفُوا رَبَّهُمْ ، فَكَذَلِكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَكُونُوا

“Kendisinden başka hiçbir tanrı olmayan Allah’a (c.c.) yemin olsun ki, sünnetleriniz ikisinin arasında, yani haddi aşanla (Hak’tan) uzak kalan arasında (kalmıştır). Ona (sünnetlere) uymada sabrediniz. Çünkü sünnet ehli, eskiden insanların en azıydılar. Onlar gelecekte de insanların en azı olacaklardır. (Sünnet ehli), ne haddi aşanlarla onların azgınlıklarına, ne de bid’atçilerle onların bid’atlerine gitmemiş, Rablerine kavuşuncaya kadar sünnetlerine (uymada) sabretmiş olan kimselerdir. O halde, inşallah siz de böyle olunuz.”⁴²⁸

Bu rivayette de yukarıda işaret edildiği gibi hem “ehl-i sünnet” şeklindeki kullanım hem de mutlak olarak kullanılan “sünnet” kelimesi ile bid’at mukabili sünnet kastedilmektedir. Bu da hadiste kullanılan sünnetin Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğunu göstermektedir.

Sünnetin kaynağının ne olduğu ile ilgili Hasan el-Basrî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

كَانَ جِبْرِيْلُ يَنْزِلُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالسُّنَّةِ كَمَا يَنْزِلُ عَلَيْهِ بِالْقُرْآنِ

“Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber’e (s.a.) Kur’ân’ı indirdiği gibi Sünnet’i de indiriyordu.”⁴²⁹

Burada mutlak olarak kullanılan sünnetle, Hz. Peygamber’in (s.a.) yaşayışının Allah’ın (c.c.) kontrolünde olduğuna işaret edilmekte, bundan da buradaki sünnetin Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu anlaşılmaktadır.

Atâ b. Ebî Rabah’tan rivayet edildiğine göre o, “Allah’a (c.c.) itaat ediniz, Peygamber’e (s.a.) ve sizden olan buyruk sahiplerine de itaat ediniz”⁴³⁰ (ayetin tefsirinde) şöyle demiştir:

⁴²⁸ Dârimî, Mukaddime, 23.

⁴²⁹ Dârimî, Mukaddime, 49.

⁴³⁰ Nisâ, 4/59.

أَوَّلُو الْعِلْمِ وَالْفِقْهِ ، وَطَاعَةُ الرَّسُولِ اتِّبَاعُ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ

“(Ayette geçen “buyruk sahipleri”) ilim ve derin anlayış (fıkıh) sahipleridir. Peygamber’e (s.a.) itaat da, Kur’ân ve Sünnet’e uymaktır.⁴³¹

Burada Kur’ân ile birlikte kullanılan sünnetten kasıt yine Hz. Peygamber (s.a.) sünnetidir. Çünkü Müslümanların Kur’ân’dan sonra başvuracakları ve uyacakları ilk kaynak Hz. Peygamber (s.a.) sünnetidir.

Said b. Müseyyeb’den şöyle bir hadis nakledilmiştir:

رَأَى سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ رَجُلًا يُصَلِّي بَعْدَ الْعَصْرِ الرَّكَعَيْنِ يُكْثِرُ فَقَالَ لَهُ : فَقَالَ : يَا أَبَا مُحَمَّدٍ أَيْعَذِّبُنِي اللَّهُ عَلَى الصَّلَاةِ؟ قَالَ : لَا وَلَكِنْ يُعَذِّبُكَ اللَّهُ بِخِلَافِ السُّنَّةِ

Said b. Müseyyeb, ikindiden sonra sık sık iki rekât namaz kılan bir adam gördü ve o adama niçin böyle yaptığını sordu. Bunun üzerine (namaz kılan adam) ona: “Ey Ebû Muhammed, namaz kıldığım için Allah (c.c.) bana azap eder mi?” dedi. Said b. Müseyyeb de, şöyle cevap verdi: “Hayır ama (Allah (c.c.)) sana, sünnete muhalefet etmekten dolayı azap eder.”⁴³²

Burada da Said b. Müseyyeb’in sünneti mutlak olarak kullandığı, bununla da ıstılâhî anlamda Hz. Peygamber (s.a.) sünnetini kastettiği görülmektedir.

Evzâî’den rivayet edildiğine göre o, Yahya b. Ebî Kesir’in (ö. 129/747) şöyle dediğini nakletmektedir:

السُّنَّةُ قَاضِيَةٌ عَلَى الْقُرْآنِ ، وَلَيْسَ الْقُرْآنُ بِقَاضٍ عَلَى السُّنَّةِ

“Sünnet Kur’ân’a hükmeder. Kur’ân ise Sünnet’e hükmedici değildir.”⁴³³

Hadiste mutlak olarak kullanılan sünnetin Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu açıktır. Sünnetin Kur’ân’a hükmetmesi, onun içindekileri açıklayıcı olmasındandır. Aynı şekilde Kur’ân’ın sünnete hükmetmemesi de, dinin özünün Kur’ân’da olması, Kur’ân’ın genel bilgiler içermesi, bunu açıklayanın da Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olmasıdır.

Yine Evzâî’nin Mekhûl’den (ö. 112/730) rivayet ettiği bir haber de şöyledir:

⁴³¹ Dârimî, Mukaddime, 24.

⁴³² Dârimî, Mukaddime, 39.

⁴³³ Dârimî, Mukaddime, 49.

السُّنَّةُ سُنَّتَانِ : سُنَّةُ الْأَخْذِ بِهَا فَرِيضَةٌ وَتَرْكُهَا كُفْرٌ ، وَسُنَّةُ الْأَخْذِ بِهَا فَضِيلَةٌ وَتَرْكُهَا إِلَى غَيْرِ حَرَجٍ

“Sünnet iki çeşittir. Bir sünnet var ki, onu almak farz, bırakmak küfürdür. Bir sünnet de var ki, onu almak fazilet, onu bırakıp başkasını almak günahtır.”⁴³⁴

Hiz. Peygamber’in (s.a.) dinde hüküm koyma yetkisi olduğu, buna da Allah’ın (c.c.) izin verdiği bilinen bir husustur. Hadisteki sünnetin ilk kullanımı ile kastedilen budur. İkinci kullanımla ise Hiz. Peygamber’in (s.a.) yaptığı, yapıp yapmamakta ise insanları serbest bıraktığı şeyler kastedilmektedir.

Ezvâî’den rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: Ömer b. Abdülaziz (ilgili memurlara) şöyle bir mektup yazmıştı:

إِنَّهُ لَا رَأَىَ لِأَحَدٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ، وَإِنَّمَا رَأَىَ الْأَئِمَّةَ فِيمَا لَمْ يَنْزَلْ فِيهِ كِتَابٌ وَلَمْ تَمْضِ بِهِ سُنَّةٌ سَنَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

“Kitap’ta (yani Kur’ân-ı Kerim’de hükmü bulunan meselede) hiç kimsenin görüş (beyan) hakkı yoktur. Önder âlimlerin görüş (beyan etme) hakkı ancak, hakkında ne Kitap (Kur’ân hükmü) inmiş, ne de Rasûlüllah’tan (s.a.) bir Sünnet geçmiş (sünnet-i mâdiye) olmayan şeylerdedir. Rasûlüllah’ın (s.a.) koyduğu bir sünnette de (hükmü bulunan meselede de) hiç kimsenin görüş (beyan etme) hakkı yoktur.”⁴³⁵

Burada sünnet kelimesinin ıstılah manası ile kullanıldığı görülmekte, bununla da hadisteki kullanımın Hiz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu anlaşılmaktadır.

Bir adam Ömer b. Abdülaziz’e mektup yazarak kader konusunda bazı sorular sormuş, Ömer b. Abdülaziz de onun mektubuna cevaben şöyle yazmıştır:

أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالِإِقْتِصَادِ فِي أَمْرِهِ وَاتَّبَاعِ سُنَّةِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَرْكِ مَا أَحَدَثَ الْمُحَدِّثُونَ بَعْدَ مَا جَرَتْ بِهِ سُنَّتُهُ وَكُفُّوا مُؤْتَنَهُ فَعَلَيْكَ بِلُزُومِ السُّنَّةِ فَإِنَّهَا لَكَ بِإِذْنِ اللَّهِ عِصْمَةٌ ثُمَّ اعْلَمْ أَنَّهُ لَمْ يَبْتَدِعِ النَّاسُ بَدْعَةً إِلَّا قَدْ مَضَى قَبْلُهَا مَا هُوَ دَلِيلٌ عَلَيْهَا أَوْ عِبْرَةٌ فِيهَا فَإِنَّ السُّنَّةَ إِنَّمَا سَنَّاهَا مَنْ قَدْ عَلِمَ مَا فِي خِلَافِهَا

“Bundan sonra sana Allah’tan (c.c.) korkmanı ve O’nun emirlerini yerine getirirken orta yolu tutmanı, Peygamberi Hiz. Muhammed’in (s.a.) sünnetine tabi olmanı, Rasûlüllah’ın (s.a.) sünneti iyice yerleştikten sonra (cerat bihî sünnetühû) dinde uydurma yapanların uydurduklarını terk etmeni tavsiye ederim. Sünnete sıkı sıkı sarıl. Bu senin için helaka

⁴³⁴ Dârimî, Mukaddime, 49.

⁴³⁵ Dârimî, Mukaddime, 39.

düşmekten kurtulmaya vesiledir. Sonra bil ki insanların uydurduğu hiçbir bid'at yoktur ki daha önce ona delalet eden ve ibret teşkil eden bir şey geçmiş olsun. Çünkü sünneti ancak ona aykırı olanları bilen sünnet olarak koymuştur.”⁴³⁶

Ömer b. Abdülaziz, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti, uygulaması olduğu bilinen konularda sadece bunlarla amel etmeyi tavsiye ederken, bu konularda bid'at ehlinin yaptıklarını yapmamak gerektiğini de vurgulamaktadır. Çünkü herhangi bir konuda Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı, uyguladığı bir şey varsa, Müslümanlar öncelikle bunu tercih etmeli, bunun aksine olan şeylerden de kaçınmalıdırlar.

Dikkat edildiği üzere bu rivayette beş defa sünnet kelimesi geçmektedir. İlk sünnet kelimesinin Hz. Peygamber'e (s.a.) izafetle kullanıldığı görülmektedir. Daha sonra gelen üç kullanım ise mutlak olarak gelmekte ve ilk kullanımda açıkça belirtildiği üzere bunların ıstılâhî manada Hz. Peygamber (s.a.) sünneti anlamına geldiği görülmektedir. Son olarak ise sünnet “senne” şeklinde fiil olarak “hüküm koyma, belirleme” anlamlarında kullanılmıştır.

Ebû Kılâbe'den (ö. 104/722) rivayet edildiğine göre, Halife Ömer b. Abdülaziz zamanında insanlar bir araya toplanmıştır. Halife onlara, kasame hakkında ne düşündüklerini sormuş, onlar da kasame ile kısasın vacip bir hak olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine halife Ebû Kılâbe'ye yönelerek, bu konuda onun da fikrini sormuştur. Ebû Kılâbe ve halife kısas, kıyas ve diyet hakkında fikir alışverişinde bulunduktan sonra Ebû Kılâbe şöyle demiştir:

“Allah'a yemin ederim ki, Rasûlüllah (s.a.) şu üç hasleti işleyenden başka hiç kimseyi asla öldürmedi. Bunlar:

- a) Sırf nefesine uyarak öldüren (birini haksız olarak öldüren), bu sebepten dolayı da kısasen öldürülen kimse.
- b) Evlendikten sonra zina eden kimse.
- c) İslâm Dini'nden çıkararak, Allah'a (c.c.) ve Rasûlü'ne (s.a.) harp açan kimse.

Daha sonra Ebû Kılâbe, Hz. Peygamber'in (s.a.), İslâm Dini'nden çıktıkları, hırsızlık yaptıkları ve adam öldürdükleri için öldürttüğü kimselerin hikâyesi anlatmıştır. Ebû

⁴³⁶ Ebû Dâvud, Sünne, 6.

Kılâbe daha sonra sözlerine şöyle devam etmiştir:

وَقَدْ كَانَ فِي هَذَا سُنَّةٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Bütün bu hususlarda Rasûlüllah’ın (s.a.) sünneti (koymuş olduğu bir kanunu) vardır.”⁴³⁷

Görüldüğü gibi bu rivayette, Hz. Peygamber (s.a.) sünneti ile O’nun uygulamaları ve koymuş olduğu hükümler kastedilmiştir. Bu hadiste de sünnet, ıstılah manası ile kullanılmıştır.

Amr b. Hazm’ın (r.a.) (ö. 53/673) torunundan (r.a.) rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَ إِلَى أَهْلِ الْيَمَنِ كِتَابًا فِيهِ الْفَرَائِضُ وَالسُّنَنُ وَالذِّيَّاتُ وَبَعَثَ بِهِ مَعَ عَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ فَفَرَّغَتْ عَلَى أَهْلِ الْيَمَنِ هَذِهِ

“Rasûlüllah (s.a.) Yemenlilere bir mektup yazmıştı. Mektubunda farzlar, sünnetler ve diyetler yer almaktaydı. Mektubu Yemen’e Amr b. Hazm’la (r.a.) gönderdi. Orada mektup Yemenlilere okundu.”⁴³⁸

Burada hadisin bir bölümü verilmiştir. Rivayetin tamamından anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber’in (s.a.) gönderdiği bu mektup, Yemen’de bulunan “Zîr-u Ayn”, “Muâfir” ve “Hemdan” hükümdarlarına gönderilmiştir. Mektupta Allah’ın (c.c.) bazı emirleri, Hz. Peygamber’in (s.a.) bazı sünnetleri, kıyaslar ve diyetlerle ilgili bazı hükümler bildirilmektedir. Burada Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnetinden kasıt, O’nun rivayette geçen konular ile ilgili belirlediği hükümler ve bu konudaki O’nun uygulamalarıdır.

İbn Şihab ez-Zührî’nin (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmektedir:

كَانَ مَنْ مَضَى مِنْ عُلَمَائِنَا يَقُولُونَ : الْإِعْتِصَامُ بِالسُّنَّةِ نَجَاهٌ ، وَالْعِلْمُ يُقْبَضُ قَبْضًا سَرِيعًا ، فَتَنْعَشُ الْعِلْمُ ثَبَاتُ الدِّينِ وَالدُّنْيَا ، وَفِي ذَهَابِ الْعِلْمِ ذَهَابُ ذَلِكَ كُلِّهِ .

“Geçmiş ulemamız derlerdi ki; sünnete sarılmak kurtuluş vesilesidir. İlim, süratli bir şekilde alınıp, yok edilir. Bu sebeple ilmin ayakta tutulması, din ve dünyanın devamı (demektir). İlimin (yok olup) gitmesinde ise bütün bunların (yok olup) gitmesi (söz

⁴³⁷ Buhârî, Diyet, 22.

⁴³⁸ Nesâî, Kasâme, 45. (Aynı konu ile ilgili, bu babda iki hadis rivayet edilmiştir.)

konusudur.)”⁴³⁹

Burada mutlak olarak kullanılan sünnetten kasıt, istilâhî manada Hz. Peygamber (s.a.) sünnetidir. Sünnet bu rivayette de bid’at karşıtı bir kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır.

İbn Şihab ez-Zührî başka bir sözünde şöyle demiştir:

مَضَتْ السُّنَّةُ أَنَّ الْعَبْدَ إِذَا أُعْتِقَ تَبِعَهُ مَالُهُ

“Köle azat edilince, malı da kendisinin olur. Geçmişten beri gelen sünnet (sünnet-i mâdiye) böyledir.”⁴⁴⁰

Azat edilen kölenin, kendine ait mallarının da kendisinde kalacağını ifade eden bu rivayette, uygulamanın böyle olduğuna dikkat çekilmiştir. Çünkü ittifakla amel edildiğine göre, köle azat olunca malı kendisine tabi olur. Sünnet kelimesi burada, Hz. Peygamber (s.a.) döneminden beri uygulanan sünneti ifade etmektedir.

Yine ez-Zührî şöyle demiştir:

الْمَشْيُ خَلْفَ الْجَنَازَةِ مِنْ خَطِّ السُّنَّةِ

“Cenazenin arkasında yürümek, sünnete uygun değildir.”⁴⁴¹

Zührî bu sözü söylemiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Osman’ın (r.a.) cenazenin önünden yürüdüklerine dair farklı tariklerle gelen rivayetler vardır.⁴⁴² Yine konuyla alakalı Muğîre b. Şu’be’nin (r.a.) rivayet ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Binek üzerinde olan cenazenin arkasından, yaya olan cenazenin hangi tarafından isterse oradan yürüyebilir. Çocuk için de cenaze namazı kılınır.*”⁴⁴³

Zührî bu rivayetlere dayanarak böyle bir şey söylemiştir. Burada ifade edilen sünnetin de Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu aşikârdır.

⁴³⁹ Dârimî, Mukaddime, 16.

⁴⁴⁰ *Muvattâ*, Itk, 5.

⁴⁴¹ *Muvattâ*, Cenâiz, 11.

⁴⁴² Bkz. Ebû Dâvud, Cenâiz, 44; Tirmizî, Cenâiz, 26; Nesâî, Cenâiz, 56; İbn Mâce, Cenâiz, 16; *Muvattâ*, Cenâiz, 8.

⁴⁴³ Tirmizî, Cenâiz, 42; Nesâî, Cenâiz, 59.

İkrime'nin (ö. 105/723) şöyle dediği rivayet edilmektedir:

كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَضَعُ فِي رِجْلِي الْكَبَلِ وَيُعَلِّمُنِي الْقُرْآنَ وَالسُّنْنَ

“Abdullah b. Abbas (r.a.) ayaklarıma bağ vurur ve bana Kur’ân ve Sünnetler’i öğretirdi.”⁴⁴⁴

Burada sünnet, Kur’ân ile birlikte zikredilmiştir. Bahsedilen sünnetin de Hz. Peygamber (s.a.) sünneti olduğu açıktır.

Buhârî'nin Savm bölümünün kırk birinci bab başlığında, hayızlı kadının namazı kılmaktan ve orucu tutmaktan muaf olduğu ile ilgili Ebu'z-Zinâd'ın (r.a.) (ö. 130/748) şu sözlerine yer verilmiştir:

إِنَّ السُّنْنَ وَوُجُوهَ الْحَقِّ لَتَأْتِي كَثِيرًا عَلَى خِلَافِ الرَّأْيِ فَمَا يَجِدُ الْمُسْلِمُونَ بُدًّا مِنْ اتِّبَاعِهَا مِنْ ذَلِكَ أَنْ
الْحَائِضَ تَقْضِي الصِّيَامَ وَلَا تَقْضِي الصَّلَاةَ

“Sünnetler ve hakkın vecihleri (yani dini işler), çoğu zaman rey'in (yani aklın ve kıyasın) hilafı üzere gelir de, Müslümanlar ona uymaktan başka bir çare bulmazlar. Hayızlı kadının, orucu kaza edip de namazı kaza etmemesi bu çeşit işlerdendir.”⁴⁴⁵

Burada hayızlı kadının, hayızlı olduğu süre içinde kazaya kalan namazlarını kılmayıp, bu namazlardan muaf olduğu, kazaya kalan oruçlarını ise hayız bittikten sonra tutması gerektiği anlatılmaktadır. Bu ve buna benzer şeyler gerektiği şekilde yapılır. Bunlardaki hikmeti, akıl ve kıyas kavrayamasa da, Şâri'e havale edilir.

Asıl anlatılmak istenen konu ise, bu gibi durumlarda namaz ve orucun hükümde müsâvi olmalarıdır. Çünkü bunların her ikisi de bir özürden dolayı terk edilir. Kıyasa muhalif olarak gelen dini işlerde hikmet ciheti aranmaz ve onun durumu Allah'a (c.c.) havale edilir. Zira Allah'ın (c.c.) fiilleri hikmetten boş değildir. Fakat bunların çoğu insanlara gizli kalır, akıllar onu idrak edemezler.⁴⁴⁶

Burada çoğul olarak “sünen” şeklinde ve mutlak bir şekilde gelen sünnet de ıstılah anlamı ile kullanılmıştır. Sünnet ile kastedilen de yine ıstılâhî manada Hz. Peygamber (s.a.) sünnetidir.

⁴⁴⁴ Dârimi, Mukaddime, 46.

⁴⁴⁵ Buhârî, Savm, 41.

⁴⁴⁶ Kastallânî, *İrşâdî's-sârî*, III, 389.

İbn Ebî Zi'b'in (ö. 159/776) sünnet kelimesini kullandığı bir rivayet şöyledir:

Ebû Hureyre (r.a.), Hz. İsa (a.s.) ile ilgili Hz. Peygamber'den (s.a.), şöyle bir hadis nakletmiştir: “*Meryem oğlu aranıza indiği ve sizden biriniz size imam olduğu zaman acaba haliniz nice olur?*” Bu hadisle ilgili Velid b. Müslim, İbni Ebî Zi'b'e: Evzâî (ö. 157/774) bize Zührî'den (ö. 124/742), o da Nâfi'den, o da Ebû Hureyre'den (r.a.) naklen: “İmamınız kendinizden olduğu halde...” diye rivayet etti, demiştir. İbni Ebî Zi'b de ona: “Sizden biriniz size imam olduğu zaman...” ne demektir bilir misin? demiş, Velid b. Müslim de: “Bunu bana sen söyle” demiştir. O da;

فَأَمَّاكُمْ بِكَيْتَابِ رَبِّكُمْ يُبَارِكُ وَتَعَالَى وَسُنَّةِ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Size Rabbiniz Teberake ve Teâlâ'nın Kitabı ve Peygamberiniz'in (s.a.) sünneti ile imam olduğu vakit” demektir diye cevap vermiştir.”⁴⁴⁷

Bu rivayette de İslâm'ın iki temel kaynağı olan Kur'ân ve Sünnet'in birlikte kullanıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber'e (s.a.) izafetle kullanılan sünnetin bir kavram olarak kullanıldığı, bununla da Hz. Peygamber (s.a.) sünnetinin kastedildiği açıktır.

Tâbiûn nesli sahabeden hem Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetini (hadislerini) öğrenmiş, hem de onların uygulamalarına bizzat şahit olmuşlardır. Bununla birlikte onların sözleri de hadis olarak (maktû) değerlendirilmekte ve onlar da hadislerinde sünnet kelimesine yer vermektedirler.

Verilen rivayetlerde de görüleceği üzere tâbiûn âlimleri sünneti değişik anlamlarda kullanmışlardır. Burada sünnet birkaç yerde fiil olarak “senne” şeklinde “hüküm koyma, belirleme” anlamlarında kullanılmıştır. Mutlak olarak kullanılan sünnetin ise uygulama, süreklilik, devam ede gelen şey gibi anlamlarda kullanıldığı, bununla da Hz. Peygamber (s.a.) sünnetinin kastedildiği görülmektedir. Fakat sünnet çoğunlukla ya bid'atin zıddı olarak ya da ıstılâhî anlamda “Hz. Peygamber (s.a.) sünneti” manasında kullanılmıştır.

⁴⁴⁷ Müslim, İman, 246.

SONUÇ

“Hadislerde Sünnet Kavramı” adlı bu çalışmamızda ilk olarak kelimenin sözlük ve ıstılah anlamları üzerinde durulmuştur. Daha sonra Kur’ân ve Hadislerde sünnetin kullanımına değinilmiştir. Kur’ân’da geçen sünnet kelimesi ve müştaklarının kanun, öncekilerin yolu, uygulama gibi anlamlarda kullanıldığı ve hadisteki kullanımlarla örtüştüğü görülmektedir. Kur’ân ve Sünnet’ten kaynaklanan İslâm ilimlerinde ise bu ilimlerle işigal eden âlimler, ilgilendikleri ilimler çerçevesinde sünneti tarif etmeye çalışmışlardır.

Fıkıh ve hadis âlimleri sünneti tanımlayarak onun sınırlarını belirlemeye çalışmışlar, tefsir, kelâm ve tasavvuf âlimleri sünnetin ne olduğundan çok, onun dindeki işlevleri ve fonksiyonları konusuna değinmişlerdir. Tefsirciler sünnetin Kur’ân’ı tamamlayıcı bir rol üstlendiğini ifade ederken, kelâmcılar sünnetin dindeki konumunu belirlemeye çalışmışlardır. Tasavvuf âlimleri sünnetin fiiliyattaki işlevleri konusuna eğilmişlerdir. Siyer ve İslâm tarihinde ise sünnet, bir kaynak niteliğindedir.

Hadislerde geçen sünnet kelimesinin çok değişik anlamlarda kullanıldığı ve bu kelimeye birçok manaların yüklendiği görülmektedir. Kelimenin bu kadar farklı anlamlarda kullanılması, onun İslâmiyet’ten önce de bilinmesi ve değişik pek çok kelimeye kaynaklık etmesinden kaynaklanmaktadır.

Sünnet kelimesi cahiliye döneminde Arapların kullandığı sıradan kelimelerden biri iken, İslâm’ın gelmesinden sonra değişik süreçlerden geçerek Müslümanlar için çok önemli bir kavram haline gelmiştir. Çünkü kelime artık Hz. Peygamber’e (s.a.) tahsis olunmuş ve O’nun hayat tarzı ve uygulamalarını ifade eder hale gelmiştir. Şüphesiz bunda sünnet kelimesinin süregelen şeyleri, hayat tarzını, gidilen yolu, örneklik etmeyi, âdet ve gelenekleri kapsayan bir kelime olması ve çok geniş anlamları içerisinde barındırması da etkili olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.) hadislerinde sünnetin hem sözlük hem de ıstılah manasıyla, hem fiil hem de isim olarak kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Rasûlullah (s.a.) yer yer bu kelimeyi kendisine izafe ederek de kullanmıştır. *Kütüb-i Tis’a* çerçevesinde tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber’in (s.a.) sünnet ve müştaklarını kullandığı elli altı hadis vardır. Hz. Peygamber (s.a.) bu hadislerin otuz yedisinde

sünneti ıstılâhî manada, kalan on dokuz yerde de sözlük anlamıyla kullanmıştır. Bu da sünnetin Hz. Peygamber (s.a.) döneminde itibaren kavramlaşma sürecine girdiğini fakat tam olarak ıstılahlaşmadığını göstermektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnet kelimesini kullandığı rivayetler, hangi anlama geldiğine bakılarak, bazı başlıklar altında toplanmaya çalışılmış, her başlık altında da konuyla ilgili hadislere yer verilmiştir. Sünnet kelimesinin değişik manaları ihtiva ettiği hadisler ise en uygun başlık altında verilmeye çalışılmıştır.

Konuyla ilgili sahabe kavillerinin, sahabenin vefat tarihi esas alınarak kronolojik bir sistem içerisinde verilmesine dikkat gösterilmiştir. Mevkuf hadislerde sünnetin yavaş yavaş kavramlaşmaya başladığı, sünnetin artık bir kavram haline geldiği görülmektedir. Nitekim sahabe kullanımlarında sünnetin çoğunlukla, hem mutlak olarak, hem de Hz. Peygamber'e (s.a.) izafetle, Hz. Peygamber (s.a.) sünneti anlamında kullanıldığı söylenebilir. Bununla birlikte sahabe kavillerinde sünnetin yer yer sözlük anlamıyla da kullanıldığı olmuştur.

Nitekim tespit edebildiğimiz kadarıyla *Kütüb-i Tis'a* içerisinde sahabenin sünnet ve müştaklarını kullandığı yüz otuz bir rivayet vardır. Sünnet ve müştaklarının bu rivayetlerde yüz on yerde ıstılâhî manada, yirmi bir yerde de sözlük anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

Ayrıca sahabeden Hz. Ömer (r.a.), Hz. Ali (r.a.), Abdulah b. Mes'ud (r.a.), Hz. Aişe (r.a.), Abdullah b. Ömer (r.a.) ve Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) sünnet kelimesini diğer sahabeye nazaran daha yoğun kullandığı görülmektedir. Sünnet kelimesini yoğun kullanan bu sahabenin, fakihlik yönü ve ilmî kişiliği ön plana çıkan sahabeden olması da dikkat çekicidir.

Tâbiûn devrinde ise artık sünnetin kavramlaşma sürecini tamamladığı söylenebilir. Bu dönemde sünnet kelimesi hemen hemen tamamıyla ıstılâhî manada kullanılmıştır. Bununla birlikte nadiren de olsa sünnetin kelime manası ile de kullanıldığı olmuştur. Ulaşabildiğimiz kadarıyla *Kütüb-i Tis'a* kaynaklarında tâbiûnun sünnet ve müştaklarını kullandığı yirmi dokuz rivayet vardır. Bu rivayetlerde sünnet yirmi dört yerde ıstılâhî manada, beş yerde de sözlük anlamıyla kullanılmıştır. Bunun için rivayetlerin çoğunda sünnetin kavram olarak kullanıldığını ve "Hz. Peygamber (s.a.) sünneti" tabirinin artık

zihinlere iyice yerleştğini söylemek mümkündür.

Tâbiûn devri âlimleri sünneti genel olarak bid'at'ın zıddı manasında kullanmışlar, bununla da ıstılâhî anlamda sünneti kastetmişlerdir. Bilindiği gibi bid'at, Hz. Peygamber'in (s.a.) uygulayıp takrir etmediği, dinde olmayıp sonradan dine eklenen şeyleri kapsamaktadır. Bu da bid'ate sünnetin tam zıddı bir mana yüklemektedir.

Zikrettiğimiz rivayetlerden de anlaşılacağı üzere sünnet ve müştaklarını en yoğun sahabenin kullandığı göze çarpmaktadır. Sünnetin sözlük anlamıyla kullanımını ise en fazla Hz. Peygamber (s.a.) yapmıştır. Kelimenin sözlük anlamda kullanımı tâbiûn döneminde yok denecek kadar azalmıştır. Bundan dolayı tâbiûn döneminde hemen hemen kavramlaşma sürecini tamamlayan sünnetin daha fazla kullanılması gerektiği düşünülürken, bu dönemde sünnet, merfû ve mevkuf hadislerdeki kullanıma nazaran daha az kullanılmıştır. Bu dönemde sünnet ve hadisin müteradif manada kullanılması, sünnet kelimesi çok kullanılsa bile *Kütüb-i Tis'a* içerisinde zikredilmemesi gibi sebepler bunda etkili olmuştur diyebiliriz.

Sünnet ve müştaklarının Hz. Peygamber (s.a.), sahabe ve tâbiûn dilinde sözlük ve ıstılâhî manada nasıl kullanıldığını gösteren bir tablo vererek bu kullanımları daha net bir şekilde görebiliriz.

	Sözlük Anlam	Istılâhî Anlam	Toplam
H.z. Peygamber (s.a.)	19	37	56
Sahabe	21	110	131
Tâbiûn	5	24	29
GENEL TOPLAM	45	171	216

Sonuç olarak sünnet kelimesi, hem cahiliye döneminde, hem de İslâm'ın gelmesinden sonra insanlar tarafından kullanılan bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Sünnet, İslâm'la birlikte ortaya çıkan bir kavram değildir. Bununla birlikte ona kavram değerini, içerisinde barındırdığı anlamlar ve tarihi süreç içerisindeki kullanımı vermektedir.

Bunda Hz. Peygamber (s.a.) başta olmak üzere sahabenin de rolü elbette büyüktür. Çünkü sünnet kavramlaşma sürecine daha İslâmiyet'in ilk yıllarında girmiştir. Sünnet Hicrî III. yüzyıldan itibaren de "Hz Peygamber (s.a.) sünneti" olarak insanların zihnine iyice yerleşmiştir.

Hicrî III. yüzyıldan itibaren kavramlaşma sürecini tamamlayan sünnet artık hadisle de müteradif manada kullanılmaya başlanmıştır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, biz "Hadislerde Sünnet Kavramı" adlı bir çalışma yaptık. Aynı şekilde konumuzla benzerlik taşıyan "Hadislerde Hadis Kavramı" isimli bir çalışmanın da araştırmaya açık bir konu olduğunu burada hatırlatmak yerinde olacaktır.

KAYNAKLAR

- ABDULHÂLIK, Abdulğani, *Hucciyetü 's-sünne*, Virginia, 1993
- AHMED B. HANBEL, *Müsned*, I-VI, İstanbul, 1982
- ÂMİDÎ, Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fî usûli 'l-ahkâm*, I-IV, Beyrut, 1986
- MÜTERCİM ÂSİM, Ebu'l Kemal Ahmed, *Kâmus Tercümesi (Okyanus)*, İstanbul, 1315/1897
- AŞKAR, Muhammed Süleyman, *Efâlî 'r-Rasûl ve Delâletuhâ alâ ahkâmi 'ş-şerîa*, I-II, Beyrut, 1998
- AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul, 2006
- AYDINLI, Abdullah, *Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi*, I-VI, İstanbul, 1996
- AYDINLI, Abdullah, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, İstanbul, 1986
- AZÎMÂBÂDÎ, Ebu't-Tayyib Şemsü'l-hak, *Avnü'l-Ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Thk. Abdurrahman Muhammed Osman, I-XIV, Kahire, 1968
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu 's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul, 1992
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara, 1991
- CERRAHOĞLU, İsmail, “Abdullah b. Mes'ud”, *DİA*, I, 114–117, İstanbul, 1988
- CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü'l-lüğa ve Sihâhu 'l-arabiyye*, Thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr, I-V, Kahire, 1982
- ÇAKAN, İsmail Lütfi ve EROĞLU, Muhammed, “Abdullah b. Abbas”, *DİA*, I, 76–79, İstanbul, 1988
- ÇELEBÎ, İlyas, “Nazzâm”, *DİA*, XXXII, 466–469, İstanbul, 2006
- ÇELİK, Ali, *Kavram ve Mahiyet Olarak Sünnet ve Bid'at*, İstanbul, 1997
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman Semerkandî, *Sünen*, İstanbul, 1992

- DAVUDOĞLU, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-XI, İstanbul, 1978
- DEMİRCİ, Mehmet, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 2001
- DEMİRCİ, Muhsin, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İstanbul, 1998
- DÖNDÜREN, Hamdi, “Sünnet”, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, V, 456–460, İstanbul, 1990
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünen*, I-V, İstanbul, 1992
- EBÛ HANİFE, İmam-ı Âzam, *El-Âlim ve’l-Müteallim (İmam-ı Âzam’ın Beş Eseri)*, Çev. Mustafa Öz, İstanbul, 1992
- EBÛ ĞUDDE, Abdulfettah, “Sünnet İfadesinin Dini Anlamı ve Dârekutnî’nin Süneni’nin Konumu”, Çev. Enbiya Yıldırım-Mesut Duman, *Usûl Dergisi*, 5. Sayı, s. 77–106, Ocak-Haziran 2006
- EBÛ ĞUDDE, Abdulfettah, *es-Sünnetü’n-Nebeviyye ve Beyânu Medlûlha’ş-Şer’i*, Dimeşk, 1992
- EBÛ NASR Serrâc et-Tûsî, *Lüma’ (İslâm Tasavvufu)*, Trc. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul, 1996
- EBÛ ZEHV, Muhammed, *el-Hadîs ve’l-muhaddisûn*, Beyrut, H. 1404
- EL-A’ZAMÎ, Muhammed Mustafa, *İslâm Fıkhı ve Sünnet*, Trc. Mustafa Ertürk, İstanbul, 1996
- EL-KÂRÎ, Ali b. Muhammed, *Mirkâtü’l-mefâtiḥ şerhu Mişkâtü’l-Mesâbih*, I-V, Riyad, ts.
- ERUL, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara, 2000
- FAYDA, Mustafa, “Aişe”, *DİA*, II, 201–205, İstanbul, 1989
- GÖRMEZ, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, 1997
- GURAYA, Muhammed Yusuf, *Sünnetin Neliği Sorununa Metodolojik Bir Yaklaşım*, Çev. M. Emin Özafşar, Ankara, 1999

- HAMÎDULLAH, Muhammed, “Sünnet”, *İA*, İstanbul, 1993
- HASAN, Ahmed – el-A’ZAMÎ, Mustafa, *Oryantalist Yaklaşımına İtirazlar*, Çev. Mehmet Emin Özaşar, Ankara, 1999
- HATİBOĞLU, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, I-X, İstanbul, 1982
- HİZMETLİ, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Ankara, 1991
- İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Yusuf en-Nemerî, *el-İstizkâr*, Thk. Ali en-Necdî Nâsîf, Kahire, 1973
- İBN DÜREYD, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen, *Cemheretü’l-lüğa*, Thk. Remzi Münîr Ba’lebekî, I-III, Beyrut, 1987
- İBN FÂRİS, Ebu’l-Hasen Ahmed, *Mu’cemü mekâyisi’l-lüğa*, I-V, Mısır, 1970
- İBN HACER el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethu’l-bârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, I-XIII, Kahire, 1988
- İBN KAYYIM el-Cevziyye, *Medâricu’s-Sâlikîn (Kur’ânî Tasavvufun Esasları)*, Trc. Heyet, I-III, İstanbul 1994
- İBN KAYYIM el-Cevziyye, *Zâdu’l-Meâd fî Hedy-i Hayri’l-İbâd (Rasûlüllah’ın (s.a.) Yolunda)*, Trc. Heyet, İstanbul, 1989
- İBN KESİR, İmâdüddîn Ebu’l-Fidâ İsmail, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm (Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri)*, Trc. Bekir Karlığa – Bedrettin Çetiner, I-XVI, İstanbul, 1992
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünen*, I-II, İstanbul, 1992
- İBN MANZÛR, Ebû’l Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü’l-arab*, I-XV, Beyrut, 1990
- İBNÜ’L-ESİR, İzzeddin Ebu’l Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Usdu’l-ğâbe fî ma’rifeti’s-Sahabe*, I-VII, Kahire, 1970
- İBNÜ’L-ESİR, Mecdüddîn Ebû’s-Saâdât el-Cezerî, *en-Nihâye fî ğarîbi’l-hadis*, Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmud Muhammed et-Tanâhî, I-V, Beyrut, ts.

- KAHRAMAN, Hüseyin, “Kelâmdaki Bilgi Teorisinin Hadis İlmi Üzerindeki Etkileri”, *U.Ü.İ.F. Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, s. 89–110, Bursa, 2005
- KANDEMİR, M. Yaşar, “Abdullah b. Ömer”, *DİA*, I, 126–128, İstanbul, 1988
- KANDEMİR, M. Yaşar, “Ali”, *DİA*, II, 375–378, İstanbul, 1989
- KARAMAN, Hayreddin ve Heyet, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, I-V, Ankara, 2007
- KARDÂVÎ, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, Trc. Bünyamin Erul, İstanbul, 2004
- KASTALLÂNÎ, Ahmed b. Muhammed el-Hatîb, *İrşâdü’s-sârî*, I-X, Beyrut, ts.
- KIRBAŞOĞLU, Mehmet Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara, 1997
- KOÇAK, Muhsin, “Ömer”, *DİA*, XXXIV, 51–53, İstanbul, 2007
- KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Istılahları*, Ankara, 1980
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi’ li Ahkâmî’l-Kur’ân*, I-XXI, Beyrut, 1987
- KUŞEYRÎ, Abdulkerim, *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair)*, Trc. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1981
- KUTUB, Seyyid, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, Trc. Salih Uçan - Vahdettin İnce, I-X, İstanbul, 1991
- MÂLİK b. ENES, *Muvattâ*, I-II, İstanbul, 1992
- MEVDÛDÎ, Ebu’l Â’lâ, *Tefhîmü’l-Kur’ân (Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri)*, Trc. Heyet, I-VII, İstanbul, 1986
- MİRAS, Kâmil – BABANZADE, Ahmed Naim, *Tecrîd-i Sarih*, I-XII, Ankara, 1986
- MÜSLİM, İbnü’l-Haccâc Ebu’l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, I-III, İstanbul, 1992
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, I-VIII, İstanbul, 1992

- NEVEVÎ, Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref, *Sahîh-i Müslim bi şerhi'n-Nevevî (Minhâc)*, I-XVIII, Suudî Arabistan, ts.
- ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek Fikhî Hadisler Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara, 2000
- ÖZLER, Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at Adlandırmaları*, Erzurum, 2001
- ÖZSOY, Ömer, “Sünnetullah” Bir Kur’ân İfadesinin Kavramlaşması, Ankara, 1994
- ÖZŞENEL, Mehmet, *Sünnet ve Hadisi Değerlendirme ve Anlamada Ehl-i Rey - Ehl-i Hadis Yaklaşımları ve İmam Şeybânî*, Basılmamış Doktora Tezi, M.Ü.S.B.E. İstanbul, 1999
- RÂĞİB el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur’ân*, Thk. Muhammed Seyyid Keylânî, y.y., 1961
- RÂZÎ, Fahrüddîn Muhammed b. Umer b. Huseyn b. Ali el-Kureysî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, Trc. Heyet, I-XXIII, Ankara, 1990
- SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir (Tefsirlerin Özü)*, Trc ve Thk. Sadrettin Gümüş – Nedim Yılmaz, I-VII, İstanbul, 1990
- SEHÂRENFÛRÎ, Halil Ahmed, *Bezlü'l-Mechûd fi halli Ebî Dâvûd*, I-XX, Riyad, ts.
- SERAHSÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûlü's-Serahsî*, Thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, I-II, Beyrut, 1973
- SİNDÎ, Muhammed b. Abdulhâdî, *Hâşiye ale'n-Nesâî*, (Nesâî'nin Sünen'i ile birlikte) I-VIII, İstanbul, 1992
- SOFUOĞLU, Mehmed, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, I-XVI, İstanbul, 1988
- SUYÛTÎ, Celaluddin b. Abdurrahman, *Tedribu'r-râvî fi şerh-i Takrîbi'n-Nevevî*, Thk. Abdulvehhab Abdullatif, Kahire, 1959
- ŞEŞEN, Ramazan, “Câhiz”, *DİA*, VII, 20–23, İstanbul, 1993

- ŞÂTIBÎ, Ebû İshak, *el-Muvâfakât fî usûli's-şerîa (İslâmî İlimler Metodolojisi)*, Trc. Mehmed Erdoğan, İstanbul, 1999
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l Beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, nşr. Sıdkı Cemil Attâr, I-XV, Beyrut, 1995
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, İstanbul, 1992
- TURGUT, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul, 1991
- ULU, Arif, *Tâbiûn'un Sünnet Anlayışı*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.S.B.E. Ankara, 2006
- UMERÎ, Ekrem Ziya, *Medîne Toplumunu*, Çev. Nurettin Yıldız, İstanbul, 1988
- URALER, Aynur, *Sahabe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, İstanbul, 2001
- UYSAL, Muhiddin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Konya, 2001
- ÜNAL, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramalar*, İstanbul, 2003
- ÜNAL, İsmail Hakkı, "Seçmeci ve Eleştirel bir Yaklaşım veya Hz. Peygamber'i (s.a) Anlamak", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, (Hadis-Sünnet Özel Sayısı), Cilt: 10, Sayı: 1, s. 47-52, Ankara, 1997
- YARAN, Rahmi, "Bid'at", *DİA*, VI, 129-131, İstanbul, 1992
- YARDIM, Ali, *Hadis I*, İzmir, 1984
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Delil", *DİA*, IX, 136-138, İstanbul, 1994
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Haber-i Vâhid", *DİA*, XIV, 349-363, İstanbul, 1996
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Kelâm", *DİA*, XXV, 196-203, Ankara, 2002
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili (Türkçe Tefsir)*, I-IX, İstanbul, 1979
- YENİEL, Necati - KAYAPINAR, Hüseyin, *Sünen-i Ebû Dâvud Tercüme ve Şerhi*, I-XVI, İstanbul, 1987
- YILDIRIM, Suat, *Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsiri*, İstanbul, 1983

YILMAZ, H. Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 2002

ZEBÎDÎ, Seyyid Muhammed, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, Thk. Ali Sabrî, I-XX,
Beyrut, 1994

ÖZGEÇMİŞ

1978 Mersin-Aydıncık doğumludur. İlkokulu Aydıncık'ta tamamlamış, daha sonra Mersin-Bozyazı'da hafızlığını ikmal etmiştir. 1992–1999 yılları arasında da Gülnar İmam Hatip Lisesi'nde eğitim hayatına devam edip bu okuldan mezun olmuştur. 2001–2005 yılları arasında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimini almıştır. 2003 yılından beri Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Sakarya-Adapazarı Müftülüğünde imam-hatiplik görevini sürdürmektedir. Halen Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri anabilim dalı Hadis bilim dalında yüksek lisans eğitimini devam ettirmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.